

1971

A/265

DOBÓ ISTVÁN ÉLETE ÉS SZEREPE MAGYARORSZÁG

XVI. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBEN

Doktori disszertáció

Készítette: Csipes Antal
Gyula
Batthyány u. 8.

I. rész

A Dobó - birtokkomplexum története, különös tekintettel a
Dobó István alatti gazdálkodásra

Az eddigi kutatások eredményeként - jórészt a XIX. század második felében - megjelent munkák adatainak segítségével szeretnénk röviden bemutatni a Dobó család történetét. Dobó István egyes életrészakaszának legrészletesebb és adatokban leggazdagabb feldolgozója, Gyárfás István 1879-ben megjelent akadémiai székfoglaló értekezésében - amely tulajdonképpen Dobó István egri kapitányságát tárgyalja -, ismertette mindmáig legrészletesebben a Dobó család történetét.¹

Később még néhány munka foglalkozott e témával, de mindegyik megelégedett azzal, hogy átvegye Gyárfás adatait, amit azzal magyarázhatunk, hogy ezek a Dobó Istvánnal foglalkozó művek a család történetét mintegy bevezetésként vázolták fel tulajdonképpen tárgyuk előtt. Az ebben a fejezetben felhasznált adatok is az említett munkán alapulnak, elsősorban azért, mert elegendőnek látszottak arra, hogy a Dobók gazdasági előretörését, mint a Dobó István idején bekövetkezett főnemesi rangra emelkedés szerves előzményeit megvilágítsák.

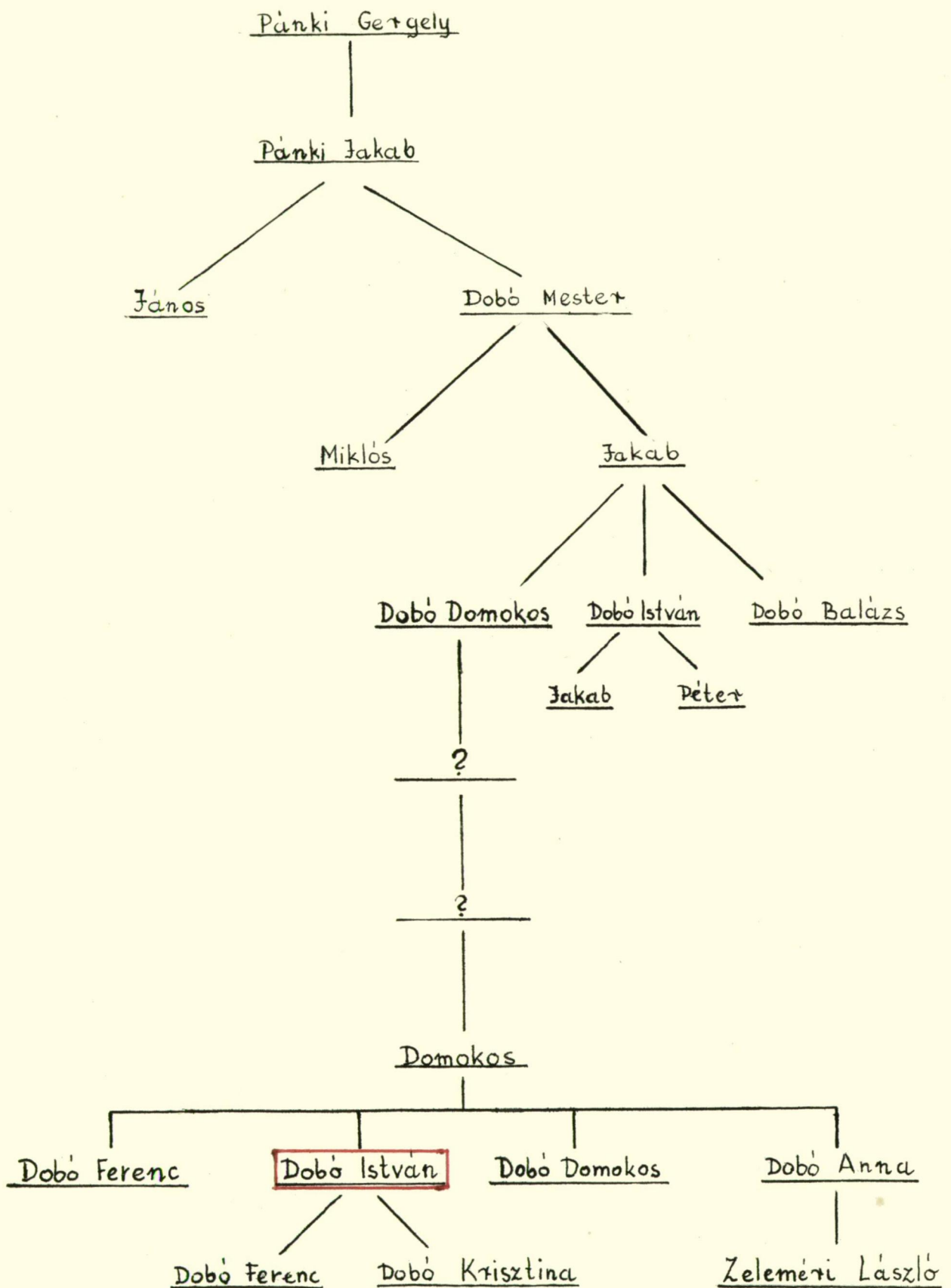
A Dobók ősei a Pánkiak voltak. A Pánki család emelkedését a XIII. század második felétől követhetjük nyomon, amikor is 1276-ban Pánki Gergely fia, Jakab 30 ezüst márkáért megszerezte az Ung megyei Csepel falut, majd még ugyanebben az évben megkapta királyi adományként a szintén Ung megyei Bező / Bezew / falut.² Ezzel vették meg tulajdonképpen - eddigi adataink szerint - a Dobók nagykiterjedésű Ung megyei birtokainak alapjait.

A Pánkiak későbbi birtokszerzései is ezen a vidéken történtek. 1302-ben már övéké volt Szinna falu, ekkor az ezzel szomszédos "Matewa" birtokot 50 ezüst márkáért vásárolta meg Pánki Jakab. Fiai, János és Dobó mester 1311-ben a szintén e megyében fekvő Ruszka falut szerezték meg 170 márka fejében.³ A Dobók ezekután előnévként több évszázadon át e falu nevét használták.

Eddig a Pánkiak jórészt vásárlás útján gyarapították birtokaikat, a XIV. század elején azonban az ő gazdagodásuk is összefüggésbe került a magyar királyi koronáért vívott küzdelmekkel, illetve Károly Róbert uralmának megszilárdulásával. Kezdetben az új uralkodó ellenpártján lehettek, mert Pánki Jakab emiatt – igaz, hogy csak rövid időre – , elvesztette Szinna falut. 1313. június 22-én a – azonban Károly Róbert Gyulamonostoron való tartózkodása idején Kopasz nádor közbenjárására visszakapta.⁴ Ezután pedig annyira megjavult a Pánkiak trónhoz való viszonya, hogy 1318-ban adományképpen Géres, Kissemjén, Károl és Ricse falvakat, 1320-ban a galcsi és velcsenetelki birtokokat, 1321-ben pedig Dobó mester Dobron és Galambháza falvakat kapta meg. / Ez alkalommal szerepel először a "Ruszkai" előnév, és a családnak ezen ága Dobó mester után nyeri mind a Ruszkai, mind a Dobó nevet. /⁵

1325-ben a két testvér az ekkor 10 falut kitevő vagyon egy részét megosztotta egymás között, 4 falut ellenben továbbra is közös birtokban hagytak. Dobó mesternek két fia volt: Miklós és Jakab, ez utóbbi és fiai, István, valamint Domokos 1388-ban Zsigmond királytól pallosjogot nyertek.⁶ A XV. századból nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre, az azonban bizonyosra vehető, hogy az addigra köznemesi rangot elért család ilyen minőségben érte el még a XVI. századot is.

Az 1400-as évek első feléből levő szórványos adataink szerint a Dobók helyi birtokpererek résztvevői voltak, befolyásuk semmilyen tekintetben nem terjedt még túl Ung megye határán, sőt még a megyében sem számítottak a legjelentősebb családok közé. 1427. április 2-án például a megyei alispán jelenlétében Dacsó Miklós és Somogy László Ruszkai Dobó Istvánt, valamint Bező és Zahar nevű falvainak jobbágyait erdőhasználatról tiltották el.⁷ Egy 1445-től való adat szerint pedig Dobó Domokos Pálóci János alispán előtt peres ügyben mint tanu megjelent.⁸

A későbbiek kedvéért hasznos vázolnunk egy másik család - a Pálóciak - rövid történetét is, mert az ő sorsuk kihat majd a Dobók XVI. századi birtokgyarapításaira. A Pálóciak ősei szintén a XIII. század második felében tűntek fel először, ekkor még Puteni, de a XIV. század legelején már Pánki néven. Ezek szerint a két család egy törzsből eredt. A XIV. században Pálóc falu birtokbavétele után vette fel a másik ág későbbi nevét. Ez a család gyorsabban emelkedett és egyik tagja, Pálóci László 1453-ban már országbíró volt.⁹ A rokonság nem merült feledésbe a XVI. századra sem, amikor pl. 1520-ban a négy Dobó testvér Pálóci Antal zempléni főispánt némely birtokai eladásától eltiltottak.¹⁰

A XVI. század beköszöntése a köznemesség vagyoni helyzetét bizonytalanná tette. Az erős központi királyi hatalom hiánya elsősorban ezen a téren tette bizonytalanná a köznemesség létét. A főnemesség hatalma részint a királyi hatalom, részint a köznemesek birtokainak rovasára növekedett. A rendiség, mihelyt a királyi hatalom hatékonysága megszűnt, tulajdonképpen elvesztette létalapját és mindez a törvényesség felborulásához vezetett, amiből egyedül a főnemesség tudott hasznot huzni.

A mohácsi vész után bekövetkezett magyarországi helyzet, a kettős királyválasztás különösen kedvezett ennek a folyamatnak, nem csupán azért, mert az országnak két egymással szembenálló királya volt, hanem jelentős mértékben azért is, mert a Mátyás halála után trónralépő gyengekezű uralkodók alatt a főnemesség gazdagsága, tekintélye és hatalma annyira megnövekedett, hogy a két király egymás rovására történő erősödését, az uralmuk alá volt országrészek nagyságát egyes nagyhatalmu főnemések pártállása nagymértékben befolyásolta. Mindkét király - az előbbieken vázolt folyamatot akaratlanul is segítve - arra törekedett, hogy a leggazdagabb főurakat tisztségek, birtokok adományozásával saját pártjára állítsa, amit ezek - nagyon kevés kivétellel - mindenféle hazafias, politikai megfontolás nélkül kizárólag vagyonuk halmozására használtak fel. Természetes, hogy ebben az időszakban, amikor a két király egymással versengve édesgette magához a főnemesség egyes tagjait, a köznemesek teljesen támasz nélkül maradtak, annál is inkább, mivel nem volt módjuk országgyűléseken érvényt szerezni jogaiknak, és az ekkoriban elszaporodó részgyűléseik - minden egyetértésük ellenére - , a lecsuszó gazdasági helyzetükből eredő és egyre gyengülő erőiket nem hatványozhatták meg.

Mindez Dobó István sorsán keresztül is jól kitapintható. Élete első kétharmadában a köznemesek sorsában osztozott, majd amikor Eger várában tanusított hősiessége a főurak közé emelte - igaz, megváltozott körülmények között - de maga is beállt a köznemesi birtokokat felprédáló, a közép- és kisnemest szolgává alacsonyító, a békés termelő munkával fejlődő városok feletti zsarnokoskodók sorába, ugyannyira, hogy ezen tettei országszerte közismertek voltak.¹¹

Már édesapja korai elvesztését is ezeknek a közállapotoknak köszönhetette. Édesanyjának Cékely Zsófiának Márton nevű testvére mindenáron ki akarta játszani nővérét az őt illető anyai örökségből. Ezért 1510-ben kölcsönös örökösödési szerződéssel minden vagyonát - a nővérét illető birtokokat is - átruházta Tarcay Miklósrá. Egy év múlva bekövetkezett halála után azonban Dobó Domo kos birói uton akarta érvényesíteni felesége örökségéhez való jogát, ezért 1511. december 28-án Budára indult. Ezt Tarcay Miklós megneszelhette, mert Vámosujfalu mellett éjszaka kilenc fegyverséssel megleste, megölte és kirabolta. Ezután erőszakkal elfoglalta a Cékely vagyont és hogy a vérrel szerzett jószágot el ne veszítse, alig három hónap múlva csereüzletet kötött a nagyhatalmu nádorral, Perényi Imrével, így az örökség Perényi birtokába jutott.¹² A hatalmas főúr és leszármazottai később még több Dobó birtokot is elfoglaltak. A mohácsi csatában meghalt Pálóci Antal, s vele férfiágon ki is halt a család. Nagykiterjedésű birtokaikat Perényi Péter, János király által magának adományoztatta, ezután - látszólag - jogosan vehette birtokba Sárospatakot, de misem indokolta azt, hogy Pálóci Antal özvegyét fogságba vesse. Mégis megtette, majd ő és családjának más tagjai Pálóc vára kivételével valamennyi Pálóci - birtokot elfoglalták. Ezekután Perényi Péter a vagyongyarapítás szem előtt tartásával hol az egyik, hol a másik királyhoz csatlakozott és minden egyes átpártolása haszonnal járt számára. 1526-ban János párti, ekkor kapta meg először a Pálóci birtokokat.¹³ A következő évben már Ferdinánd oldalán találjuk, aki szintén neki adományozta a nevezett vagyont.¹⁴ 1529-ben megint János király hive lett, aki 1537-ben ismételten neki adományozta a Pálóci birtokokat, viszont ugyanebben az évben Ferdinánd is szerette volna visszahódítani Perényi "kegyeit", ezért többek között megígérte neki, hogy megerősíti a Pálóci féle és más jószágai birtokában.

A Dobó testvérek, Ferenc, István, Domokos és Anna természete - sen megpróbálták a Pálóci vagyonra vonatkozó örökségi jogaikat érvényesíteni. Minden kísérletük nyilvánvaló kudarcra volt azonban ítélve egy olyan főúrral szemben, aki 1542-ben nyolc tekintélyes nemessel szövetkezett egymás birtokainak közös védelme céljából ¹⁵, aki a két király közötti köpönyegforgatáson túl mellesleg hatalmába kerítette az egri püspökség javait, és akinek megnyerése érdekében Ferdinánd az alábbi sorokat kénytelen írni Mária hugának, II. Lajos özvegyének: " Minden egyezkedés köztem és Perényi közt ettől függ s ezért szükséges Önt e tárgyban felkérnem. Azt jól tudja Ön, Perényi mennyire előmozdítaná ügyemet Magyarországon, s ha őt pártomon tudnám: meg volnék nyugodva Kassa és a körülötte fekvő vidék és városok iránt is. Ezért igen bizalmasan kérem Önt asszonyom, legyen tekintettel, hogy az ügy rám nézve oly nagy fontossága, egyeznék bele, engedje át azt a kastélyt. " / ti. Diósgyőr várát. / ¹⁶ Dobóék igazságát tehát félrelökték a politikai érdekek pártharcai. A Pálóci örökségért még 1556-ban is folyt a per Dobó István és Perényi Gábor / Péternek a fia / között, és az ügy kapcsán magunkévá tehetjük Forgách Ferenc véleményét a királyi kamara rosszindulatát illetően, mert a kamara nyilvánvaló igazságtalanságának eredményeként maradhatott fent a hosszú idők óta elhuzódó jogtalan állapot ¹⁷, ami István életében nem is szűnt meg, Sárospatak uradalma majd csak az ő halála után kerül jogos tulajdonosuk, a Dobók birtokába.

Hasonló eredménytelenség kísérte a Dobó testvérek Szolnok megszerzésére irányuló törekvéseit is. János király 1537-ben Szolnokot Werbőczy Istvánnak adta, ami ellen a Dobók 1539-ben a váradi káptalan előtt óvást emeltek. ¹⁸ Nem volt azonban akkor bíróság Magyarországon, mely egy Perényi, vagy egy Werbőczy ellen ítélkezett volna, de ha esetleg még meg is teszi, az ítéletet akkor sem tudták volna foganatosítani.

Az ügyek ilyen kimenetelében az is közrejátszott, hogy a Dobó - Pálóci rokonság eredete több évszázadra nyult vissza, és elhalvára nyodhatott az északkelet - magyarországi nemesség köztudatában. Erre utal többek között Dobó Istvánnak és testvérének Domokosnak az a keltezés nélküli levele, amelyben Bajánházi Ferenc követelőzése miatt méltatlankodtak. A levél szerint ugyanis az történt, hogy a Dobók csicséri birtokához tartozó makkos erdőt Dobó Ferenc kivágatta, ami ellen állítólagos tulajdonjogára hivatkozva Bajánházi Ferenc ellen tiltakozott. István és Domokos azt igyekezett e levélben a királynak bebizonyítani, hogy az említett erdő a Pálóci-birtok tagjaként képezi az ő vagyonukat már régóta, és így Bajánházi arra semmiféle jogot nem tarthat, mivel jogait az erdőre csak az utóbbi időkben akarta kiterjeszteni. Megemlítik még a levélírók, hogy ezt a birtokot a Homonnay Drugeth testvérek is el akarták erőszakkal foglalni az elmúlt zavaros időkben. ¹⁹

Az ismertetett hatalmaskodások érzékenyen befolyásolták a Dobó-birtokok fejlődését, az azokon folyó békés gazdálkodást. Ráadásul előfordult olyan eset is, amikor a testvérek maguk is civódtak egymással. Pálóci Antal Mohácsnál bekövetkezett halála után Kata - lin nevű testvére rendelkezett a Perényi Péter által nagyobb részben megcsonkitott birtok fölött. E megmaradt jószágok Ung megyében feküdtek és javarészt Pálóc várához tartoztak. Dobó Ferenc - testvéreitől függetlenül, sőt ellenére - 1528. február 9-én megegyezett Pálóci Katalinnal, és a birtokot még ebben az évben át is vette. Az ügy ilyen formában történt elintézése azonban nem felelt meg a többi testvérnek, erre utal, hogy amikor János király Lengyelország felé tartó menekülése közben Ruszkán időzött, Dobó István és Domokos fellebbezett a Dobó Ferenc és Pálóci Katalin között létrejött és közben már királyi megerősítést is nyert egyezséggel szemben. ²⁰

Ezen az eseten kívül a testvérek között vitás ügyről nincs tudomásunk. Ellenkezőleg, a sokszor több oldalról is fenyegető veszély összetartozásukat növelte, annak ellenére, hogy Ferenc, János király hívei közé tartozott, míg a többiek Ferdinánd pártján voltak. Később az a gyakorlat figyelhető meg, hogy amíg István a királyi megbízatások nyomán otthonuktól távol országos ügyekben szorgoskodott, addig fiutestvérei együttesen látták el a birtokokon a gazda szerepét. Ez a " munkamegosztás " természetesen azt eredményezte, hogy István biztosította birtokaik területi gyarapodásának megindulását a század második felében, az ő szolgálatai fejében kapott hatalmas adománybirtokok emelik ki őket a köznemesi rendből, ugyan csak ő - kétségkívül a legtehetségesebb testvér - nyerte el e kiemelkedés biztosítékát : a nagyságos / magnificus / címet. Az 1552-es események utáni hírneve, tekintélye a családon belüli vezetőszerepet is biztosította számára. Bátyja, Ferenc, János király halála után nem vett részt a politikai életben, visszavonultan élt a családi birtokon és egyedül irányította a gazdálkodást, amikor Domokos öccsük a másodhegedüs szerepét vállalva bátyja oldalán belekóstolt a XVI. századi Magyarország politikai életébe. Anna testvérük fia, Zeleméry László is nagybátyja szolgálatába lépett és híven kitarott mellette annak haláláig. Mindezekről a későbbiekben természetesen még részletesen is szólni fogunk.

A Dobók örökségének mások által történt prédálása, elfoglalása ellenére az 1550-es évek végétől birtokaik nagymérvű gyarapodásának lehetünk tanúi. Ez párhuzamosan történt Dobó István királyi szolgálatban szerzett hírnevével. Eger hősie védelme után a királyi jutalom nem annyira birtok juttatásban, hanem egy rendkívül fontos megbízatás képében jelentkezett: Ferdinánd Dobót erdélyi vajdává nevezte ki.

A három évig viselt tisztség Dobónak rengeteg pénzébe került, mert Ferdinánd még az esedékes zsoldfizetésekre sem küldött pénzt Erdélybe. Az erdélyi vajdaság – amint azt Dobó is bizonyára jóelőre sejtette is – mégsem bizonyult rossz üzletnek. A királyi fedezetek hiányozván nyugodtan használta fel saját pénzét politikai célokra, mert a gyakorlat szerint az uralkodó az ilyen természetű kölcsönöket birtokok átengedésével egyenlítette ki.²¹ Ebben az esetben is így történt. Dobó birtokai Erdélyből való távozása után, egy – két esztendővel ugrásszerűen hatalmas mértékben gyarapodtak.

A birtokszerzés egyébként többféle módon történt: a királyi birtokadományok mellett gyakoribb volt és mértékében is tulcszárnyalta az előbbit a király valamely birtokának zálogba vétele. Magánszemélyektől a zálogügyletek mellett vásárlás útján is szerzett birtokokat Dobó.

Erdélyben tanusított áldozatos kitartását Ferdinánd a Bars megyei főispán tisztségével jutalmazta, ezzel együtt neki adományozta a lévai uradalmat is, amelynek központja, Léva vára Észak-Magyarország védelme szempontjából oly nagy jelentőséggel bírt, hogy az 1556-, 1557-, 1559-, 1567-, 1569-i, országgyűléseken külön törvénycikkben rendelték el a vár hat felvidéki vármegye közmunkája által történő megerősítését.²²

Zálogbavétel útján már több vagyon jutott Dobó István birtokába. Ez olyan formában történt, hogy a kapott birtokért meghatározott összeget kellett fizetni, amit ha a király visszafizetett, a kérdéses jószágot vissza kellett a földesurnak a király kezébe bocsátani. Dobó ilyen módon kapta meg 1558. január 10-én Végles várát és a hozzá tartozó uradalmat,

amelyért 20 500 forintot kellett fizetnie.²³ Az erről szóló okmány nem tartalmazza, hogy milyen időtartamra szól a zálogüzlet, de hosszú időt helyez kilátásba, mert a megállapodásban foglaltakat kötelezővé tette Dobó István örököseire nézve is. Az így megszerzett birtokokkal új gazdája nem rendelkezett teljesen szabadon. Az okirat szerint a vár tartozékait ugyanabban az állapotban lesz köteles Dobó / vagy örökösei / a királynak visszaadni, ha a 20 500 forintot visszakapják, amint azokat a vár átadásakor készült leltár tartalmazta. Az uralkodó másik kikötése az volt, hogy miután a birtok a királyi bányák közelében van, Dobó köteles a bányászoknak az erdők és vizek szabad használatát megengedni, megfelelő áron nekik élelmiszert adni és munkájukat mindenben segíteni.²⁴ Mindezt 1567-ben Ferdinánd utóda, Miksa király is megerősítette azzal az újabb feltevéssel, hogy Dobó köteles udvarhű őrséget tartani a várban, hogy a király ottani uralma kárt ne szenvedjen.²⁵ Rövidesen azonban mégis kifizette Dobónak a 20 500 forintot és az így visszavett uradalmat már 1568. január 1-én zálogba adta Dobó sógorának, Balassa Jánosnak 21 726 forint és 7 denárért.²⁶

Szintén 1558-ban, pontosan január 8-án szerezte meg Dobó Ferdinándtól az Abauj megyei Gönc és Telkibánya városokat örök áron, 7000 forintért. Mivel azonban a két település feletti tulajdonjogot Thurzó Szaniszló is magáénak követelte, sőt a perben érdekelve volt még rajtuk kívül a váradi püspök és a szepesi káptalan is, ezért Dobó csak hosszú huzavona után 1564-ben tudta jogait érvényesíteni.²⁷ Dobó számára az üzlet egyedül csak azért volt kifizető, mert adataink szerint nem zálogügyletről volt szó, hanem tényleges vásárlásról, különben Miksa királynak nem kellett volna többször is a kamarához fordulnia, hogy milyen módon lehetne Göncöt visszaszerezni.²⁸ Amennyiben tehát egyszer Gönc a birtokába került, attól kezdődően nem kellett félni, hogy a király a zálogbirtokhoz hasonlóan vissza fogja kérni.

Az uralkodóktól történt birtokszerzéseknél jóval nagyobb volt a magánszemélyektől való vásárlások száma. Ezek között is volt zálogüzlet, zömében azonban a jóval kevesebb bonyodalmat tartogató tényleges vásárlás történt. E vásárlások számának, lezajlásuk módjának pontos felderítése már csak azért is igen nehéz, mert írásbeli lerögzítésük nem minden esetben maradt ránk. Egyébként is leggyakrabban egy - két falu volt az üzlet tárgya, tehát a magánvásárlások a királytól szerzett nagykiterjedésű uradalmak Léva, vagy mezővárosok / Gönc / jelentősége mellett eltörpült, még akkor is, ha egy - egy megvett falu oly gazdag határral rendelkezett mint pl. a Beniczki Benedektől 1566-ban megvásárolt Keresztur. E faluhoz szántók, kaszálók, szőlőhegyek, malmok, halastavak stb. tartoztak.²⁹ A két birtokforrás eltérő jelentőségét jól illusztrálja az a különbség, amely az e falunak 200 forintot kitevő vételára és véglesi uradalomért fizetett 20 500 forintos összeg között mutatkozik, arról nem is szólva, hogy - mint már említettük - Dobó István ez utóbbit csak zálogbirtok gyanánt bírta és az egész uradalom mindössze hat faluból állott.³⁰ Dobó István az 1550-es évek legvégén bekövetkezett hatalmas arányú birtokgyarapodását tehát elsősorban a királyi udvarnak tett szolgálatainak köszönhette, és kisebb részben egyéb birtokvásárlási üzleteinek, amelyek között egyetlen nagyobb vállalkozásáról tudunk csupán. 1568-ban ugyanis egy uradalmat akart megvásárolni Homonnay Drugeth Gáspártól, akihez tárgyalás végett el is küldte megbízottját, Nagymihályi Pongrác Jánost. E megbízott Dobóhoz írott levele az egyetlen forrásunk erről az üzletről, amelyről így csupán annyit tudunk, hogy Homonnay 12 000 forintra tartotta a kérdéses birtokot, amely az ára után ítélve nem lehetett éppen jelentéktelen. A levél nem tartalmazza az uradalom nevét sem, ami arra enged következtetni, - és ez részben a magánüzletekről való adataink hiányosságát is magyarázza - hogy Nagy-mihályi Pongrác János küldetését a két főúr között szóbeli tárgyalások előzhették meg.³¹ Egyébként ez a vásárlás - ha végbe is ment esetleg - , nem sokat jelentett Dobó István jövedelmének növekedésében, mert - amint arról a következőkben még szólunk, - a következő esztendőől kezdve a király börtönében szenvedte végig utolsó éveit.

A Dobó birtokon folyó gazdálkodás vizsgálatánál indokoltnak látszott pontos korszak - határokat megállapítani, mert csak Dobó István életében is számos tényező bontotta részekre a Dobó birtokok gazdaságtörténetét. Elsősorban Dobó István vonatkozásában szeretnénk vizsgálatunkat elvégezni, a birtokok életét ezért olyan idő - szakban szeretnénk áttekinteni, amikor Dobó István huzamosabb ideig otthon tartózkodott. Ez csak az 1560 - 1570 közötti évtizedben történt meg és a forrásanyag is erről az évtizedről mond legtöbbet, sajnos még mindig nem eleget.

Harmadsorban az is a fenti időszak kiválasztását indokolta, hogy ekkorra történt meg a birtok oly nagyarányu kiterjedése, amely a köznemesi kinlódó gazdálkodás helyett egy főuri, erőteljes, új módszerek alkalmazásával modernizált, eredményes birtokgazdálkodást tett lehetővé. A Dobó birtokok történetében az 1558. év strukturális változást jelentett. Az ez évben megszerzett lévai, véglesi és Abauj megyei / Gönc, Telkibánya / uradalmak nemcsak nagymérvű mennyiségi szaporodást jelentettek, de a korábbi Dobó birtokoktól eltérő földrajzi adottságaikkal, magasabb népsűrűségükkel, iparos- és bányászlakosságuknak a tiszta agrárlakossághoz viszonyított nagyobb hányadával, élénkebb kereskedelmi forgalmukkal, tehát általában kedvezőbb termelési feltételeikkel minőségileg is gazdagabbá tették a Dobók kezelésében lévő birtokok összetételét. Mindezek miatt eltekintettünk a fejlődéstörténet kronológiai szempontu vizsgálatától - amit a forrásanyag elégtelen volta is indokolt -, ehelyett az előbbieken jelzett évtizedre bekövetkezett állapot keresztmetszeti áttekintésére vállalkoztunk.

1558. után a Dobó birtokok tájegységileg két nagyobb csoportot képeztek. Az egyik csoport Északkelet - Magyarországon / Ung, Bereg, Abauj megyékben /, a másik az ország északi részének közepén / Bars, Hont, Zólyom / terület el. Az egyes birtokcsoportok adott-

ságai természetesen nem voltak annyira egyformák, hogy további felosztás ne volna lehetséges közöttük, viszont az egyes csoportok olyan jellemző közös sajátosságokat tartalmaznak, amelyek indokoltá tették az azonos tájegység birtokainak együttes tárgyalását.

A XVI. században a vagyon növekedése nem jelentett egyet a birtok szaporodásával. Az ország területe a török hódítás miatt jelentősen megcsappant és az ebből fakadó gazdasági problémákat súlyosbította az, hogy a török uralma alá került területekről elmenekültek Észak - Magyarországon zsufolódtak össze. A megcsappant földterület és ugyanakkor a lakosság megszorodásából létrejött állapot a birtokadományozások évszázados ütemét jelentősen csökkentette. A nemesiség vagyonszaporításának ez az útja tehát meggyengült, és bár a század első felében az oly nagyarányú főúri hatalmaskodások egészségtelen elszaporodásának egyik eredőjét is ebben kell látnunk, az ország három részre szakadása után királyi kézen maradt területen létrejövő és egyre erősödő törvényesség az erőszakos földfoglalásokat jelentős mértékben csökkentette. Ebben a helyzetben a jövedelem növelésének más útjait kellett keresni, amit a század második felének főurai a gazdálkodás korszerűbb, új, korábban nem vagy alig követett termelési és értékesítési módszereiben találtak meg. Az árutermelés erősödését célozta mindez, amelynek előretörése mind a nemesi, mind a paraszti gazdaságokban megfigyelhető. A mezőgazdasági termények közül tehát a jól értékesíthető terményfajták termelése lendült fel, ezek között is első helyen állott a bor, aztán a gabona és ugyanezért következett be a nagyállattartás erőteljes fellendülése is. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy történetírásunk a magyar árutermelő mezőgazdaság kifejlődésében nagy fontosságot tulajdonít a gyakori háborúknak, amelyek során a hadseregek mint felvevő piac jelentkeztek.

Ennek hatását hiábavaló lenne tagadni, bár túl nagy fontosságot nem szabad neki tulajdonítani, mert amíg igen sok adatunk van arra, hogy a királyi katonaság pénzzel nem volt ellátva s ezért pusztított, rabolt mindenfelé, addig pl. egyetlenegy olyan adattal nem rendelkezünk, hogy pl. Dobó István élete folyamán élelmiszert szállított volna valamely hadsereg vagy várőrség számára. Évekig tartó reménytelen helyzetekben, nemegyszer életét kockáztatva szolgált a királyt - de árut bizonytalan hitelbe nem adott még neki sem. Ha az efféle szállítások kifizetődő üzletet jelentettek volna, az élelmes Dobó bizonyára kihasználja a benne rejlő lehetőségeket. Ezt igazolja az is, hogy amíg a mezőgazdaság különböző ágai fejlődésnek indultak erre az időre, gabonatermesztésünk a korábbi századok színvonalán maradt.³² Márpedig ha a hadsereg - melynek elsősorban gabonára és takarmányra volt szüksége - erőteljes felvevő piacot jelentett, ennek hatása a szántóművelés technikai-módszerbeli fejlődésében is jelentkezett volna. A későbbiekben még részletesen is szólunk róla, hogy a királyi hadak pénz tekintetében annyira ellátatlanok voltak, hogy fizetőképessé piacot egyáltalán nem jelenthettek.

A Dobó birtokok hegyvidékeken, zömében hegyek lábánál vagy a közöttük kanyargó folyók völgyében feküdtek. Ez az árutermelés fel lendülésével számos előnyt jelentett a síkvidéki birtokokkal szemben. Nagyobb mennyiségben, bőségesebb választékban voltak itt biztosítva a háziipari nyersanyagok / fa, faszén, gyapju, szőr, toll, viasz stb. /, mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt jelentősebb volt a bortermelés, márpedig ez volt mind a hazai, mind a külföldi piacok legjelentősebb magyar árucikke.

A XVI. században csak két művelési ágban mutatkozott jelentősebb előrelépés a korábbi századok mezőgazdaságához képest: a szőlő és az erdőművelésben. A gabona művelési módszerei több 17 százévesek voltak, így a terméseredmények is a korábbi év 17 századok színvonalán vesztegeltek. Ezzel szemben a szőlő és erdőgazdálkodásnál nemcsak a művelés vált intenzívebbé, hanem fejlődtek a termelés módszerei is. Ennek okát abban kell látnunk, hogy a szőlőt nagyon kedvezően lehetett értékesíteni, a fa is keresett árucikk volt és ráadásul nem igényelt különösebb munkát és nagyszámu hozzáértő munkaerőt.³³ Dobó István birtokain éppen e két cikk termelésére nyitlak a legkedvezőbb feltételek. Az Észak - Magyarország közép - ső részén fekvő lévai uradalom például a Garam völgyének keleti szélén a selmecbányai hegycsoport már csak dombhátaikat alkotó részen terült el és ez a terület igen alkalmas volt szőlőtermesztésre. Az északkeleti fekvésű Ung megye erdősebb, hegyesebb tájain elsősorban a pásztorkodó állattenyésztés és a fakitermelés virágzott, emellett persze itt is voltak olyan területek, ahol szőlőművelést folytattak. Az északi és északkeleti birtokok állattenyésztése között csak az volt a különbség, hogy az északkeleti részeken inkább a juh és a sertés, míg Léván és Hont megyében a szarvasmarha volt inkább elterjedve.

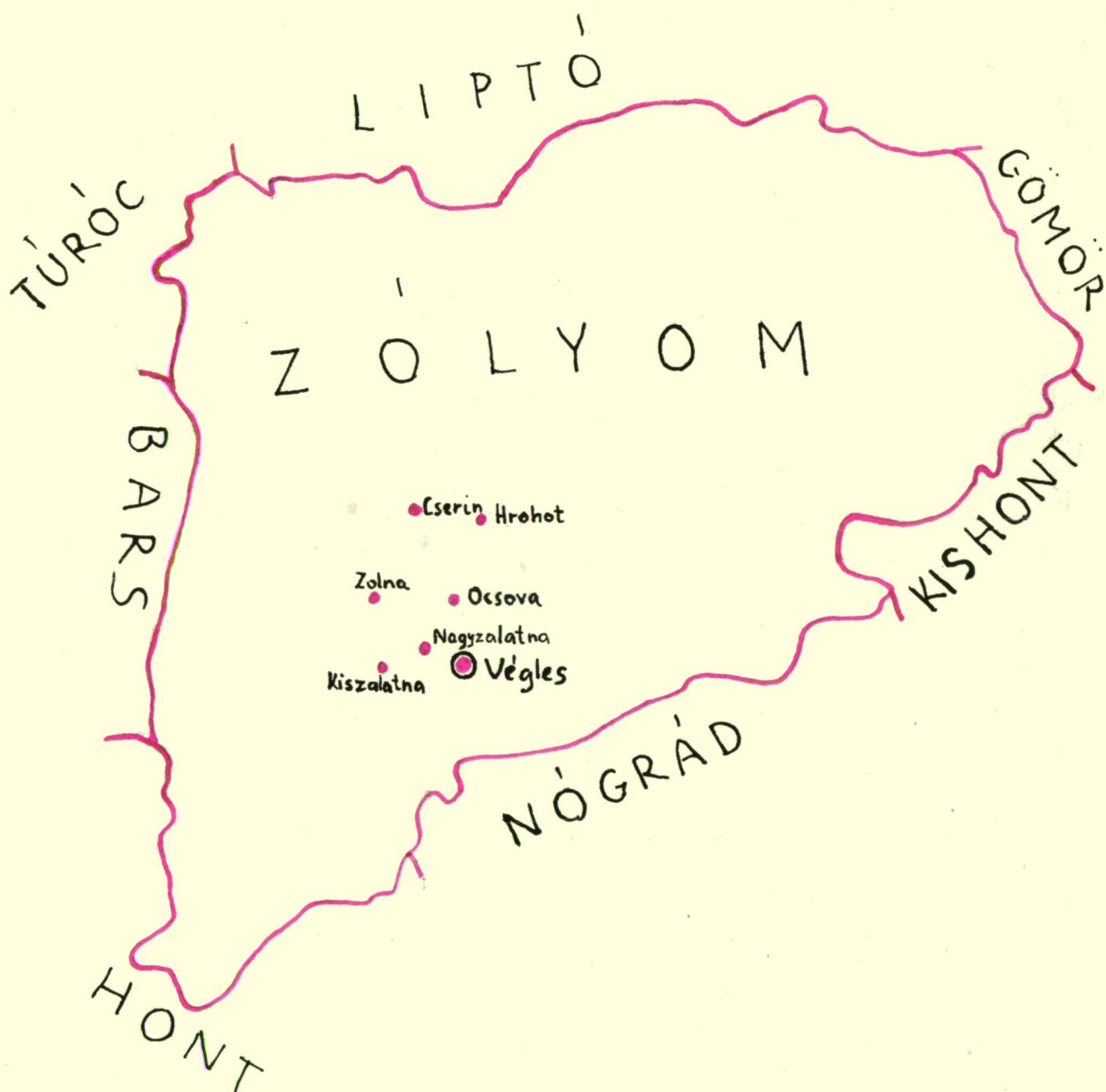
A piacokra való termelés magával hozta a főurak azon törekvéseit, hogy minden eszközzel megnehezítsék a polgárok és a jobbágyak áruértékesítési lehetőségeit. Dobó István az északkeleti birtokokon, ahol éppen a paraszti árutermelés által emelkedett az ő haszna is, nem akadályozta embereinek még a külkereskedelmi vállalkozásait sem, viszont északon az aránylag kisebb kiterjedésű véglesi uradalomban vámot szedetett a birtokon áthaladó utakon.³⁴

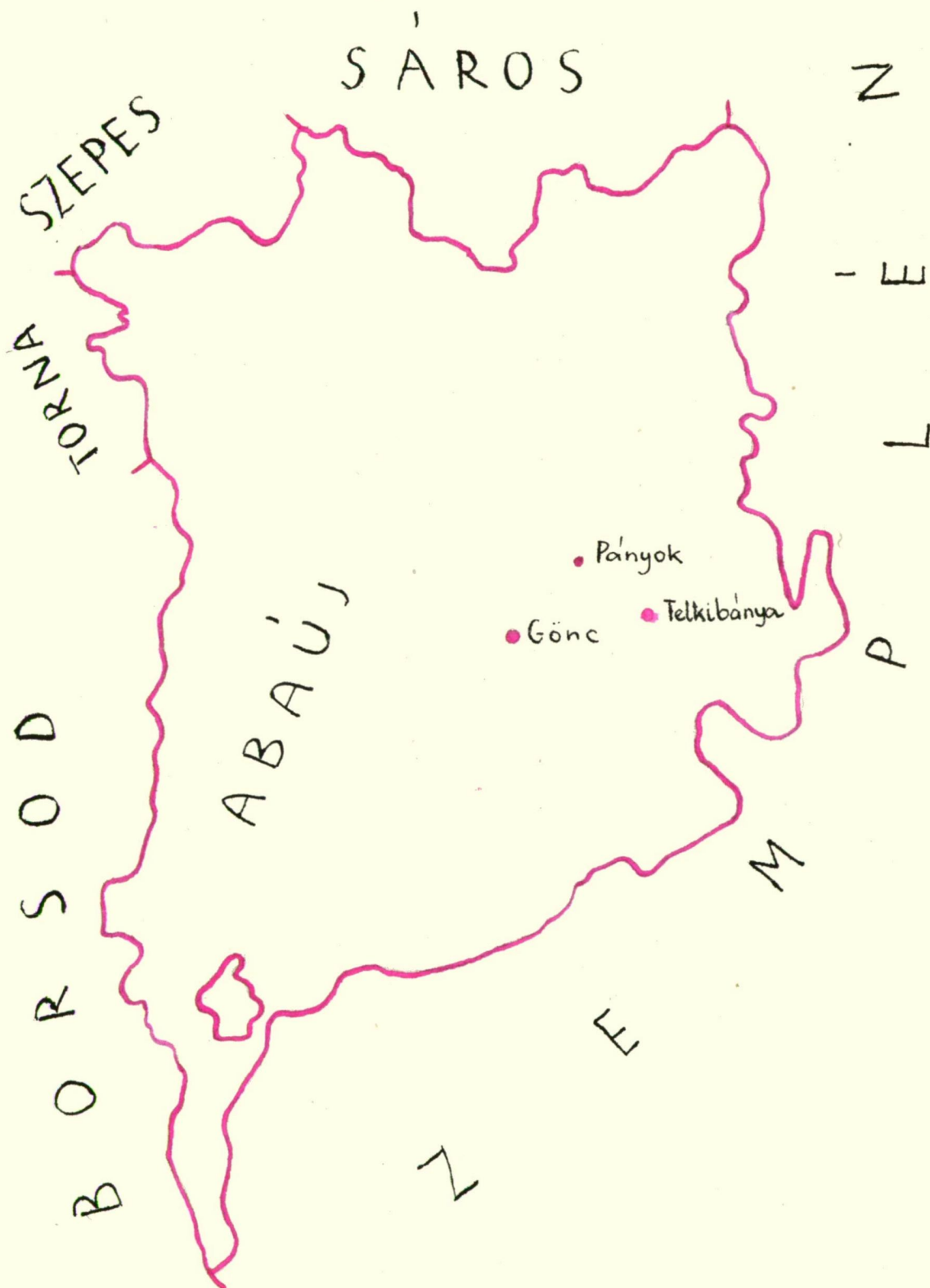
Dobó István birtokai Bars és Hont vármegyékben

Dobó István birtokai Abaúj vármegyében

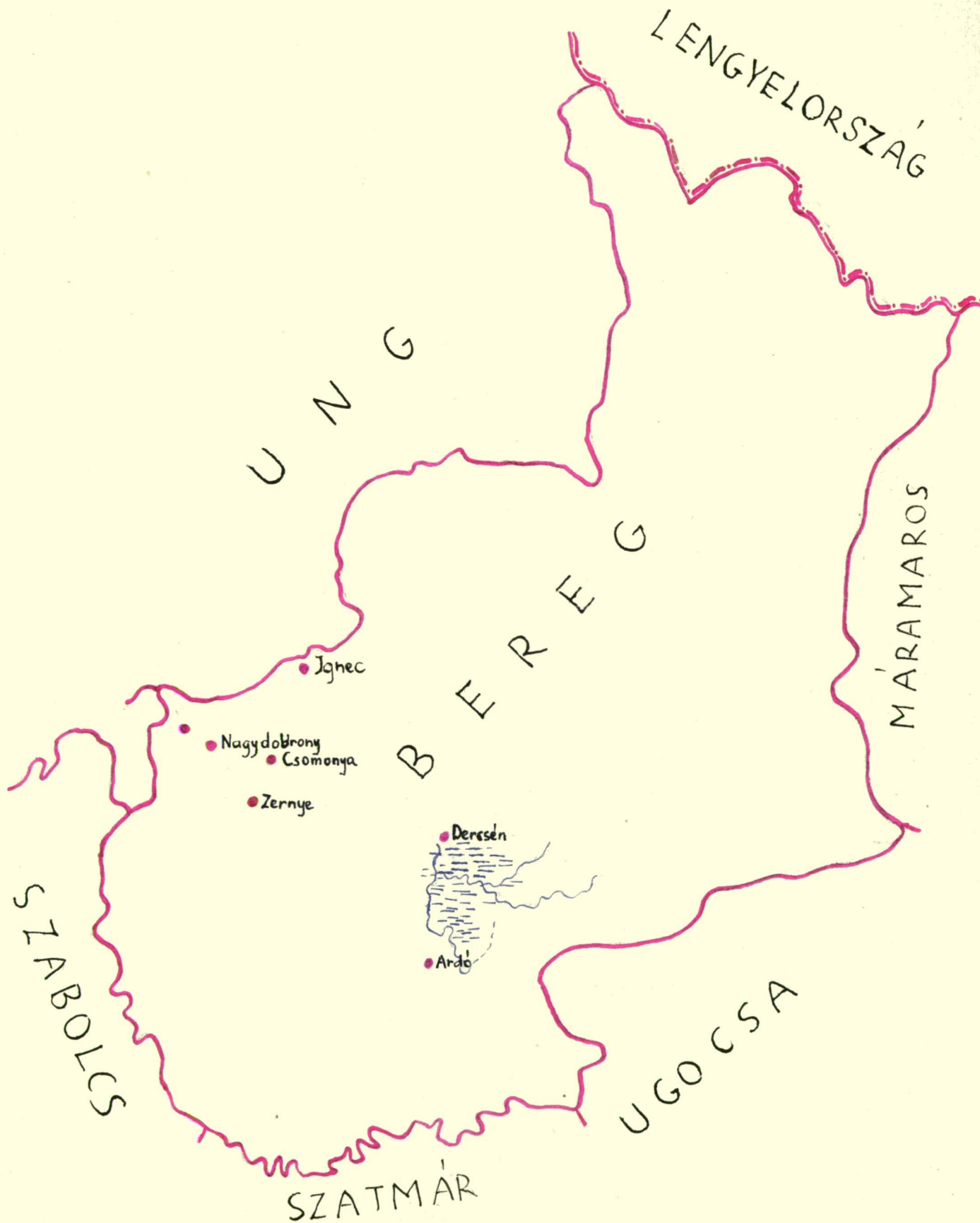

Dobó István birtokai Ung vármegyében

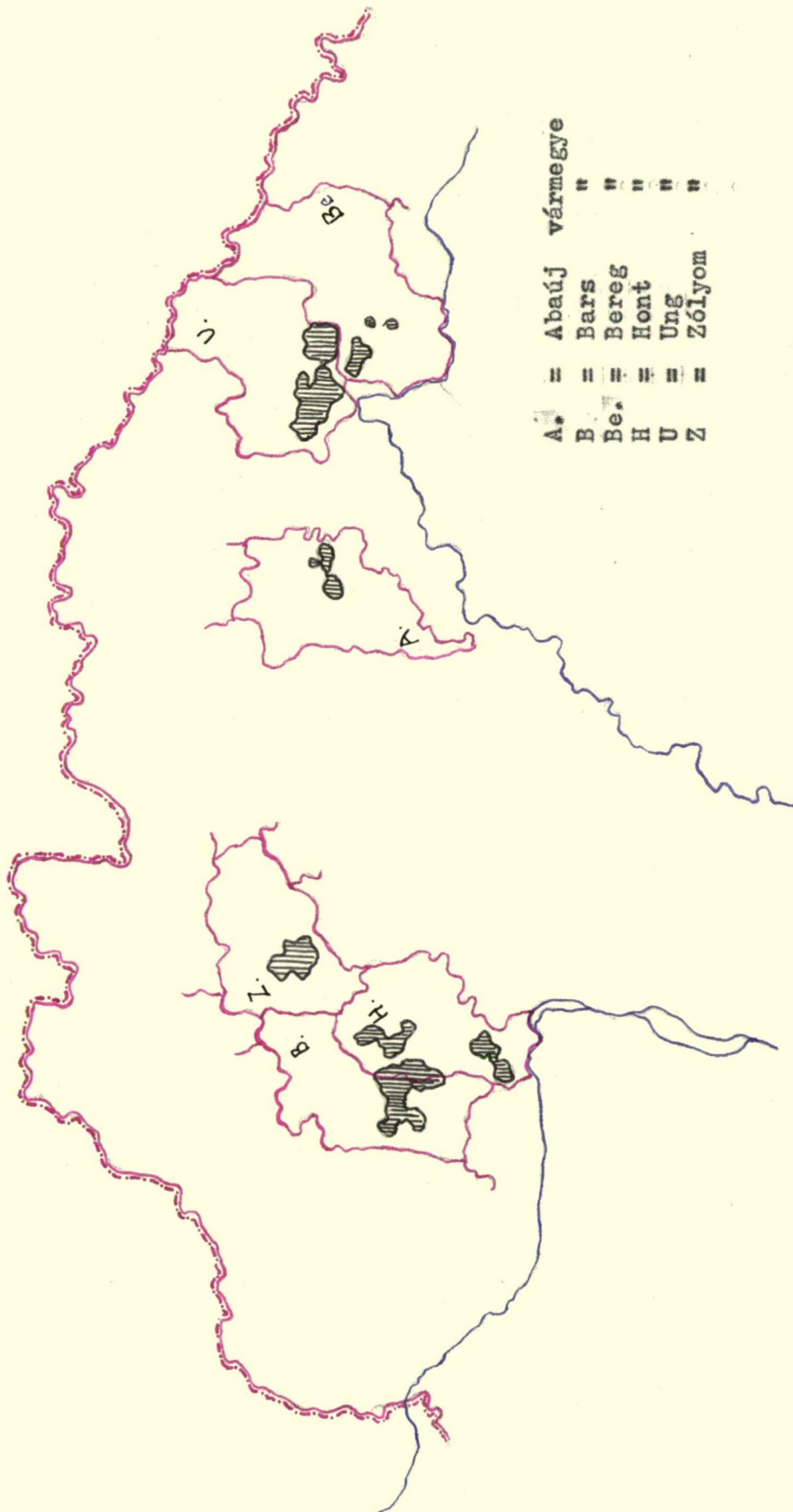

Dobó István birtokai Bereg vármegyében

Dobó István felvidéki birtokai

A.	=	Abaúj	vármegye
B.	=	Bars	"
Be.	=	Bereg	"
H	=	Hont	"
U	=	Ung	"
Z	=	Zólyom	"

Mielőtt a gazdálkodást részleteiben tárgyalnánk hangsúlyozzuk, hogy a Dobó - birtokok két nagy csoportja az egymástól eltérő viszonyok miatt más és más módon nyújtott jövedelmet földesurának. A középszeleki területeken a majorsági gazdálkodás, tehát a földesuri árutermelés tendenciája volt erősödőben, míg az északkeleti megyékben éppen ellenkezőleg a paraszti árutermelés fokozódott jelentős mértékben.³⁵ Ebből következően az északi megyékben a parasztságnak az allódiumok szükségleteinek kielégítését célzó terhei / robot / növekedtek, míg az északkeleti megyékben a termés, - állat, - és pénzszolgáltatások szaporodtak. A birtokok mindkét csoportjára egyöntetűen jellemző volt viszont az, hogy népes, fejlett iparral rendelkező városok híján a földesur nem volt arra késztetve, hogy ipari nyersanyagokat termeljen, az ország akkori fejlettségi fokán csak élelmiszert volt érdemes termelni.

Dobó István birtokainak ismertetésénél két szempontot vettünk figyelembe. Csak azoknak az uradalmaknak adatait használtuk fel, amelyek minden kétséget kizáróan Dobó István kezelésében voltak, másrészt figyelmen kívül hagytuk azt a néhány falut, amelyek az özszeffüggő uradalmaktól messze, mások birtokai közé ékelődve külön kis szigetként tartoztak Dobó vagyonához. Így nem tárgyaljuk pl. a munkácsi uradalmat, amelyet 1558-ban Dobó Ferenc kapott meg a királytól³⁶, vagy az olyan falvakat, mint pl. Kasza-Perek / ma: Kaszaper /, amely a Dobó jószágoktól távoli Csanád megyében feküdt és a Dobók birtokjoga e falura amúgy is bizonytalan volt.³⁷

Ugyancsak kimaradt az ismertetésből a Bihar megyei Pocsaj a hozzá tartozó három faluval és a pusztákkal együtt, amelyeket a Dobók egyrészt közösen, másrészt csak részben birtak,³⁸ valamint azok a Tálja közelében fekvő szőlőtermő falvak is, amelyek birtoklását Dobó István számára a vitás tulajdonjog mellett a Rueber János

kassai főkapitány által felbérelt és támogatott jogos tulajdonosoknak feltüntetett kisebb nemesek fegyveresei is megnehezítették. 39

Mindezeket tehát leszámítva Dobó István kizárólagos tulajdonában Ung, Bereg, Abauj, Zólyom, Bars és Hont vármegyében voltak olyan nagyobb kiterjedésű uradalmak, amelyek eltérő adottságaik által meghatározott módon ugyan, de egyenlő súllyal vettek részt a gazdasági élet áramában.

Szükséges megjegyezni, hogy az alábbiakban közölt számadatok megbízhatósága sok esetben vitatható. Dobó István birtokaira nézve ugyanis legtöbb évből és legkisebb hiánnyal a dicális összeírások állnak rendelkezésre, viszont a királyi adószedő előtt a valóságos állapotok elferditése mind a földesurnak, mind a jobbágyainak érdeke volt és valótlán adatok közlésére a kellő helyismerettel nem bíró adószedő előtt nagy lehetőség nyílott. Sajnos az ebből a szempontból is legpontosabb urbáriális összeírások nem maradtak fenn, így nem nyílt mód a kontrollálásra, ezért a közölt számadatokat melyek még az arányok számításánál a leghasználhatóbbak, - hozzávetőlegeseknek kell tekintenünk.

Megjegyezzük még, hogy Dobó István egy évi jövedelmének még csak a felbecsülését sem kíséreltük meg. Ez gabonára és a borra korlátozva még úgy - ahogy kiszámítható ugyan, viszont semmiféle adataival nem rendelkezünk olyan jelentős jövedelem forrásokra, mint pl. a bel- és külkereskedelem, a parasztoktól szedett

különféle váltságösszegek, rendkívüli szolgáltatások, a robotváltság, a bizonyos alkalmakkor szedett különadók, terményekből / szőlődézsma, hegyvám, vetemények, széna, fa / és állatokból / disznó, juh, tized vagy huszad, hal, turó, sajt, / befolyt szolgáltatások. Kétségekké tennék a pontos számítást ezenkívül olyan tényezők is, mint pl. egy - egy, egyszerre több falut is lakatlanná tett török betörés, a hosszú éveken át váltakozó szerencséivel folyó birtokperrek, az időjárás, a falvakon időnként végigsöprő pestisjárványok, állatvétszék. Ott ahol legalább hozzávetőlegesen ki lehetett számítani egy - egy uradalom részjövédelmét, természetesen ezt nem hanyagoltuk el. Pénzben kifejezett jövedelem kiszámítására csak át - tételes módon nyílt lehetőség, úgy, hogy a befolyt termékmennyiséget szoroztuk a korszakra vonatkoztatható átlagos árral, de még a termékmennyiség korabeli mértékegységeit is - amelyek pedig leggyakrabban vidékenként is eltértek egymástól, - át kellett maiakra számítani. Itt tehát még fokozottabban fennáll a pontatlanság veszélye, annál is inkább, mert nem lehet minden kétséget kizáróan megállapítani azt sem, hogy az azonos nevű, de vidékenként eltérő tartalmu mértékegységek közül hol, melyiket használták.

Mindezek ellenére mégis szerepelnek számszerű adatok, első sorban nem az abszolút értékek felmérése, hanem a viszonyítások alapján kialakuló kép céljából, amelynek segítségével Dobó István birtokaira nézve megbízható ismereteket is nyerhetünk.

A Dobó család birtoka az 1560 - 1570 közötti évtizedben mintegy 460 000 katasztrális hold körül mozgott.⁴⁰

Ez akkor már a Felvidék egyik leghatalmasabb birtok - komplexumát jelentette, amelynek legtekintélyesebb része Dobó István kezében összpontosult. Az ő birtokában voltak a legtöbb ősi és újabban szerzett birtoktestek; a szerednyei, pálóci, ruszkai, lévai, véglesi, gönci, telkibányai uradalmak. A már előbbieken felsorolt hat vármegyében Dobó Istvánnak összesen 85 települése volt, ebből Ung vármegyében 27, Barsban 20, Hontban 17, Beregben 13, Zólyomban 6 és Abaujban 3. Ezek közül 5 volt oppidum, azaz mezőváros, amelyek a bányászat és kereskedelem által városiasodásra kedvezőbb feltételekkel rendelkező észak - magyarországi megyékben helyezkedtek el. Bars megyében 2 / Léva, Bars /, Zólyomban 1 / Nagyzalatna /, a keletebbre fekvő Abaujban 2 / Gönc, Telkibánya /, míg a nagykiterjedésű északkeleti Ung és Bereg vármegyékben fekvő birtokokon egyetlen mezőváros sem volt. A 85 helységben mintegy 2000 - 2200 család élt. A jobbágytelkek aprózódásának, tehát a jobbágyok elszegényedésének ekkori állapotát négy vármegyében fekvő Dobó birtokokon vizsgáltuk meg, melyek közül kettő északi, kettő északkeleti fekvésű volt. Az eltérő sajátosságok ezen a téren is jelentékenyen éreztették hatásukat, mert a telekaprózódás az északi megyékben lényegesen előrehaladottabb volt a magasabb hegyvidékeken fekvő két megyével szemben, ahol például negyed telek még egyáltalán nem volt, míg az előbbi megyékben számuk már jelentős a porták összlétszámához képest:

<u>Északi megyék</u>				<u>Északkeleti megyék</u>			
Bars:	egész telek	=	90	Ung:	egész telek	=	79
	fél telek		125		fél telek		108
	negyed telek		30		negyed telek		-
Hont:	egész telek		142	Bereg:	egész telek		35
	fél telek		102		fél telek		39
	negyed telek		42		negyed telek	=	42

Az északkeleti megyék differenciálatlansága esetünkben nem a hegyek közé ékelt kedvezőtlen természeti és gazdasági viszonyok között élő pásztorfalvak helyzetére utalhat, hiszen Dobó István Ung megyei birtokai zömmel az Ung és a Latorca völgyében terültek el és általában elegendő szántófölddel rendelkeztek, egyes területeken még az aránylag kényes szőlő is elterjedt volt. / pl. Szerednye /. A két különböző vidéken fekvő megyékben a telekaprózódás mértékében mutatkozó különbségek inkább onnan erednek, hogy az északi megyékben nagyobb szerepet játszott a majorsági gazdálkodás, mint északkeleten.⁴³

Dobó István birtokain a jobbágytelkek szaporodásának egyik módja, az irtások által művelhetővé tett területek gyarapítása nem volt jelentős mértékű. Egyedül Léva uradalmában jegyezték fel 5 faluban 10 irtványföldet.⁴⁴ Ez annál is érdekesebb, mivel ugyanakkor a - ránylag mindenütt magas volt a zsellérek száma.

megye	év	telkes jobbágy	zsellér	a zsellérek %-os aránya a családfők összlétszá- mához viszo- nyítva	
Hont	1564	344	221	39.1 %	
Bars / Léva /	1564	464	226	32.7 %	
Zólyom /Végles/	1563	113	54	32.3 %	
Bereg	1567	70	31	30.6 %	
Ung	1567	239	94	28.2 %	45

Jól megfigyelhető, hogy az északi megyékben nagyobb a zsellérek számaránya, kivált Hontban, ahol számos faluban a családfők több mint fele volt zsellér pl. Mikola = 59 közül 34, Perecsény = 54 kö- zül 30, Pásztó = 20 közül 11, Szakálos = 43 közül 24, Kér = 22 kö- zül 14, Csánk = 27 közül 15.⁴⁶

Ennek ellenére ebből a szempontból döntő különbség nem mutatkozik a két tájegységen fekvő Dobó-birtokok között. Az északi megyékben a majorságok előidázhatték a zselléresedés ütemének gyorsulását, erre azonban konkrét adatokkal nem rendelkezünk. A zsellér megje-
lölés egyébként sem teljesen elszegényedett embert jelentett min-
den esetben, ellenkezőleg, a hegyi tájakon nemegyszer a zsellérek
rendelkeztek a legnagyobb állatállománnyal.⁴⁷

A szőlőtermesztés főleg a Felvidéken, ott is a hegyvidékek a-
lacsony régióiban volt különösképpen elterjedve. Ezeken a helyeken
a legfontosabb termelési ág volt, amit az is igazol, hogy agrár -
kulturánknak a XVI. század folyamán ez a területe fejlődött legin-
tenzivebben. Ennek oka az volt, hogy a bort igen jól lehetett ér-
tékesíteni bel- és külföldön egyaránt,⁴⁸ a tokaji, hegyaljai bo-
roknak pedig különösen nagy kelendősége volt.⁴⁹

Dobó István birtokai szinte kivétel nélkül szőlőtermesztésre
alkalmas helyen feküdtek. A megtermelt bormennyiség alapján Léva
és Gönc környékén voltak a legkiterjedtebb szőlőhegyek, de inkább
talán csak a bor minőségében maradtak le mögöttük az Ukrán - Kár-
pátok délnyugati lejtőin lévő Ung és Bereg megyei birtokok. Eze -
ken is - miként szőlőtermő vidékeken mindenütt - szintén megfi-
gyelhető a gabonatermesztésnél lényegesen gondosabb, alaposabb
szőlőművelés. Dobó István officiálisokat küldött a szőlőtermő bir-
tokaira, akik felügyeltek a szőlőhegyeken folyó munkákra, irányi-
tották a kapálást és időnként jelentést küldtek neki az elvégzett
munkáról, valamint a terméskilátásokról.⁵⁰ Talán az igen kedvező
értékesítési lehetőségek is közrejátszottak abban, hogy a szőlőmű-
velésben megfigyelhető fejlődés mögött messze elmaradt a bor keze-
lésének és tárolásának színvonala. Miután a bor hamar piacra ke-
rült, nem volt szükség hosszú tárolásra. A XVI. században ezért
még ritkaság az alkalmas, jól épített pince és a bor megfelelő el-
tartását biztosító kezelés.⁵¹ Dobó István birtokain már találunk
azonban ilyen irányú törekvéseket is.

Léván legalábbis igen nagymennyiségű bort tároltak a vár hatalmas pincéiben. Itt 1557-ben a majorsági pincében 10 hordóban $135\frac{3}{4}$ akó, a vár pincéjében 57 hordóban 771 akó, az egyéb helyeken tárolt uradalmi borok összes mennyisége az előbbiekkal együtt 104 hordó - ban összesen 1472 akó, ⁵² azaz 79 929,6 liter. / Az 54,30 literes budai akóval számítva. /

Az Ung megyében fekvő szerednyei uradalom borterméséről szám- szerű adatokkal nem rendelkezünk ugyan, de valószínűleg itt is hang- sulyos termelési ág volt, mert a szerednyei vár környékén nyolc szőlőhegyről tudunk: Szarka-, Kőhegyi-, Ujhegyi-, Asszony-, Sándor- hegyi-, Vágáshegyi-, Kishegyi - és Sebesini szőlők. ⁵³

Dobó István legjelentősebb bortermelő birtoka kétségtelenül Gönc volt. Az itteni bortermelésre jellemző, hogy a gönciek által hasz- nált valamivel több mint 407 literes hordó országszerte legáltalá - nosabban elterjedt mértékegységgé vált. Hatalmas bormennyiség ter - mett itt évről évre, 1565-ben például csak a tizedbor mennyisége 8093,5 köből volt. Előljáróban összehasonlításképpen közöljük a gönci tizedgabona mennyiségét is: 181 köből / nem azonos a borköből - lel / ⁵⁴ Ez a gabonamennyiség Dobónak 110-120 forintos jövedelmet jelentett, ugyanakkor a tizedbor 2500 - 3500 forintot. Mindez hü képet adhat arról, mennyivel jelentősebb volt itt a szőlő termés - tése a gabonáénál.

A bor értékesítésénél a kisebb tételekben való eladás, illet - ve kimérés volt a jövedelmezőbb. Gönc 1565-i tizedbor mennyiségénél maradva a 8093,5 köből 64 748 pintet tesz ki / 16 iccs, azaz 8 pintes kassai köböllel számoltunk /, ami pintonként 5 denárral szá - molv a

3237,40 forintot jelent. / egy pint bor ára 5 - 10 denár között ingadozott /.⁵⁵ Ha viszont nagyobb mennyiséget veszünk, akkor 8093,5 köből, azaz 2038 akó - akónként - 1,20 forinttal számítva - 2445,6 forint értékű. Mindkét számításnál a XVI. sz. második felében használatos árak alsó határával számoltunk. Teljesen érthető tehát, ha a földesurak - közöttük persze Dobó István is - a nagyobb haszonra törekedve azt szorgalmazták, hogy kisebb tételben adják el boraikat, annál is inkább, mivel nagyobb tételekben főleg kereskedők vásárolták, akik nem ígérhettek annyit, mint a közvetlen fogyasztók. / Ez egyébként a főurak kereskedelmi vállalkozásait is elősegítette. / A bor apránkénti értékesítése csak is a birtokok jobbágjai felé történhetett. Az egyes falvakban meghatározott időn keresztül és megszabott áron a kocsmákban a földesur borát kellett kimérni. Miután a híres szőlővidékek jó minőségű borait érdemesebb volt külföldön értékesíteni, itthon a közepes szőlőtermésű uradalmakon erőszakolták ezt legjobban. Dobó szerezvényei uradalmában például április 24 és szeptember 29-e között voltak kötelesek a jobbágyok az ur borát mérni, de az ezzel kapcsolatos szállítások is a falvak népét terhelték.⁵⁶

A bor nemcsak áru, hanem kedvelt fogyasztási cikk is volt egyuttal. A legkülönbözőbb alkalmak adtak ürügyet a borivásra, így a különféle betegségek, ünnepek, stb. Még a vallással is összekapcsolták úgy, hogy a legjelentősebb szenteket is borral köszöntötték a megfelelő napon. Dobó István is hódolt a szokásnak minden bizonnyal, mert 1568-ban így írt Kapy Andrásnak: "térj be hozzánk karácsony után, akkorra legyünk együtt és az Szent István poharát is igyuk együtt meg." ⁵⁷

A szőlőtermés mellett – bár korántsem akkora jelentőséggel – folyt a Dobó birtokokon gyümölcsstermesztés is. Ez egy levélből derül ki, amelyben Dobó a királynak panaszkodott, hogy a Léván állomásozó királyi katonaság a hegylábak szőlőiben, gyümölcsöseiben garázdalkodva leszaggatja aztán meg széjjelszórja az amugy is éretlen gyümölcsöket.

A gabonatermesztés kisebb jövedelmezősége miatt nem versenyezhetett a szőlővel, amelynek területét nemegyszer éppen a szántóföldek rovására növelték a dombos vidékeken. A háromnyomásos gazdálkodási forma ebben az időben még nem szorította ki a kétnyomást. A szántóföldeket a kezdetleges módszerek miatt többször is fel kellett szántani vetés előtt, amelynél a felhasznált vetőmag mennyisége nagy eltéréseket mutat, általában 80 – 300 liter között vetettek el egy holdnyi földterületen. Dobó István birtokán – mint a Felvidéken általában – sarlóval arattak, majd a levágott gabonát csűrökben, pajtákban, gabonáskertben tárolták. A termelékenység igen alacsony volt, a termés két – háromszorosát adta az elvetett vetőmagnak.⁵⁹ Maksay Ferenc szerint / Urbáriumok, 12. l. / a magashegyi településeken a tavasziak közül is főleg a zab a legjellemzőbb gabonafajta, ami másfelé is a buza mellett a legelterjedtebb gabonafajtának számított. Dobó István birtokaira ez nem jellemző, aminek az is oka lehet, hogy ezek a birtokok zömmel nem számíthatók magashegyi kategóriába, másrészt az is lehet, hogy a zab nagymérvű elterjedése időszakunkra még nem annyira jellemző. Mindenesetre Dobó valamennyi birtokán a buza volt a legelterjedtebb gabonafajta, ezt az árpa követte, s a zab csak utánuk következett.

A terméseredmények kiszámításának alapjául a tizedelés után cséplésre került gelimák / gelima v. kalangya vidékenként eltérő, általában 26 – 32 kévéből állt. A gelima kétszerese volt a capetia vagy kepe / száma és a belőlük nyert szemestermény mennyisége szolgál.

Számos adat egybevetése azt mutatja, hogy egy gelimából cséplés után fél köből szemesterményt nyertek / gabonaköből = legelterjedtebb volt a 83 literes kassai. / 1568-ban az Ung megyei Zahar faluban például 197 gelima 91 köből, Solymoson 70 gelima 35 köből, Dobó - Ruszkán 82 gelima 33 köből szemesgabonát adott.⁶⁰

A fentiek alapján végzett terméseredmény kiszámítás természetesen minden esetben hozzávetőleges, bizonyos eltéréseket figyelembe kell vennünk a kevés eltérő nagysága és a kalászhok szentartalmának éghajlati és talajviszonyokból eredő eltérései miatt. Mindenesetre még ez látszott legbiztosabb módnak a szemestermények kiszámítására.

A Dobó István birtokain folyó gabonatermesztés a termés tükrében jelentősnek volt mondható. Ung megyében a Dobó jószágokat jelentő 27 faluban 1569-ben összesen 6200 gelima buza termett,⁶¹ ami az előbbiekben ismertetett számítási elv szerint 3100 köből azaz 250 000 liter szemesbuzát jelentett. Egy jobbágycsaládra a Dobó birtokon a szolgáltatások levonása nélkül mintegy 830 liter, azaz 649 kg buza jutott átlagosan.⁶²

Dobó István gabonából beszedett jövedelme a borhoz képest lényegesen kevesebb. A Bereg megyei birtokok 1565 évi gabonaterméséről egészen pontos képet kaphatunk, mert az ez évről ránk maradt itteni dézsmajegyzék pontosan megjelöli, hogy egy gelima 25, a kepe pedig 50 kévét tartalmaz.⁶³ Ebben az esztendőben Dobó Istvánnak itteni birtokairól 136 kepe és 14 kéve volt a kilenced gyanánt befolylt jövedelme⁶⁴, ezt a csépeletlen mennyiséget - keperől lévén szó - ugyanannyi köbőlnek vehetjük, ami kb. 11288 liter gabonát jelent. Ennek pénzbeli értékét kétféleképpen is kiszámíthatjuk: a 11288 liter buza 564,4 véka, egy véka buza ára pedig 25 denár körül mozgott, tehát ennek alapján 141 forint kereskedelmi értéket jelentett a fenti mennyiség.

Másik olyan mértékegység, amelynek az árát ismerjük, a köből volt. Egy köből buzát 60 - 70 denár között lehetett vásárolni, ha viszont ezzel számolunk, akkor a 136 köbölt jelentő 11288 liter buza ára - köbőlönként 70 denárjával - 95 forint és 20 denár. Ez az eltérés is mutatja, hogy Dobó István jövedelmének kiszámítása csaknem lehetetlen, ezért a további adatokat sem ilyen céllal közöljük. Göncön 1566-ban a tizedgabona / buza / 181 köből volt,⁶⁵ mintegy 120 forint értékben, Ung megyében 1569-ben kereken 300 köből buzát szolgáltattak be a jobbágyak,⁶⁶ melynek értéke kb 210 forint volt. Szembetűnő itt egyébként, hogy egy népes mezőváros milyen gazdasági jelentőséggel bírt. Gönc egyedül csaknem kétharmadát termelte a 27 falut számláló Ung megyei Dobó birtok összes gabonatermésének, és jóval megelőzte ebben a Bereg megyei jószágokat.

Az egyéb gabonafajták termesztése eltörpült a búzáé mellett. Árpából és zabból egyaránt lényegesen kevesebbet termeltek, e két termény elterjedése között azonban már nem volt oly nagy különbség, árpából általában valamivel többet találunk. Ung megyében Dobó István birtokain 1569-ben 40 köből, azaz 3320 liter volt az árpátized mennyisége, amíg zabból ugyanebben az évben mindössze 30 gelima / 15 köből / jutott.⁶⁷

Léván az egyes gabonafajták elterjedésénél valószínűleg más volt a helyzet. Dobó István egyik Miksához írt levelében igen részletesen felsorolja, hogy az ott állomásozó német katonaság milyen terményfajtákban követett el pusztításokat. Dobó e levélben, hogy semmivel se minél jogosabbnak tűnjön, még azokat a helyeket is megjelölte, ahol a katonák a kárt elkövették. A felsorolt termények között olyanok is szerepeltek, amelyeknek jelentősége - különösen a földesur Dobó szempontjából - messze elmaradt a szőlőkétől, gyümölcsökétől, gabonaféléktől. Annál feltűnőbb, hogy amíg pl. a jobbágyoktól elrabolt - kertészkedésre utaló - hüvelyes termények és a lencse is

meg van említve, addig buzáról egyetlen szó sem esik, és Dobó a gabonaneműek prédálásáról panaszkodván csupán a zabot és árpát említtette meg, amelyet a katonák a jobbágyak kamráiból raboltak.⁶⁸ Ezzel szemben tudjuk, hogy termelték itt a buzát is bőven, amit nagyobb mennyiségben a vár, a majorság és az egyes helységek vermeiben tartottak.

Az állattenyésztésben is éreztette hatását a Dobó István két nagy birtokcsoportja közötti különbség, főleg az ebből befolyó jövedelmek formáit illetően. Az északi megyékben inkább a majorsági gazdálkodás keretében végzett állattartás, míg az északkeleti területeken mint a paraszti gazdaságokból szedett szolgáltatások egyik formája volt jelentősebb. Léván az uradalom területén főleg szarvasmarhát tenyésztettek, ezek közül az ökröknek az allódium szántóföldjei megművelésében – a szántásban, fuvarozásban – jutott fontos szerep, erre utal az ökrök aránylag igen magas száma és az, hogy az összeírásban az állatok felsorolásától külön, közvetlenül az igák után vannak feltüntetve. Léván szarvasmarha volt: borjas tehén = 6, nem borjas, ill. nem vemhes tehén / " vacce steriles " / = 9, ökör = 11, borju = 8, összesen 34, számban ezután következtek a disznók = 23, majd a kecskék = 6. Baromfiak közül az uradalomban csak libákat, tyukokat tartottak, egyenlő arányban, mindkét fajtából tizet – tizet. Hogy valóban a szarvasmarha tenyésztésre helyezték itt a fő hangsúlyt, az is mutatja, hogy a felsorolásban az elkülönítést szaporodással kapcsolatos szempontok szerint végezték / borjas tehén, nem vemhes tehén stb. /⁷⁰

Az északkeleti megyékben az állattenyésztésen belül Dobónak jelentős jövedelmet jelentett a disznók után szedett dézsma. Ezek után tizedet – kilencedet általában csak akkor szedtek, ha a kondat makkon tartották a tölgyerdőkben. Dobó István itteni

birtokain a természeti adottságok éppen az ilyenfajta disznótartást tették lehetővé, különösen Bereg megyében. " Hires volt sertéseiről Munkács vidéke " - írja Horváth Mihály, ⁷¹ az 1568-as Bereg megyei dézsmajegyzék is erre utal, ahol a disznódézsmaára vonatkozó rész címe kifejezetten a Munkács vára alatti tölgyerdőkben tartott malacok tizedének kiszámítására utal. ⁷² Dobó Istvánnak 4 falu volt tulajdonában Bereg megyében a Munkács környéki tölgyesek közelében, ezekből 1568-ban összesen 91 malacot kapott tized fejében. A disznódézsma két részből állt. Mivel a legtöbb esetben egy - egy jobbágynak nem " kerek " számu volt a sertésállománya, azaz az utolsó tized alá eső disznó után még maradt néhány - tiznél kevesebb malaca, amely után dézsmát szedni nem lehetett, ezért ezek után meghatározott pénzösszeget kellett fizetnie. A dézsmajegyzék adatai szerint Dobó István Bereg megyei birtokain a jobbágysok 1 - 5 disznót és 4 - 56 denárt fizettek dézsmába. A pénzösszeg - amely nyilván a már nem dézsmálható disznók után volt fizetendő - az ismertetett határok között igen eltérő, de négyvel mindig osztható volt, így valószínű, hogy a dézsma alá már nem eső disznók után darabonként 4 denárt kellett a jobbágynak lefizetni. Igaz, hogy Dobó Csomonya nevű falujában hárman többet fizettek 40 denárnál, ami előbbi számításunk szerint 10 disznót jelent és ami után dézsmát lehetett volna szedni, csak hogy ebben a három esetben a jobbágysok egyetlen disznót sem adtak be, valószínűleg valamennyi disznójuk sok nem lehetett, hiszen ketten 56, egyikőjük pedig 48 denárt fizetett, -, után kifizették a 4 denárt. ⁷³ Dobó Istvánnak az itteni 91 malacot kitevő disznódézsmaából - az állatok súlyától függően - 270 - 540 forint jövedelme lehetett.

A juhtenyésztés Dobó István birtokai közül szintén az észak - keleti megyékben volt a legjelentősebb, bár a báránytized Dobó

jövedelmei között kis tételt jelentett. Ung megyében 1569-ben 162 bárányt szolgáltatott be a Dobó birtokokról,⁷⁴ ezek értéke - darabonként 15 denárral számolva 24 forint és 30 denár volt.

Az Alföld török megszállásával az itteni virágzó lótenyésztés lehanyatlott. Lovakra pedig akkoriban a közlekedésben, a mindennapos török betörések idejében való megneszelésében, az ellenportyák alkalmával nagy szükség volt, a nagyobb hadjáratokról nem is beszélve, amelyek ráadásul a lóállomány pusztulásának legnagyobb okozói voltak. A ló ilyen körülmények között az egyik legfontosabb importcikket jelentette. Erdélyből hajtották a lovakat Felső - Magyarországra, az 1550-es évek legelején például Eger várában Dobónál pihent meg utja közben Gróf Miklós, aki nagy lószállítmánnyal érkezett Erdélyből.⁷⁵

Dobó Istvánnak már az 1540-es években végzett tizedszedői munkájához is, később pedig egri kapitányi, majd erdélyi vajdai működése alatt méginkább nagy szüksége volt lovakra. Ugy látszik, hogy erdélyi vajdasága idején / 1553 - 1556 / már lehanyatlott az itteni lókereskedelem, mert egy jó tenyészménhez igen nehezen lehetett hozzájutni, úgyhogy Dobó úgy küldte el embereit, hogy ha " ... Havasalföldébe sem találtak, Constantinápolyból hagytam, hogy hozzanak. " ⁷⁶ Itt hívjuk fel a figyelmet, hogy egyes történészek szerint a két erdélyi vajda Dobó István és Kendi Ferenc egy szép ló miatt vesztek össze, úgy, hogy ezután Kendi elpártolt Ferdinándtól.⁷⁷ Veress Endre is nagy jelentőséget tulajdonított ennek a kérdésnek: " gyűlölségüket egy koromfekete paripa lobbantotta lángra, ... úgyhogy egész példabeszéddé vált róluk / t.i. a vajdákról /, hogy a régi magyarok fehér lovon szerzették az országot, azoknak maradékai pedig feketén vesztik azt el. " ⁷⁸

Most csak megemlítjük, s majd a Dobó vajdaságáról szóló fejezetben bővebben kifejtjük, hogy a két vajda ellentétének egészen más, súlyosabb okai is voltak. Ennek ellenére Dobó István és Kendi Ferenc egy ló miatt – tehát jelentéktelen ügyből – bekövetkezett haragja sokkal mélyebb és lényegesebb problémákra világít rá, mint azt az előbbieken idézett szerzők munkáikban lefestették. Az egész magyar lótenyésztés nehéz helyzetéről van itt szó, amelyet egyes főurak, közöttük Dobó István éppen ebben az időszakban próbáltak ha nem is régi nagyságában helyreállítani, de legalább is a végleges kihalástól megmenteni. Annál is inkább rá voltak erre kényszerítve, mert mint láttuk, lovat a korábbi külföldi piacokon sem lehetett beszerezni: "Az mén lóért Török Demetert küldtem Havasalföldre, de nem tudom, ha / hogy / talál vagy nem, mert Bay Ferenc onnét jöve, de nem talált ..." ⁷⁹ írta Dobó bátyjának, Dobó Ferencnek. Ezért aztán Dobó maga is megpróbálkozott lótenyésztéssel, és amikor erdélyi vajdasága otthonról elszólitotta, Ferenchez írott levelek útján ügyelt az otthoni lóállomány nevelésére. Dobó Istvánt a lovak tartásáról írott soraiból, mint gondos, hozzáértő állattenyésztő gazdát ismerjük meg: "... azért kegyelmed úgy .... gondoljon, ... bizony nem jó a ménes, ha valami hitvány mén lovat bocsát kegyelmed közükbe." ⁸⁰ Azért is szorgalmazta annyira Erdélyben egy jó mén beszerzését, mert otthonról vitt magával lovakat Erdélybe: "Énnekem is vagyon itt benn vagy harminchat számú ménes lovam" / ti = olyan lovak, amelyek között mén van /. ⁸¹ Ezek továbbszaporításáról akart gondoskodni, amikor embereit mén beszerzésére küldte Havasalföldre, vagy ha ott nem kapnak akkor Konstantinápolyba. Ezt is Dobó lótenyésztés fejlesztéséért történő törekvésének kell felfognunk, s ugyanerre mutat, hogy egy tenyészménért – éppen a fukarságáról közismert Dobó István! – az akkori árviszonyok között hallatlanul magas árat lett volna hajlandó

rizetni: " ... örömet nem szánnék / ti. nem sajnálna / 50, 60, még 70 forintot is egy közükbe / ti. lovai közé / való mén lóért ad - nom, ha találnék " .....⁸²

A pásztorkodás Dobó István birtokai közül Ung megyében volt a legelterjedtebb. A sertés- és a juhtenyésztés nagyjából egyenlő a - rányban állt az első helyen, a nagyállattartás a nyugatabbra fekvő megyékhez képest itt nem olyan jelentős, szarvasmarha tenyésztésről egyáltalán nem is rendelkezünk adatokkal. A lótenyésztés pedig - mint láttuk - inkább a földesur kezében összpontosult.

A paraszti állattartás speciális formája a pásztorkodás külö - nösen a földrajzi tényezők függvénye volt. Az egyes falvak határa - ban fekvő legelők minőségéhez igazodott az ott tartott állatok faj - tája. Ez figyelhető meg a Dobó - birtokok pásztorkodó állattartást leginkább űző részén, Ung megyében is. Egy - egy faluban csupán egyféle állatot, tehát vagy csak disznót vagy csak juhot tartottak a pásztorok. 1555-ben egyetlen kivétel akadt csupán, Dobroka, ahol két disznópásztor mellett egy juhász is élt a faluban.⁸³ Azokban a falvakban, ahol egyáltalán voltak, a pásztorok száma az összlakos - sághoz viszonyítva magasnak mondható ugyan, de két kivétellel / Keblér és Iglinc falvak / nem haladta meg a mezőgazdasági művelést folytató jobbágyság számát.⁸⁴

Szintén ezeken a vidékeken volt a legeredményesebb a vadászat, bár Dobó István jövedelmének az elenyészően kis részét adhatta. Csak a halála utáni időszakból rendelkezünk néhány adattal a sze - rednyi uradalomban követett szokásokat illetően.

Ezek szerint tehát fia, Dobó Ferenc életében az uradalom területén elejtett vadak bőrét a jobbágyok kötelesek voltak a várba beszolgáltatni, más módon nem értékesíthették. Minden egyes állatbőrért előre megszabott összeget, így pl. egy rókabőrért 60 denárt, egy farkasgereznáért 1 forintot kapott az elejtője.⁸⁵

A Dobó István birtokain folyó halászatra szintén csak nagyon hiányos adatokkal rendelkezünk, pedig alighanem jelentős lehetett, mert a birtokok mindegyike gazdag volt vizekben, halastavakban.⁸⁶ Göncön is jó halászó helyek lehettek, mert innen pl. 1568. április hónapban keszeget és vizát küldött officiálisa Dobónak, de a halászkodás által Göncre beszállított halakból a tisztt még el is tudott adni.⁸⁷

Dobó István birtokain ipar tekintetében a gabonafeldolgozás, a malomipar volt a legjelentősebb. Hajtóerőnek leggyakrabban a vízenergiát használták, miután ezzel minden birtok bőven rendelkezett. A lévai uradalom területén 1559-ben számos faluban éltek molnárok, így Bars helységben 3, Kis Szekcsén / Zecche /, Alsóváraddon, Nagyodon 1-1 molnár lakott. Öt évvel később már olyan differenciáltság mutatkozott a malmok használata, tulajdonjoga tekintetében, hogy a dicélis összeírás a molnárok száma helyett a malmokét tünteti fel, megjelölve, hogy egy - egy malom kinek a birtokában volt. Ekkorára már Kis Szekcse, Nagyod, Alsóvárad és Lekér falvak malmai Dobó István tulajdonában voltak.⁸⁸ E falvakban felsorolt malmok után ez áll: "molendinum domini Dobó". A véglesi uradalom 6 faluja közül 1563-ban háromban volt molnár.⁸⁹

Az aránylag népesebb Hont megyei falvakban gyakran több malmot is találunk: Alsó-Tótbakán 3, Báton, Felsőalmáson, Dikesen 2-2 malom működött, s csak két olyan falu akadt / Pocsovilla és Szakálos /, ahol csupán 1-1 malom volt.⁹⁰ Megjegyezzük, hogy általánosan szokásban volt, miszerint Dobónak 1-1 falut felkereső megbízottját, legalábbis annak egy szolgáját, kísérőjét a faluban lakó molnár volt köteles élelmiszerrel ellátni.⁹¹

A molnároknál csak kovácsmesterek dolgoztak nagyobb arányban az egyes helységekben, a városokban viszont az ott jelentkező speciális igények kielégítésére jelentős számban dolgoztak szabók. Ez az arány figyelhető meg pl. Göncön: 44 szabó, 39 kovács, 26 varga, 19 molnár, ezek mellett nagyobb számban dolgoztak még a következők: 14 kerekgyártó, 9 mészáros és ugyanannyi szücs.⁹²

Dobó István majorságainak belső életét tükröző források – az urbáriumok – ha keletkeztek is egyáltalán annak idején, nem maradtak ránk. Adataink alapján csak annyit állapíthatunk, hogy Dobónak Bars megyében / Léva /, és Ungban / Szerednye / lehettek allódiu mai, de az ezekből befolyt jövedelmek semmiképpen sem érhatték el a jobbágyszolgáltatásból eredő jövedelmeket. A majorsági gazdálkodás fejlődését – mint később látni fogjuk – a török pusztítások gátolták elsősorban, különösen megfigyelhető ez Léva esetében, a mely gyakran utjába esett a török betöréseknek. Itt a majorságban az állattenyésztés – ezen belül is a nagyállattartás –, vala mint a szőlőtermelés mutatkozik a legjelentősebbnek. Mint az előbbiekben is láttuk, az állatok között a szarvasmarha állt az első helyen, melyet részint továbbtenyésztésre, részint igavonásra használtak.

A lévai allódiumon a szántóművelés elmaradt a szőlő mögött, 1557 - ben mindössze három darab páros iga volt a majorságban, ahol tehát három ökörfogattal rendelkeztek ekkor, ez később sem emelkedhetett jelentősebben, mert ebben az időben a szántórobot már elterjedt a felvidéken.⁹³ Mindenesetre Léva 1557-ből ránkmaradt urbárium - ami tulajdonképpen egy leltár - arra utal, hogy a legjelentősebb ág a bortermelés volt.⁹⁴ A felsorolás legtöbb tétele ugyanis ez - zel kapcsolatos eszközöket tartalmaz. Maga az igen nagy számot adó összesítés / 104 hordóban összesen 1472 akó bor / azonban nem ad hű képet az uradalom borterméséről, hiszen nyilvánvalóan ide szállí - tották be a jobbágyok szolgáltatásaiból befolyt bormennyiség egy részét is.

Léván a majorság-képződés alapvető feltételei adva voltak. Serkentő tényezőt jelentett egyfelől a vár mezőgazdasági művelésre alkalmas környéke, kisebb hajók közlekedésére alkalmas folyó / Ga - ram / közelsége, másfelől itt aránylag sokkal népesebbek voltak a falvak - tehát több munkaerő állt rendelkezésre, - mint az észak - keleti birtokokon, ahol az amugy is kisebb lakosság egy része pásztorkodással foglalkozott.

Ezt illusztrálja az erről készített alábbi táblázat: ⁹⁵

falvak száma a Dobó birto- kokon		családfők száma					
		0 - 20	20-40	40-60	60-80	80-100	100-
	Léva	2	11	3	-	1	1
	Hont	2	7	4	1	1	-
	Bereg	5	3	-	-	-	-
	Ung	19	5	1	-	-	-

Az Ung megyei birtokok majorságairól konkrét adatokkal ugyan nem rendelkezünk, viszont olyan, a falvak lakóinak foglalkozását feltüntető dicális összeírás, mint pl. az 1555. évi, feltételezni enged allódiumot ezeken a birtokokon is: Iglincen három kocsis / carpentarii /, Orlován, két " vigillátor " / ór, vigyázó, talán éjjeliőr /, Dobrokán két " allodiator " lakott.⁹⁶ Mindez talán nem elegendő egy majorság létének igazolására, viszont Szerednyének 1603-ból Dobó Ferenc idejéből fennmaradt urbáriuma olyan fejlett majorsági életet, gazdálkodást mutat, amely csak egy jóval korábban létrejött allódiumon fejlődhetett ki ilyen szintre.

A zálog útján megszerzett birtokokon, így Dobó István véglesi birtokán is az allódiális fejlődést gátolta a birtoklás bizonytalan határideje. Ezért nincs okunk Véglesen uradalmat feltételezni még akkor sem, ha az összeírásokon a falvak hovatartozását nem a földesur, hanem a vár nevével jelölték is / pl.: " Ocsova, dicti castri Végles " /, ami ugyan egy állandósult birtoktest létét feltételezi, de valószínűleg azért, mert a király a várat mindig ugyanazokkal a falvakkal együtt adta zálogba.

A lévai uradalom gazdasági életébe bepillantást engednek az urbáriumban felsorolt eszközök. Üres hordó – miként borral telt hordó is – a vár pincéjében volt nagyobb számban. A bor kezelésére és fogyasztására kisebb – nagyobb ónból készült csészéket, kancsókat, vasgerendát, hordó-füstölőket használtak. A konyha felszerelése ércedényekből, bárdból, vágókésekéből, sőtörőből, vonókésből, fa – ivópoharakból állott. Az éléskamrában tartották az élelmiszereket, szalonnát, lisztet, lencsét, sót, és a ritkábban használt konyhai eszközöket, ivópoharat, szitát, vaslemezeket, lapátokat.⁹⁷

A várban és a majorságban nagymennyiségű gabonát tároltak, és mivel itt a gazdasági felszerelés hiányos volt, az allódium szántóföldjeit csak robotmunkával művelhették meg a jobbágyok. A robot - szolgáltatást Dobó a saját kezelésű szőlőhegyein is megkövetelte, ahol az officiálisok irányították a munkát. 98

A paraszti szolgáltatásokból és a majorságból természetben befolyt jövedelem pénzzé tételét a XVI. század főurai maguk is szorgalmazták már. A kereskedelem fellendülését azok a sajátos viszonyok segítették, amelyek a török háborúk, az ország összeszű - kült területe következtében alakultak ki. A gazdagságot, a vagyont egyre kevésbé lehetett a hagyományos módon növelni, így csak a jól értékesíthető termékfajták termelésének és értékesítésének fokozásával tudták a földesurak vagyonukat gyarapítani. A földesuri ke - reskedelmet másfelől az is fejlesztette, hogy bizonyos cikkek be - szerzéséről mindenki maga volt kénytelen gondoskodni. Az előbbie - ben szóltunk már a lókereskedelem nehézségeiről, de ugyanezért állt össze egri várkapitánysága idején Dobó István kereskedő tár - saságba Zay Ferencsel és Bornemissza Sebestyénnel, mert csak így tudták a török által fenyegetett Eger várát elegendő szarvasmarhá - val ellátni. 99

Dobó István birtokainak egy része a Lengyelországgal közvet - lenül határos megyékben / Ung, Bereg / feküdtek. Az ősi Ung megyei birtokokról - amelynek Dobó és emberei minden zegét - zugát is - merhették - lehetőség nyílt a királyi vámhelyek megkerülésével külföldre szállítani az árucikkeket, elsősorban élőállatot és a külföldön is annyira keresett bort. Talán ezért is van olyan kevés adatunk Dobó István kereskedelmi vállalkozásaira. Mindenesetre a későbbiekben még részletesebben ismertetendő kiterjedt lengyelor - szági kapcsolatai - amelyek oly nagy horderejű politikai

akciókat is szolgáltak, mint a bécsi udvarral való szembefordulás, minden bizonnyal kereskedelmi üzletek sorozata révén születhettek és erősödhetek csak meg. Ezek a kapcsolatok valóban erőteljesek, mitöbb szívélyesek voltak, különben Dobó nem küldözgetett volna ajándékkul hordó borokat lengyel barátainak.¹⁰⁰ Arról pedig, hogy Dobó István emberei a határmenti vámszedő helyeket elkerülve vitték ki külföldre az árut, onnan van tudomásunk, mert Dobó ellenségei és irigyei - ha tudomásukra jutott - siettek jelenteni a Dobó, vagy emberei által elkövetett szabálytalanságokat, ami után az illetékes vámtiszt felhívást küldött neki "ő felsége harmincad jövedelmével" való tartozás kiegyenlítésére.¹⁰¹

A belkereskedelem erősödését a magyar nagybirtokrendszer egyik sajátos vonása gátolta különösen. A kilenced fejében beszedett állatokat értékesíteni lehetett a legközelebbi városban, a bor azonban - ha külföldre nem sikerült eladni - gazdát cserélt a birtok határain belül is. A földesur és udvartartása által fel nem használt vagy a külföldi piacokon el nem kelt borokból adódó felesleget az uradalmi falvak kocsmáiban kellett kimérni.

Dobó Istvánnak inkább érdekes, semmint jelentős kereskedelmi kapcsolatai voltak a birtokaival szomszédos területek városaiban állomásozó török parancsnokokkal. Szabán nógrádi bég írta Dobónak 1560-ban, hogy szerezzen neki két sólymot / minden bizonnyal vadászatra /, ennek fejében megígérte, hogy "bizony ismét valamit kedgyelmed / kíván tőlem is meg, két annyi barátsággal leszek kedgyelmednek".¹⁰² Dobónak a törökökkel tartott kereskedelmi kapcsolata kölcsönös bizalomra épült, aminek talán az is oka volt, hogy kis tételek cseréltek gazdát. Az üzlet nem a kereskedelemben általában megszokott módon ment végbe, az árut - mint fentebb láttuk -

előre megrendelték ugyan, de nem történt megállapodás az árakra vonatkozóan, hanem a vevő annyi pénzt küldött, amennyit szerinte az átvett cikk ért. Murát budai janicsár agának kérésére Dobó egyik alkalommal elküldött két sisakot. Az aga köszönő levelében így írt Dobónak : " meg küldtem 25 aranyat ..... mely a sisakok árát szinte meg teszi. " Ugyanezt erősítik meg e levél alábbi sorai : " ... küldjön hirt, mit kíván meg szerzem kg.nek. /kegyelmednek/. A pénzt azután is megtalálom kd. nél ".¹⁰³

Az efféle kereskedelmi kapcsolatok állandó érintkezést jelentettek Dobó és a török tiszttek között, miközben mód nyílt a legfrissebb hírek kicserélésére. Murát aga előbbi levelének végén például azt újságolta el Dobónak, hogy Veli szupasa 52 ezer oszporát és egy pompásan felszerszámozott lovat kapott a szultántól ajándékba.¹⁰⁴

Dobó emellett hitelügyletekkel is foglalkozott. Erdélyi megbízatása idején egy nagy vállalkozásba szándékozta bekezdzeni, amelynek a lényege az volt, hogy a király, illetve ennek erdélyi kincstartója Was László kért a két vajdától 28 800 forintot. Az üzlet előnyös is lett volna, hiszen hat hónapra kérték a kölcsönt és " minden száz forintra ötöt adna " - írta a megbeszélésekről Kendi Dobó Istvánnak. Biztosítékképpen husz várat ígért Was László, csak hogy - és ezt a vajdák is jól látták - a teljesen üres kincstárból ezt nem tudta volna a kincstartó visszafizetni, viszont az állandóan háborúval fenyegető feszült helyzetben a biztosítékul ígért 20 várral a két vajda semmit sem ért volna, hiszen a meglevőkbe sem tudtak őrséget állítani. Itt Ferdinánd szándéka egyébként teljesen nyilvánvaló volt : megszabadul 20 olyan

vártól, amelynek a védelmét egyáltalán nem tudja úgy biztosítani, mintha azok magánkézben vannak, és mindez még jó haszonnal is jár számára. Csakhogy a két vajda is észrevette ezt és az üzlettel kapcsolatban olyan álláspontot foglaltak el, " hogy a király se haragudjon meg, de a pénzünk se forogjon veszélyben. " 105

A részletre való vásárlás illetve eladás is szokásban volt. Dobó István például részletfizetésre adott el bort Rottal János sárosi várkapitánynak, úgy, hogy a teljes árat kitevő 980 forintból a vevő az átvételkor 400 forintot fizetett ki, a fennmaradó összegre nézve pedig meghatározott határidőre szóló megállapodást kötöttek. 106

Dobó István jövedelmének további részét képezte a belső vármokból befolyt haszon. A birtokon átvezető utakon szedték Dobó emberei az ott áthaladóktól az illetéket. Dobót ebben a felvidéki megyék határozata ellen cselekedett, amikor a gyakori török portyák útját megnehezítendő az utakon elhelyezett mesterséges akadályokat Dobó véglesi birtokán a várkapitány, Zeleméri László felszedte, hogy az utakon vámot szedethessen. 107

Dobó István földesuri tevékenységére a körültekintő alaposság volt a jellemző. A legkülönbözőbb - később részletesen tárgyalandó - külső veszélyek szükségessé tették a legkeményebb eszközök igénybevételét, ami azonban jellemző volt a birtokok belső rendjének fenntartásánál is. Adataink szerint a birtokokon csak akkor került sor erőszak alkalmazására, ha ott valamilyen formában ellene szegültek az ur parancsainak. Amennyire szigorú gazda volt Dobó jobbágyaival szemben, annyira gondosan

védelmeszte őket a külső veszélyek ellen. Erre utal az is, hogy amikor Dobó a király elleni összeesküvés gyanúja miatt börtönbe került, emberei között egy^ysem akadt, aki gazdája áttalmára hajlandó lett volna vallomást tenni. Szigorát mutató tipikus esetként ismertetjük azt a fegyveres gyülekezést, amelyet Dobó a Munkács környékén garázdálkodó Bebek Ferenc csapatai ellen hívott össze. A Munkács melletti kastélyt ostromoltak, s egyuttal felprédáltak Dobó István környező birtokait is.¹⁰⁸ Dobó ekkor nem tartózkodott itteni jószágain, de megérkezése után Solymos és Kis^{sz}keretva falvakban szigorú paranccsal összehívta jobbágysait, akiknek fegyveresen kellett gyülekezniök, azonkívül hadiszereket kellett szállítaniok. A jobbágyok és szervitorok által szállított eszközökkel nem volt megelégedve, nem vette át, amellyel 500 forint kárt okozott nekik.¹⁰⁹ Ugyancsak jellemző Dobó Istvánnak embereivel szemben tanúsított magatartására a következő eset: egyik emberének, Küködi Jánosnak /nem ismeretes, hogy milyen viszonyban állt Dobó alkalmazásában /, esküvője alkalmával ura 52 forintot kölcsönzött neki. Amikor a kölcsönzési határidő lejárt, Dobó már elfoglalta vajda tisztét Erdélyben. Bokros teendői azonban nem feledtették vele a fenti ügyet, és levelet írt Ferenc bátyjának, amelyben felhívta, hogy küldjön ki valakit " és Küködi Jánostól ha él is kéresse meg kd. / kegyelmed / a pénzt, ha megholt is, anyjától vagy feleségétől ez levél mellett".¹¹⁰ Látható, hogy Dobó nem zárkózott el ugyan a segítségnyújtástól, de a jótekönyködést nem ismerte.

Előrelátó gondosságát mi sem igazolhatja jobban, mint a várható 1566-i török támadásra tanúsított reagálása. A támadás kimenetelét természetesen előre nem ismerhette, valószínűleg az irányát sem pontosan, de minden eshetőséggel számolva vagyona egy részét biztonságos helyen akarta elhelyezni. Zay Ferencet, egykori egri kapitánytársát kérte meg arra, hogy őrizze meg a vagyonát egy

ideig. Zay Ferenc a megállapodásról ezeket írja: " Dobó István... akarta az én váramba, Ugrócba valami marháját bátorságos helynek voltaért vitetni és lerakatni, kinek letételére én ő nagyságának az... meg nevezett váramban helyt adtam és engedtem,..." 111

Az ilyen megállapodásoknál természetesen garanciát kellett vállalni a megőrzésre átvett vagyon visszaszolgáltatására: " valamikor ő nagysága ismét el akarja vitetni szabadon és minden ember ellen tartása nélkül és minden haladék nélkül elvitethesse és elvitetheti mint... ő maga várából és házából.... kinek nagyobb bizonyosságára adtam én... leveletem kezem irásával és pecséttemmel meg erősített, kinek megtartására ha én nekem halálom történnék is... az én feleségemet és gyermekeimet ezen én fogadásomra köteleztetem." 112

Dobó István általában tiszteletben tartotta a törvényeket, különösen, ha azok megsértése valamely birtoka elvesztésének veszélyével járt. Amikor öccse, Domokos a vármegyei hatóságokkal került összeütközésbe, az éppen a királyi udvarnál tartózkodó Dobó megintette öccsét, hogy fogadja meg barátaik jó tanácsait és ne szegüljön szembe a vármegye törvényeivel, mert különben " igen meg kárositnak jószágunkban." 113 Ugyanebből a levélből derül ki, hogy Dobó István nem szerette Ferdinánd királyhoz fűződő jó kapcsolatait arra felhasználni, hogy mindenféle kisebb probléma esetén az ő segítségét kérje: " királyt én ez féle supplicatioval nem terhelem." - pár sorral lejjebb: "... ilyen kevésse nem kellene ő felségét bántani..." - írta öccsének.

Dobó egyes birtokai központjául szolgáló városaiban jelentős építkezéseket folytatott. Amikor a barsi főispánságot megkapta, Lévát szemelte ki állandó lakóhelyül. Miután azonban a vár nem felelt meg igényeinek, közvetlen ^{alatta} egy - századunkra is épen

fennmaradó - várkastélyt építtetett.¹¹⁴ Ez a kastély már bizonyos fényűzési igényességet árul el Dobó Istvánról. Mivel a birtokok elleni külső támadások az északi megyéket érték leggyakrabban, Dobó is érthetően itteni várait erősítette. A lévai építkezés mellett Végles vára is rászorult az erősítésre, melynek sáncairól, palánkjairól Dobó azt írta, hogy azok dűledezőfélben vannak és újjáépítésre szorulnak.¹¹⁵ Dobó véglesi várnagya Zeleméri László már korábban felépíttetett itt két kőtornyot, amelyek 1566-ra készültek el.¹¹⁶

A hatalmas birtokok irányításához a parasztok beszolgáltatásának beszedéséhez, számontartásához Dobónak sok emberre volt szüksége. Ezeket a feladatokat a tiszttartók / officialis/ látták el, akik kint laktak a birtokokon, irányították az ott folyó gazdálkodást és kezelték a befolyt jövedelmeket. Munkájukról időről-időre írásbeli jelentést tartoztak küldeni Dobónak. Szendi György gönci tiszttartó például megírta urának, hogyan haladtak a szőlő kapálásával, milyennek mutatkozik a termés, majd szólt azoknak a szőlőknek a minőségéről, amelyet Dobó megvásárolni szándékozott.¹¹⁷ Ránk maradt Dobó Istvánnak egy utasítása, melyből képet kaphatunk a tiszttartók feladatairól: " az kastélyt elhányassad temagad se lakjad, hanem lakjál a házban. .... a szőlőt műveltessed és egyéb... haszon vagy halászatbul , vagy egyébbul, gondot viselj mindenre... az miben az jószág dolga vagyon, tegyed hirré énnekem.... ha sok borunk jutott azt is adjad tudtomra." ¹¹⁸

A tiszttartókat szolgálkával együtt az a helység tartotta el élelemmel, ahol laktak. Egy napra fejenként egy font húst kaptak, havonként pedig egy-egy köből búzát. A szolgálk közül egyet a helyi molnárnak kellett ellátni. Mindez természetesen állandó surrolódásra adhatott okot, mivel vagy a tiszttartó követelt többet,

vagy a helység nem adott annyit, mint amennyiben a biróval megállapodtak. Kisebb falvakban természetesen nem állomásozott tiszttartó, kivéve ha a határban Dobónak saját kezelésben lévő területe - leginkább szőlő - volt.

Csak a nagyobb települések esetében fordult elő, hogy a tiszttartó követeléseivel szembeszálltak. Szendi György, Dobó István gönci tiszttje 1569 nyarán arról panaszkodott urának, hogy a lakosság nem látja el megfelelően őt és szolgálait. Azt kívánják - írta keserűen Szendi -, hogy házról-házra járván minden nap másutt ebédeljenek és közben sokan követelik azt a pénzt, ami még az előző tiszttartó táplálásáért jár nekik. A molnár szintén nem tudja megfelelően ellátni a rájuttott szolgát, mert előfordul, hogy egy hónapig sem öröl, mert a községbeliek csak akkor örletnek ennél a városbeli molnárnál, ha a magas vízállás miatt nem működnek a Hernádmenti malmok. Szendi javasolta, hogy az adókból tartsák él őt és embereit, mire a város előljárói azt válaszolták, hogy kétfajta adó sem lenne elég a tartásukra. Ezzel kapcsolatban Szendi azt írja Dobónak, hogy elgondolni sem tudja, hova teszik a községbeliek a pénzt, mert ahogy egy adót beszédnek, hamarosan nem marad belőle semmi. Azt állítják - jegyzi meg levelében -, hogy az előző évek adósságait törlesztik belőle. Panaszkodik továbbá, hogy a Dobó által három lóra neki rendelt 42 köböl zab nem elegendő és saját pénzéből kellett vásárolni hozzá. E panaszok után arra kéri Dobót, találna olyan megoldást, hogy ne legyen ráfizetéses a szolgálat.¹¹⁹ Más, kisebb helyeken természetesen, ahol a községi önkormányzat alacsonyabb fokon állt, ilyen esetről nincs tudomásunk. Itt az officiális utasításait általában különösebb ellenkezés nélkül végrehajtották.

A tiszttartók mellett Dobó a falvakban állomásozó katonáira is támaszkodhatott. Az északi megyékben fekvő birtokok váraiban királyi katonaság állomásozott, ezért Dobó saját költségén főleg az északkeleti jószágain tartott katonákat. Az Ung megyei Dobó birtokokon volt a legmagasabb ezen katonák száma. Dobó - Ruszkán 27, családfő közül 10 volt katona, Kelecsényben 7 közül egy lovas-, Palócon 24 közül 4 lovas-, Solymoson 19 közül 2 lovas-, a hasonló nagyságu, Bező és Zakar falvakban pedig 6, illetve 5 lovaskatona állomásozott.¹²⁰ Mint később látni fogjuk, erre a vidékre nem annyira a török, mint inkább a német katonaság tört be fosztogatni, s miután Dobó a velük egyhúron pendülő német őrséggel itt semmire se ment volna, ezért volt szükség arra, hogy ezekben a falvakban aránylag ily nagy számú földesuri katonaság legyen.

Bár a birtokok életében az előbbiekhez hasonló szerepet nem játszottak, mégis szólunk még röviden azokról, akiket Dobó István hosszabb -rövidebb időre mentesített a földesuri kötelezettségek alól. Hűséges servitorainak, officiálisainak, katonáinak vagy éppen jobbágyainak korábbi szolgálatai jutalmául jobbágytelkeiket a terhek alól felszabadította, akik ezzel szabadosokká - libertinus - váltak. A szabadosok száma igen aránytalanul oszlott meg az egyes falvakban. Akadt olyan település, amelynek minden lakosa szabados volt, sokhelyütt azonban nem lakott egyetlenegy sem. A véglesi uradalomban például Hrohót falu lakosai 1563-ban megtagadták a királyi adószedő előtt az adófizetést arra hivatkozva, hogy ők Dobó István szabadosai és vadászai és ezért mindenféle kötelezettség alól mentesek.¹²¹ Bereg megyében 1567-ben összesen 8 szabados volt Dobó István birtokain, közülük 7 egy faluban, Nagydobron^{ban} lakott.¹²² Ezekben az esetekben a szabadosok valószínűleg valami kollektív szolgáltatás fejében jutottak kiváltságaikhoz.

Dobó István földesuri módszereit tekintve híres volt erőszakoskodásairól, jobbágyaival szemben viselt kegyetlenkedéseiről, szomszédos birtokosok jószágainak elpusztításáról stb. Előzőekben már említettük, hogy ez a kép így nem állja meg a helyét, bizonyos korrigálásra, legalábbis pontosabb körvonalazásra szorul. Az erőszakoskodásra utaló adataink döntő többsége egyáltalán nem vonatkozatható Dobóra, sokkal inkább tisztartóira. Láttunk az előbbiekben Dobó által tisztartójának küldött utasítást. Nyoma sem volt benne olyasminak, ami az officiálist kemény szigorra, vagy éppen a jobbágyok hajszolására, vagy akárcsak a parasztok által beszállított termények mennyiségének szőrszálhasogató utánaszámolására hívta volna fel.

Az viszont szinte természetes volt, hogy az officiálisok az ilyen utasításokat, megbízatásokat lelkiismeretesen "túlteljesítették", hiszen anyagi hasznuk származott belőle. Dobó István az 1563-ban tatárok által részben elpusztított Telkibánya város megmaradt részében 1564-ben nem engedte meg a királyi dicatornak az adószedést.¹²³ Ez kétségtelenül bizonyíték Dobó erőszakosságára, csak hogy a megkínzott város, a kifosztott városlakók érdekében tanúsított erőszakosságára. Ezzel szemben pl. 1565-ben a Hont megyei Magosfalu bírása úgy megfenyegette a lakosságot, hogy három jobbágy félelmében titokban ismeretlen helyre elmenekült.¹²⁴ Ellentmondani látszik, hogy a Dobó birtokok lakosságának száma állandó lassu csökkenést mutat. Az adószedők azonban a néptelenné vált telkek után ezeket jegyzik fel: meghaltak, török támadás miatt elnéptelenedett stb. Egyetlen adatunk sincs arra, hogy jobbágy Dobó István birtokairól elköltözni szándékozott volna, ellenkezőleg az 1567-ben a tatárok által teljesen elpusztított Bereg megyei Ardo falut rövidesen újjáépítették jobbágjai.¹²⁵

Mindezek nem illenek egy zsarnok, szipolyozó stb. földesur alakjához.

E fejezetünk elején láttuk, hogy mennyi birtokot foglaltak el erőszakkal különböző főurak az akkor még köznemesi rendhez tartozó Dobóktól. Ezeket a jószágokat aztán csere, zálog meg mindenféle cím alatt gyorsan továbbadták más nemeseknek, akik talán nem is tudták, hogy az ujonnan megszerzett birtok tulajdonjogilag kié is. ^{volt} A két király, János és Ferdinánd, szintén két kézzel adományozták új gazdáknak a Dobó birtokokat. Dobó István azonban mindenképpen arra törekedett, hogy e régi birtokokat valami módon visszaszerezze, vagy ha nem, akkor helyettük másokat kapjon. Miután valamennyi kortárs főúr között legtöbbször vállalta a közvetlen életveszélyt, kapott is, de az ősi Dobó és Pálóczi birtokokról sem feledkezett meg soha. Ezek új gazdái szemében persze Dobó maga volt a testet öltött kegyetlen veszedelem, a birtok - harácsoló fenevad. Pedig hát Dobó István haláláig sem szerzett vissza ez új gazdák kezére jutott ősi jussából szinte semmit.

Azt sem tagadhatjuk, hogy tisztjei alkalomadtán nem sarcolták végig a szomszédos birtokosok néhány faluját. Az egyik ilyen kaland nyomán azonban még egri várkapitánysága idején Dobó Istvánt és testvéreit fej- és jószágvesztésre ítélték, amely a királyi kegyelem ellenére egész életükre óvatosságra intette őket. Ám a példákra mindjárt ellenpéldák is akadnak. 1553-ban Kendi Ferenc vajdatársa Dobó jóindulatát kéri egy Kardos Jósza nevű szegény legényre, aki Kendi közbenjárását kérte, mondván, hogy Dobó István neki ellensége. Kendi megírta Dobónak, hogy ez a legény egy kicsit bolondos természetű ugyan, de soha semmit nem tett ő ellene.¹²⁶ Dobó nemcsak, hogy hallgatott Kendire, hanem még levelet is írt testvérének Ferencnek, és kéri, hogy nézze el ennek a diáknak bolondságait és legyen iránta jóindulattal.¹²⁷

A birtokaikat féltő szomszéd nemesek legkisebb bérelmüket is a királynak panaszolták be, persze megfelelő kikerekítéssel adva elő az ügyeket, hiszen a királyt mégsem lehetett jelentéktelen dolgokkal minduntalan zavarni. Ezek a panaszkodások konkrét sérelmek híján tele vannak olyan általánosságokkal mint: Dobó / és emberei / megtámadták, megsarcolták, kirabolták, bántalmazták stb. birtokaikat, falvaikat, jobbágyaikat stb. Tipikus példája ennek a káponyai nemesek közös panasza, miszerint Dobó István és emberei szabadságjogait megrövidítik /"eorum libertates indebite exigere"/. A király az efféle panaszokra persze csak annyit tudott tenni, hogy felszólította Dobót az említett nemesek jogait semmiben ne akadályozza.¹²⁸

A Dobó nevéhez fűződő erőszakoskodásokat és hatalmaskodásokat semmiképpen sem szándékozunk официálisai nyakába varrni. A tisztartók által elkövetett jogtalanságokra azonban a kárvallottak Dobónál kerestek igazságot. Rottal János sárosi kapitány is hozzá fordult 1564-ben, amikor a gönci tisztartó, Komádi Gáspár egy üzlet során jogtalanul járt el vele szemben. Rottal 980 forintért olyan formában vett bort Komáditól, hogy 100 forintot azonnal kifizetett, a fennmaradó összeg rendezésére határidőben állapodtak meg. Ennek leteltével Rottal pontosan kifizette tartozását. Ezalatt Komádi erőszakosan és méltatlanul követelődött, majd a megküldött 880 forintot keveseltte, letagadva az üzletkötéskor felvett 100 forintot, ráadásul az adósság rendezése után a pénzről szóló kötelezvényeket sem adta vissza a sárosi kapitánynak.¹²⁹ Erről a tisztartóról ezen kívül még azt is tudjuk, hogy Gönc város lakóin élősködött, az élelmezéséért járó összeget nem fizette vissza a városnak. A konkrét okot nem ismerjük, de tény, hogy Dobó István ezután már nem sokáig hagyta Komádi Gáspár kezén a várost.¹³⁰

Külön meg kell azonban vizsgálnunk Dobó István és Gönc mezőváros viszonyát, mert ez a város különös helyet foglalt el a Dobó birtokok helységei között. Gönc ugyanis sokkal több kiváltságot élvezett, mint Dobó többi mezővárosa és falvai, többet mint amennyi földesuri helységeknek általában szokásos volt. Mátyás király 1473-ban oklevélben rögzítette a városnak azon jogát, amely szerint földesur emberei nem lakhatnak a városban és ennek jogi életébe nem szólhatnak bele. Ferdinánd 1552-ben kelt kiváltságlevelében ugyanezeket megerősítette, 1563-ban pedig megtoldotta azzal, hogy a város a területén elkövetett bűntettek gonosztevői felett ítélkezhetett.¹³¹

A birtokai gazdálkodását erősen kezében tartó Dobó természetesen nem tűrte el, hogy bármelyik helység is efféle kiváltságokra hivatkozva szembekerüljön akaratával. Részben ez magyarázza meg, miért szenvedett annyit Gönc Dobó István embereitől, miért történt annyi erőszakoskodás. A város természetesen ragaszkodott kiváltságaihoz, amelyek éppen a földesuri hatalmaskodásokkal szemben tették volna védetté, viszont Dobó is éppen ezeket a kiváltságokat akarta a gyakorlatban megszüntetni az egyetlen hatékony módszerrel, az erőszakkal. Ennek a helyzetnek megfelelően a Dobó emberei által elkövetett hatalmaskodások nem gazdasági, hanem elsősorban jogi természetűek voltak, és arra irányultak, hogy a város előljáróságainak vezetőszerepét megszüntessék és az ez ellen való próbálkozásokat kiméletlenül elfojtsák és megtorolják. Ezek után nyilvánvaló, hogy Dobó ideküldött két tisztje azzal kezdte gönci működését, hogy a város főbiráját börtönbe csukták, az esküdteket tisztségüktől megfosztották és a városban átvették a hatalmat.¹³² Iványi Béla Gönc történetéről szóló munkájában . . . egész sor példát említ erre : amikor Ferdinánd 1561-ben Kerecsényi Lászlót gyulai várkapitánynak kinevezte,¹³³ Zay Ferenc kassai kapitány felhívására az ágyuk

vontatására és egyéb szállításokra a gönciek lovakat és kocsikat adtak, viszont Dobó ezért az önállószkodásért 200 forintra bűntette őket; továbbá megadóztatta a főbirót és esküdteket, azonkívül beszüntette a város polgárainak egyik jövedelemforrását, a fürdőt. Mindezek miatt Gönc a királytól kért védelmet Dobó ellen, mivel azonban hiába, 1561 őszén lázadás tört ki a városban, amelynek során Dobónak több embere vesztette életét.¹³⁴ Iványi Béla fenti adatai ketségkívül helytállóak, viszont ugyanő idézett munkájában azt is állítja, hogy Dobó – bár Göncöt már 1558-ban megvette – csak 1564-ben tudta a régebbi gazdáitól megszerezni.¹³⁵ Ezt erősíti meg Abauj vármegye dicális összeírásai, ahol Gönc csak 1564-től szerepel mint Dobó István birtoka.¹³⁶ Mindez természetesen annyiban nem mond ellent az előbbi adatoknak, hogy Dobó István, miután Ferdinánd királynak 1558 januárjában a 7000 forint vételárát Göncért és Telkibányáért kifizette, jogos igényének tudatában foggal – körömmel harcolt Gönc megszerzéséért. A fegyveres csetepaték levét persze nyilván a város itta meg, ezért 1564-ig valószínűleg maga is megpróbált ellenszolgálni Dobó törekvéseinek. Az is mutatja, hogy az 1560-as évek legelején oly gyakran előforduló erőszakoskodások nem pusztán egy város és földesura viszályából eredtek, hogy a város birtokbavétele / 1564 / után – éppen amikor erősödhetett volna – erre a viszályra adataink nincsenek. Sőt, a neves gönci prédikátor és bibliafordító Károlyi Gáspár 1563. karácsonyán Dobó Domokosnak ajánlotta az akkoriban megjelent könyvét.¹³⁷

Dobó István gönci uradalmát tehát semmiképpen sem lehet egyértelműen egy hosszú éveken át tartó erőszakoskodási és sanyargatási folyamattal azonosítani. Ellenkezőleg, a városnak megmaradtak az önkormányzati szervei az ő idejében is, és a város lakói az e-lőljáróság szigora miatt nemegyszer éppen Dobó Istvánhoz mentek

panaszra igazságot várva tőle. Egy Decsi János nevű gönci jobbágy pl. 1569-ben azt írta Dobónak, hogy vegyen védelmében egy özvegyen maradt asszonyt, aki nem mer szólni a " bíró és a tanács ellen " és így ezek azt tesznek vele ,amit akarnak.¹³⁸ Iványi Béla is megjegyzi, hogy Dobó uralma a város védelmét is jelentette és olyan eset, mint amikor például 1561-ben Réghi Balázs a göncieket a bortizedben megkárosította,¹³⁹ 1564. után már nemigen fordulhatott elő. Más adatunk is van arra, mennyire óvta, védelmezte Dobó István birtokait, falvait. Hont megye déli részén fekvő falvainak egyrésze az ún. kettős hódoltságu helységek közé tartozott, tehát a töröknek is adózott. Dobó ezen falvainak életét is állandóan figyelemmel kísérte és amikor Szabán nógrádi bég 1560-ban az egyik helységtől a megszabottnál több adót követelt, Dobó ^{azonnal} ~~azzal~~ tiltakozott, a bégnél. Szabán azzal mentegetőzött, hogy ő nem kér több adót, mint amennyit a bíró ad, de a mostani bíró 140 forinttal több adót " iratott" a falura, " én mondtam nekik a bírónak, hogy honnat adják meg azt, akivel többre iraták magokat, mért iraták annyira a szegény falut," végül kéri Dobót, írjon Dervis bégnek, aki majd igazolni fogja, hogy ő igazat ír és valóban a falu bírója ajánlott többet a ^{korábbi} ~~sarok~~knál.¹⁴⁰

Semmi sem indokolja, hogy Dobó István birtokgazdálkodása során megnyilvánuló keménységét, erőszakosságát elhallgassuk vagy mentegessük. Az ilyen módszerek alkalmazását azonban az akkori idők sajátos vonásai bizonyos vonatkozásban valósággal megkövetelték. Itt elsősorban az egyes birtokokat fenyegető veszélyre kell gondolnunk, amelyet a török, német katonák és magyar urak fegyveres pusztításai testesítettek meg. A Dobó Istvánnal valamilyen szempontból foglalkozó munkák gyakran - legtöbbször azonban az általánosság síkján maradván - említik más birtokok, falvak, városok általa végzett megrohanását, felprédálását.

Arra azonban már nem ,vagy alig térnek ki, hogy vajon egy-egy ilyen eset nem megtorlása volt-e egy korábban elszenvedett hasonló támadásnak. Vessük most fel ilyen szempontból Dobó István hatalmaskodásának,erőszakosságának kérdését !

A törökkel megkötött békék, Dobónak, mint földesurnak nem sok jót hoztak. A török végvárak katonái éppen a háborúk szünetében vállalkoztak sűrűn az olyan betörésekre, amelyek során nem-egyszer még az északi országhatár mentén fekvő megyékig, Trencsénig, Szepesig is feljutottak.¹⁴¹ Ezek a támadások emberre állatállományra és terményre egyaránt veszélyt jelentettek, ezek közül is a szállítási eszközök nélkül elhajtható állatállomány pusztult a legjobban. A század közepén pl. Rudabányáról 1500 állatot hajtott el a török, Szendrő uradalmában pedig, ahol korábban csak a város maga 95 ekésfoggattal rendelkezett, 1570-re 7 falu összesen is csupán 14-et tudott adni.¹⁴²

Dobó Istvánnak főleg az északi országrész délibb fekvésű , védtelen megyékben fekvő birtokai forogtak állandó veszélyben. Bars és Hont megyét a török még akkor is utba ejtette, ha eredeti célja valamelyik ezeken túl fekvő terület kifosztása volt. De még a jóval védettebb fekvésű Zólyom megyei Végles sem érezhette magát biztonságban, amikor a török még télvíz idején is vállalkozni mert idáig tartó portyázásokra. Balassa János 1561 február 4-én Zólyomból Körmöcbánya városának írott levelében írja, hogy biztos helyről vett értesülése szerint a törökök a " tulsó oldalon ", azaz Végles irányából be akarnak törni.¹⁴³

Miksa főherceg 1561 . április 15-én Dobó Istvánt a bányavárosok főkapitányává nevezte ki, s e minőségben legfontosabb feladata a

bányavidék védelmének megszervezése volt.¹⁴⁴ Dobó, ~~miután~~ birtokainak egy része a kérdéses terület török felé eső oldalán feküdt, érthetően a leggonndosabban igyekezett ellátni feladatát. A Radvány melletti Királyfalvára haditanácsot hívott össze, ahol elhatározták, hogy Végles és Kékkő környékén nyáron állandóan 200 gyalogost kell készenlétben tartani a török támadók ellen. 1561. június 2-án Véglesről kérdést intézett a bányavárosokhoz, mennyi lőporuk, ágyujuk van, hogy hova mennyi hadiszér szükséges. Négy nappal később újabb felhívásban arra szólította fel a városokat, hogy a bányavidék szélére, de különösen Korponára küldjék ^{ennek} őrséget, mert katonával gyengén van ellátva.¹⁴⁵ Mindezekben túl Dobónak magának is áldozatot kellett hoznia a sikeres védekezés érdekében. Korponára végül is királyi zsoldon 200 gyalogost fogadott, ám egy hónap múlva már 100 el akart menni közülük, mert nem kapták meg zsoldjukat, úgy, hogy Dobó saját pénzéből küldte el nekik. Ezzel az áldozattal azonban Dobó saját birtokainak védelmét is erősítette. Miután viszont a királyi zsold segítségével aránylag kevés erőket lehetett készenlétben tartani, 1564-ben a töröktől fenyegetett vidékek saját maguk láttak hozzá védelmük szervezéséhez. A május 14-én Selmezbányán tartott gyűlésen elhatározták, hogy az egyes birtokok és városok alattvalóiból csapatokat alkotnak, élükre tiszteket neveznek ki. Ezenkívül kimondták az ún. tűzország létrehozását. A fontosabb helységeken állandó őrk figyeljék a vidéket és a török közeledését tűzzel és lövésekkel jelezzék! Dobó előrelátására jellemző, hogy lévai és véglesi uradalmaiban ő már jóval korábban megszervezte ezt. 1564 áprilisában Zeleméri László véglesi várnagynak sikerült is egy 100 főnyi török csapatot a vár környékéről elűznie.¹⁴⁶

Miután 1563-ban elhatározták a dunán-inneni főkapitányság felállítását, Dobónak a bányavárosok főkapitányi tiszte a következő évben megszűnt.

Ez a főkapitányság a török elleni sikeres védekezés terén azonban nem tudott eredményeket felmutatni. Dobó István

- aki az ügyeket továbbra is figyelemmel kísérte - 1564-ben arról tudósította Ujfaluússy Ferenc korponai kapitányt, hogy a török újabb határmenti bázis kiépítésére készül :

" ... az esztergomi bég által költözött / a Dunán /, Nógrádba megyen, az szegénységet kapával, ásóval / ti., hogy azzal jöjjenek/ hirdeti. Azt is mondják, hogy valami kastélyt akarnak építeni."¹⁴⁷ 1563, de méginkább 1564-től az északi megyékben fekvő Dobó jószágokat egyre több támadás érte. Közülük is különösen sokat szenvedett Hont megye, hiszen déli része közvetlen szomszédságban volt a törökkel. 1563-ban Dobó István falvai közül Lisso, 1565-ben Pásztó, Csánk településeket a törökök teljesen elpusztították,¹⁴⁸ ugyanitt 1565-ben Perecsényben 8,5, Alsófegyverneken 4,5 porta vált néptelenné.¹⁴⁹ Léva sem sokáig kerülhette el a veszedelmet. 1565-ben még 12 egész telket kitevő földterület volt a jobbágyok birtokában, egy év múlva már csak 8 telek, 1567-ben pedig a város már teljesen elnéptelenedett a török támadások miatt.¹⁵⁰ 1566-ban a Lévához tartozó Kelecsény falut támadta meg a török, aminek folytán a következő évben már csak a porták fele maradt meg.¹⁵¹ Ugyanebben az évben október 29-én a véglesi uradalomban garázdálkodtak és Ocsovát teljesen kifosztották.¹⁵² 1567-ben a tatárok garázdálkodásai okozták a legtöbb károkat Dobó István Bereg megyei birtokain. Ardó falu teljesen elnéptelenedett, mert bár a 37 házból a tatárok "csak" 28-at égettek el, a lakosság teljes egészében elmenekült.¹⁵³

A legnagyobb arányú pusztítások az 1560-as évek legvégén következtek be, talán éppen azért, mert akkor Dobó fogoly volt, s így nem tudott birtokai védelméről gondoskodni. 1570-re az igen népes Gönc a török betörések miatt teljesen elpusztult¹⁵⁴, ugyanekkor a lévai uradalom területén 13 faluban összesen 69 jobbágytelek vált elhagyottá.¹⁵⁵

Bár kisebb mértékű, de mégis jelentős károkat okoztak Dobónak a német katonák is. Tulajdonképpen a királyi hadsereget kell ezalatt értenünk, amelynek éppen az lett volna a feladata, hogy Felső-Magyarországot a törököktől megvédje. Ebből a védelemből azonban nem sok haszna származott az országnak. A török által el nem foglalt területek védelmére mintegy 12 - 14000 végvári katonára volt szükség, amelyek eltartása a Bécsben állomásozó velencei követ 1563-i egyik jelentése szerint kb 900 000 forintba került, beleszámítva a Magyarországon állomásozó német katonák zsoldját is. Ferdinándnak azonban az uralma alatt megmaradt országrészből befolyt jövedelme a félmillió forint körül mozgott,¹⁵⁶ azaz Magyarország nem tudta a saját védelméhez szükséges anyagi fedezetet biztosítani. Bár a király egyéb tartományainak jövedelméből is fordított összegeket a katonák ellátására, a tény az, hogy az itt állomásozó seregei rosszul voltak ellátva, s miután zsoldjukat állandóan nagy késésekkel kapták meg, állomáshelyeik környékének felprédálásával szerezték meg a szükséges cikkeket. Ezek során a királyi seregek persze rákaptak a harácsolásra, meglazult köztük a fegyelem, elvadultak, hovatovább a komolyabb harcokra alkalmatlanokká váltak.

Léva várában is ilyen királyi hadsereg állomásozott, amelynek pusztításairól Dobó egyik, Miksa királyhoz írott leveléből értesülhetünk részletesen. Ezek a katonák olyan hiányosan voltak ellátva még a legalapvetőbb élelmiszerekkel is, hogy a kertekben az éretlen gyümölcsöt is leszedték és ételt főztek belőle. A károkat növelte, hogy a katonák teljesen értelmetlenül is fosztogattak, mint Dobó írja, a szőlőkben rabolván éretlen fürtöket szagattak le, ugyanígy szedték le a gyümölcsösök termését is, hogy aztán az egészet szétszórják.

Az elkeseredett Dobó továbbiakban arról ír, hogy a kapitányt hiába jelentette fel a kancellárnak, mert nemhogy beszűntetné a rablásokat, hanem éppen ő adott parancsot a katonáknak ilyen módon való takarmányszerzésre.¹⁵⁷ Így azután az is megesett, hogy a törökök versenyt pusztítottak a németekkel ugyanakkor és ugyanabban a helységben. Említett levelében Dobó István is erről panaszkodik Miksának ; " Crusit János kapitány emberei .... Hont megyében az én Bars nevű városomat a török pasákkal együtt kifosztották. " ¹⁵⁸ Sokat szenvedtek a németektől Dobó Ung megyei birtokai is. 1567-ben Horlyo falut teljesen kifosztották, Köbléről a németek fenyegetése miatt két jobbágy elszökött, Iglincen a lakosságot a " németek és a huszti katonák " kirabolták, Homok falut a " száz német katonák " teljesen elpusztították.¹⁵⁹

A harácsolók harmadik táborát a magyarok jelentették. Bár a magyar végvári katonák, az állami adón felfogadott mezei sereg és az egyes alkalmakkor táborba szálló felkelők általában kimélni akarták a parasztokat, azonban mivel gyakran hosszú ideig nem kapták meg zsoldjukat, ők is csak fosztogatásból tudták fenntartani magukat.¹⁶⁰ Náluk is sokkal nagyobb károkat okoztak azonban Dobó Istvánnak a hatalmaskodó főurak. 1548-ban, alighogy elfoglalta kapitányi tisztségét Egerben, Homonnay Drugeth György szintén a Dobók örökségét képező ungvári uradalmat elfoglalta, megrohanta a védelem nélkül maradt birtokokat, Szerednyét, Ruszkát, Igécet és Pálóc környékén még több falut kirabolt, Pálóc várát ostrom alá fogta, felgyújtotta az itteni templomot, jobbágyokat bántalmazott és akasztatott fel.¹⁶¹ 1558-ban Bereg megyében magyarok és németek egyszerre pusztították Dobó István birtokait. Ekkor ugyanis Bebek Ferenc vette ostrom alá a Dobók Munkács melletti kastélyát. Ezzel kapcsolatban Zeleméri László azt írta Szerednyéről Dobónak, hogy bár az Ungvár melletti birtokukra német csapatok szálltak, de segítséget nem adnak Bebek ellen,

hanem maguk is úgy fosztogatnak, hogy " valami is megmaradott vala mint az N. /Nagyságod / jószágában .... az mind zsákmányra költ és el pusztult .... és Zaharban egy napra való élés nem maradt.Egész az föld fut, mert az a hir, hogy mind a földet Eperjesig el akarják rabolni .... Tokajnak és Nagymihály táján latorkodnak nemeseket fogdosnak ..... " ¹⁶² Ugyanakkor Bebek zavartalanul ostromolta a kastélyt, " nagy szorgalmatossággal ..... szüntelen lövik " - írja Zeleméri, félve, hogy a kastély nem tud sokáig ellenállni és akkor pedig Szerednyére kerül majd sor. Meg is akarta a várat katonákkal erősíteni, de nem sikerült fegyverforgató embereket kapnia, " mert az föld mind elpusztult és az község / ti.lakosság/ mind átal futott a Tiszán. " ¹⁶³ Elképzelhető, hogy Bebeknek ez a támadása mekkora károkat okozott azzal, hogy földekről elmenekültek annak művelői, a jobbágyok.

Mindezekon kívül Dobónak tartós jogtalanságot is el kellett szenvednie. Ruber János kassai főkapitány például ott ártott Dobónak, ahol csak tudott. 1569-ben, Dobó hegyaljai szőlőinek egy részéről elzavarta az ott dolgozó jobbágyokat és ezt a területet önhatalmulag egyik hívének Melda Györgynek adta. Hogy pedig Dobó vissza ne foglalhassa, az egész akciót lebonyolító Kornis testvérek őrködtek az elfoglalt birtok felett, de nemcsak, hogy azt műveltették, hanem a Dobó közeli szőlőiben folyó munkát is erőszakosan akadályozták. ¹⁶⁴

Felesleges volna tovább sorolni a Dobó birtokok békés gazdasági életét veszélyeztető példákat. Így is jóval nagyobb a számuk azoknál az eseteknél, amikor Dobó követett el hasonlóakat mások rovására. Mindenesetre a fentiekben vázolt körülmények között elengedhetetlen volt a birtokok épségének fegyveres kézzel történő biztosítása. Dobó különös hangsúlyt fektetett erre, ám ennek ellenére a birtokok

termelőerőinek legnagyobb fokú romlását mégis ezek a fegyveres betörések okozták. Sokkal kisebb károkat okozott például a pestis, ami ugyan az Ung megyei Dobrokán 1555-ben 8 telket tett néptelenné és ugyanezért 1567-ben Csazlócon 3 ház vált gazdátlan¹⁶⁵ná, összességében mégis jelentéktelen volt. Ennél is kisebb károkat okozott a tűz, kivéve természetesen a török- tatár gyújtogatásokat. Adataink szerint tűz esetén leggyakrabban csak az az épület pusztult el, ahol a tűz keletkezett, és ritkán terjedt el az egész faluban. 1555-ben például Vámosgöc, Köblér falvakban 1-1, Solymoson 3 ház égett le.¹⁶⁶ Ez talán az aránylag nagy kiterjedésű belsőségnek volt köszönhető.

Az ismertetett pusztító tényezők hatásának tudható be a gazdálkodás stabilitásának egy fontos összetevője, a jobbágytelkek számának aránylag nagymérvű csökkenése. A dica jegyzékek adatai alapján az egész portákra átszámított jobbágybirtokok megfogyása a vizsgált évtizedben a következőképpen alakult : Léván 1559 és 1567 között a telkek száma 20 %-al, az Abauj megyei birtokokon 1564 és 1570 között 94.3 %-al, Hont megyében 1559 és 1565 között 7.8 %-al, végül a véglesi uradalomban ugyanez idő alatt 5 %-al csökkent. Egyedül Bereg megye képezett kivételt, ahol 1567 és 1570 között 2.8 %-os emelkedést tapasztalhatunk. Mindez persze nem jelenti azt, hogy Dobó István jövedelme szükségszerűen csökkent volna. Adatokkal erre nézve ugyan nem rendelkezünk, de feltehető, hogy a telkek számának csökkenését eredményesebb, új módszerek és eljárások bevezetése ellensúlyozta.

Mindenesetre Dobó István a XVI. század második felében az ország egyik leggazdagabb főura lett. Birtokai nagysága alapján

az ország védelméhez szükséges hozzájárulások legmagasabb kategóriájába tartozott, 500 lovast és 400 gyalogost volt köteles tartani saját költségén, vagy évi 15000 forintot kellett fizetnie. Ennyit rajta kívül csak a Báthoriak, Perényi Gábor, a Zrinyiek és a Homonnayak tartoztak adni. Felső-Magyarország leggazdagabb földesurait / családjait / az ott lévő birtokaik nagysága sorrendjében az alábbi táblázat tartalmazza :¹⁶⁷

1.	Báthori András és testvérei	=	735 000	kataszt.hold
2.	Homonnay Drugethek	=	670 000	"
3.	Balassa Menyhért	=	612 000	"
4.	Országh család	=	508 000	"
5.	Dobó István és testvérei	=	461 000	"
6.	Thurzó Ferenc	=	341 000	"
7.	Révay család	=	333 000	"
8.	Serédy család	=	322 000	"
9.	Török Ferenc	=	222 000	"
10.	Thurzó Szaniszló	=	214 000	"
11.	Perényi család	=	214 000	"
12.	Nádasdy család	=	123 000	"
13.	Zay Ferenc	=	70 000	"
14.	Bánffy testvérek	=	63 000	"
15.	Gróf Salm	=	56 000	"

Ez a lista ^{nem} tartalmazza azokat a főnemeseket/Zrinyiek, Batthyányak, stb. /, akik bár gazdagok voltak, de birtokaik nem a Felvidéken, hanem pl. a Dunántúlon feküdtek. Itt jegyezzük meg, hogy Dobó István fiát, Ferencet már mint az ország leggazdagabb földesurát emlegették. Ezt nemcsak állandó birtokgyarapodásának köszönhette, hanem annak is, hogy ő volt a Dobók egyetlen férfi leszármazottja, ezért az egész vagyon az ő kezében koncentrálódott.

II. rész

Dobó István katonai tevékenysége

Fejezetünk címe alapján Dobó életének szinte minden szakaszát itt kellene tárgyalnunk, hiszen a hadakozás akkoriban a mindennapi élet szerves tartozéka volt. Az 1548-1552 közötti időszakot azonban különösen indokolt a hadászat szempontjából vizsgálni, mert ekkor ez jelentett domináló tényezőt Dobó István életében. Mint látni fogjuk, a katonai feladatokat Dobó olyan körültekintéssel, hozzáértéssel tudta elvégezni, amely ilyen irányú iskolázottságot is feltételez. Dobó gyermekkorára vonatkozóan Balogh János közöl néhány adatot Egervár története című munkájában,¹⁶⁸ ahonnan arról értesülünk, hogy Dobó előbb Sárospatakon tanult, majd az esztergomi érsek udvarába került az ott nevelődő nemes ifjak közé, ezután pedig II. Lajos király testőrségének lett tagja. Balogh adatai azonban nemcsak ellenőrizhetetlenek, de pontatlanok is. Az előbbiekről ezeket írja; " 1519-ben tanulmányainak befejeztével pár évet szülei és testvérei körében töltött, honnan a fényes fejedelmi pompájú Esztergom érseki udvarba a nemes ifjak közé felvétetett. Három évi ittléte után, már mint jeles bajnok a királyi testőrségbe II. Lajos által kineveztetett 1523-ban. "¹⁶⁹

Mint ismeretes, Dobó édesapja még 1511-ben meghalt, így szülei körében csak úgy tölthetett éveket, ha édesanyja időközben ismét férjhez ment volna. Erre adattal nem rendelkezünk, de ez sem tüntetné el a fenti idézet második ellentmondását, hogy t.i. ha iskoláinak 1519-ben történt befejezése után pár évet otthon töltött, akkor 1523-ban nem kerülhetett a királyi testőrségbe három évi esztergomi időzés után.

Mindenesetre az bizonyos, hogy Dobó jártas volt a hadászatban, hiszen máskülönben aligha bízták volna rá a Perényi emberei által megszállva tartott Eger várának visszafoglalását, majd e fontos erősség fölötti parancsnokságot. Egri kapitányi működése azt mutatja, hogy az akkori haditechnika legmodernebb eszközeit is jól ismerte, értett az ágyukhoz és minden technikai eszközt felhasznált a harc sikere érdekében. Nem az élre rugtató, kardkirántás közben "utánam!" vezényszót harsogó kapitányok közé tartozott akiknek ez volt az egyetlen hadi tudományuk, hanem hadvezér volt a szó szoros értelmében, aki a háttérben figyelve a harc pillanatnyi állásának megfelelően irányította a rendelkezésre álló erőket. Hogy pedig a sorsdöntő időben maga is fegyvert ragadott - aminek hallatlan hatásosságát Napoleon kapcsán szokta emlegetni a hadtörténelem -, Dobó személyes bátorságát bizonyítja.

1.

Dobó István működése Egerben a vár ostromáig

1548 - 1552

Dolgozatunknak ebben a részében nem a legszorosabb értelemben vett hadvezéri tevékenységről beszélünk. Nem hadjáratok, csaták ismertetése kap itt helyet, Dobó katonai szerepét - mert, mint látni fogjuk, mégiscsak katonai vonatkozásokról lesz szó -, nem haditervek készítése és azok végrehajtása kapcsán vizsgáljuk. Az egri vár kapitányi tisztségében eltöltött négy esztendő azonban Dobónak legfőképpen katonai erényeit csillogtatta meg, mert ezen időszak alatt történt az a sokrétű, nagy energiát és gondos irányítást kívánó előkészület, amely alapfeltételeit teremtette meg az 1552-es nagy török támadás sikeres elhárításának.

Az akkori idők magyarországi várkapitányai - s így Dobó is - diplomaták, katonai parancsnokok "élelmezési hadbiztos"-ok és műszaki tisztek voltak egyszemélyben, akiknek mindezekén felül katonáik ideológiai, fegyelmi, hadászati képzése is feladatuk volt. Elég volt csak e sok összetevő egyikében hibázni, ahhoz, hogy az illető vár az ellenség ostromának áldozatul essen. Dobó egri tevékenysége az előbbi szempontok összességét ölelte fel, ez a négy év nem volt egyéb, mint egy hosszú és alapos felkészülés arra, a nagy erőpróbára, mely 1552. szeptemberében bekövetkezett.

Eger várának a XVI. század közpén kulcsfontosságú szerepe volt. Az ekkori politikai helyzet tette azzá, elsősorban stratégiailag. Az ország szívében már berendezkedett török északkeleti irányu további terjeszkedésének jelentette alapvető akadályát. Míg az ország északi része középén sűrűn ki lesz téve a rabló török portyáknak, amelyek Bars és Hont megyéken keresztül egészen az országhatárig eljutottak, addig az északkeleti országrésze éppen Egernek köszönhetően lényegesen kevesebbet szenvedett tőlük. Érthető tehát, hogy Ferdinánd minden eszközzel arra törekedett, hogy Eger várát a jogtalanul bitorló Perényitől visszaszerezze, attól a Perényitől, akinek "kegyeiért" alig egy évtizeddel előbb ő és János király versengett. Most, a merőben más viszonyok azt is lehetővé tették, hogy Ferdinánd egyszerűen börtönbe zárassa és hosszú évekre rabbá tegye a hatalmas főurat. Ez azonban éppoly hatástalan volt, mint a tiszamelléki rendek 1544. július 6-i gyűlésének határozata, amely szerint biztosítani kell az erőszakkal elfoglalt egyházi javak visszaszolgáltatását. Ugyanez a gyűlés magával Egerrel külön is foglalkozott, kimondva, hogy ezt a várat mint a Felvidék elővárát megerősített állapotban kell tartani.¹⁷⁰

Dobó István már jóval kapitányi kinevezése előtt színre lépett a várral kapcsolatban. 1544-től ő lett megbízva a felvidéki tized beszédésével, de legalább ilyen fontos feladatot jelentettek számára azok a hadjáratok, amelyeket az országos főkapitány megbízásából ő vezetett Eger elfoglalására. /1546-1547-ben / E hadjáratok azonban elégtelen haderő hiján csirákban elfulladtak, mielőtt Dobó Eger váráig eljuthatott volna. Igaz, hogy a hosszú rabság által megviselt Perényi negyvenezer aranyat fizetett kiszabadulása fejében, de Ferdinándnak a vár kellett, melyet Perényi kapitánya Varkoch Tamás makacsul tartott, utóbb még ura parancsa ellenére is, és csak ^{akkor} volt hajlandó végre átadni, amikor Perényi Péter meghalt.

Dobó, akit gróf Salm már korábban kinevezett Eger kapitányának, 1548 július 20-án foglalta el tisztségét. Korábbi éveiből katonai rátermettséget igazoló adat nem áll rendelkezésünkre, de bizonyára nem érdemtelenül bízták meg egy ekkora jelentőségű vár parancsnokságával, s mint már említettük várbeli tevékenysége további **katonai** kapcsolatokat enged feltételezni.

Dobó egri működését éppugy, mint az 1552-es ostromot számos igen alapos, adatokban bővelkedő munka tárgyalja.¹⁷¹ E fejezetben tehát újabb adatok felkutatása helyett a meglévőket igyekeztünk témánkhoz csoportosítani, s az eddigi műveknél ilyen szempontból rendszerezettebben feldolgozni.

" Eger .... igen erős vár, közepén van egy nagy tornya. Minden falán sok az ágyuzás, melyek ágyukkal vannak megrakva. Sánca .... mély .... épülete s mindene páratlan. Kiagidkhane / Isztambulban / folyólyával egyenlő nagyságu csendes folyásu viz van Eger síkságánk közepén, mely a vár falai alatt megy el.

Vára nagyobb Galata váránál. .... Ezen vidék lakói azt tartják, hogy Eger várának bevétele egy nagy ország meghódításával fölért.¹⁷² Természetesen Dobót nem fogadta ilyen erős, ágyukkal megrakott vár kinevezése idején. Falai sem voltak amolyan erős, bevehetetlen falak, felszereltsége is igen hiányos volt a várnak. Mind ő, mind a várbeli személyzet azon fáradozott, hogy Eger valamiképpen olyan erősség legyen, mint feljebb olvashattuk. Ebben fogják majd támogatni őt várbeli tisztjei; elsősorban várnagytársa, Zay Ferenc, Mátyás diák számtiszt, Dersy Ferenc, a püspöki jószágok jogügyi igazgatója, István diák várírnok / az írásbeli munkát végezte /, azután a szegődményes személyzet tagjai, azaz a kulcsár/a bor kezelője/ a két sáfár / a természetben befolyt gabona kezelői, a bevett és kiadott gabonajegyzékek vezetői¹⁷³, kenyérosztó, bormérő, két szakács, kádár, kovács, sütők, kürtös, börtönőr, udvari szolgák, lovászok és a hóhér. A vár őrsége ekkor = két lovas és gyalogos százados, hadnagyok, tizedesek, egy tűzér /régebbi kifejezéssel élve : pattantyus / két dobos, egy zászlótartó, kétszáz lovas és kétszáz gyalogos katona.¹⁷⁴ volt.

Mint már említettük, Dobó István egri működését a török ostrom elleni felkészülés határozta meg. A töröknek ilyen irányú készülődése már évekkel korábban köztudott volt, s valószínűleg Ferdinánd is azért szorgalmazta annyira, hogy Perényi adja át mielőbb a várat. Pozsgay Zsigmond dunai naszádos kapitány már 1546 május 13-án azt jelentette Teuffel Eras~~mus~~ győri főkapitánynak, hogy " ... nagyon sok mive~~s~~ embert hirdettek Budára, sietve készítik az ágyukat és a szekereket. A török csapatok nagy tömeggel jönnek Budára. Eger várát akarják megszállni. Ezt nem is titkolják!¹⁷⁵ Ugyanakkor értesítette De Zara tatai kapitány is Salm Miklóst, hogy kéme azt jelentette, miszerint a budai pasa Csepel- szigetről minden emberét behívatta az ágyuk vasalására.¹⁷⁶

Mindezek tudatában idézhetjük a kérdést legutóbb tárgyaló marxista feldolgozás megállapítását : Dobó munkássága kétirányú volt Egerben.¹⁷⁷ A várat el kellett látni kellő őrséggel, másrészt elsődleges feladatként, ennek és természetesen a vár falai megerősítésének meg kellett teremteni az anyagi alapjait.

A várvédelem gazdasági megalapozása volt az a terület, ahol az akkori idők magyar várkapitányainak - különösen a kisebb, jelentéktelen várak esetében - minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. Mint látni fogjuk, Dobó e szempontból szerencsés helyzetben volt, mert várkapitányi tisztsége mellett a 8 vármegyére kiterjedő egri egyházmegye jövedelmének kezelője is volt. A király és Oláh Miklós püspök között 1548 dec.20-án létrejött szerződés értelmében az egri püspökség jövedelmének kétharmadát a vár megerősítésére fordíthatta. Ez a szerződés a jövedelem elosztását úgy szabta meg, hogy harmadrésze a püspöké maradt, a második harmad az épületek karbantartására - erősítésére, a harmadik a várőrség zsoldjára lett biztosítva.¹⁷⁸

A várkapitányi és a provizori kettős jogkör Dobó Istvánnak meglehetősen nagy hatalmat adott a kezébe, arra mindenestre eleget, hogy egy várat ennek segítségével megfelelően megerősítsen. Ez mostmár Dobó személyes adottságaink is múlt, mégpedig nem kis mértékben, mert a jogkör önmagában még nem jelentette az eredményes munka feltételeinek meglétét is. Mint főudvarbíró várnagynak igazgatása alá tartozott a püspöki egyházmegye mindennemű jövedelmének kezelése és a vár katonai vezénylete. Felelősséggel tartozott a felsőbb / királyi, országos főkapitányi stb. / rendeletek végrehajtásáért, másrészt a jövedelem pontos kezeléséért. Ez utóbbiról számadást kellett vezetnie, - amelyet, bár királyi ellenőr is dolgozott mellette -,

esetenként köteles volt a kamarának és a püspöknek bemutatni.¹⁷⁹

Bár a magyar szokások értelmében udvarbíró csakis jónevű és gazdag birtokos lehetett,¹⁸⁰ az említett ellenőr¹⁸¹ mégis mindenre kiterjedően felülvizsgálta a provizor működését. Hivatalba lépésekor maga készített leltárt a vár összes javairól, bejárta a püspöki birtokot, az egyes községekben a bíróktól tájékozódott a telkek száma és megoszlása felől, megvizsgálta a malmok, vámok, halastavak jövedelmét és mindenről pontos feljegyzést készített. Ellenőrizte a tized beszédését, értékesítését vagy bérbeadását, ügyelt, hogy helyesen kezeljék a beszédett jövedelmeket, a háromfelé osztás pontosan történjen, gondoskodott arról, hogy az egyházi személyek megkapják járandóságukat, katonák pedig a zsoldjukat.¹⁸²

Mindezeket azonban a *contrascriba*-ha mégoly gondosan is-, csupán ellenőrizte, a végrehajtás összes gondja-baja Dobóra hárult. Egerben az egyházmegye távolabbi vidékein, sok esetben rabló török, vagy harácsoló főurak által pusztított helyeken, az ellenőr korántsem végezhetette hatékonyan munkáját. Mint a későbbiekben látni fogjuk, Dobó szükség szerint bánt a befolyt jövedelemmel, a három részre osztást meg éppen nem pontosan végezte el, illetve akadálytalanul növelte az egyik harmadrészt a másik rovására, attól függően, hogy építkezésre, vagy zsoldra kellett-e több pénz. Egyedül a püspök részét nem csorbitotta meg, viszont előfordult, hogy a neki járó harmadot igen megkésve küldte el, így pl. az 1548 évre esedékes harmadrészt Oláh Miklós csak 1551-ben kapta meg.¹⁸³

Mielőtt várkapitányi és udvarbírói teendőit, végzett munkáját részletesebben bemutatnánk, meg kell említeni azokat az akadályokat és nehézségeket okozó tényezőket, amelyek az eredményes munka gátjaként bizonyos fokig meghatározták Dobó tevékenységét, ezen belül első -

sorban az elvégzendő feladatok sorrendiségét. Dobó egyéniségére vet fényt az a tény, hogy ezen akadályok egyike elől sem tért ki, ellenkezőleg, minden erejével és energiájával azok gyors és alapos megszüntetésére és elhárítására törekedett. E hátráltató tényezőket a következők képezték: 1./ a hatalmaskodó főurak erőszakos tizedfoglalásai az egyházmegye területén, 2./ a rabló török portyák, 3./ a kamara pénzügyi gáncsoskodásai, 4./ a beszédett tized értékesítési nehézségei és nem utolsósorban a hatékony királyi segítség hiánya, amelynek következtében a fentiek kiküszöbölése csaknem teljes mértékben Dobó István nyakába szakadt.

A vár jövedelmének legnagyobb pusztítói - különösen Dobó várkapitányságának első éveiben - kétségkívül a hatalmaskodó főurak voltak. Dobó 1548 július 20-tól, 1549 febr. 5-ig terjedő első számadása említi, hogy Varkocs Tamás tisztjei az egri völgyben még a vár átadása előtt beszédtek a tizedet.¹⁸⁴ A vártól távolabb fekvő területek pedig kezdetben valóságos szabad prédái voltak az egyes főuraknak. Bebek Ferenc a pásztói kerületben, Báthori Endre Bereg és Szabolcs megyékben¹⁸⁵, valamint a nagyhevesi kerületben¹⁸⁶, / ugyanő 1549-ben csak Kisvárdáról 841 kepe gabonát vitt el /¹⁸⁷ Patócsy Ferenc az egész Zaránd megyében¹⁸⁸, Perényi Özvegye Zemplén megyében¹⁸⁹ Czeczey /esetleg Csécsei / Lénárd Abauj és Sáros megyében¹⁹⁰ foglalták le az egri tizedet. E felsorolás nem teljes, pusztán illusztrációja annak, hogy Dobónak mekkora feladatot jelentett a jövedelem beszédésének biztosítása, annál is inkább, mivel az egri tized jogtalan harácsolói az erőszaktól sem riadtak vissza. 1549-ben pl. György barát egyik tisztje, Ispán Péter a kishevesi és nádudvari kerületekből elkergette az egri tizedszedőket, a már említett Czeczey Lénárd nemcsak bitorolta az abauji és sárosi tizedet, hanem az odaérkező tizedszedőket egyszerűen fogságba vetette.¹⁹³

A fenti állapotok megszüntetésére több lehetőség is kínálkozott : az egyik a tizedek beszédésénél fegyveres erő alkalmazása, ill. a hatalmaskodó főurak fegyveres megfékezése, a másik: a tizedek bérbeadása, ugyanezeknek a főuraknak, a harmadik: a király, ill. az országgyűlés idevonatkozó kedvező utasításai, rendeletei és bírósi határozatok, a negyedik : a lovag¹tisztek intézményének az elterjesztése volt. Dobó is helyesen látta, hogy e lehetőségeknek csupán egyike - bármelyikről is legyen szó -, önmagában nem vezethet kellő eredményre, ezért egymással összefüggésben, egyszerre kell őket alkalmazni. A fegyveres erővel támogatott tizedszedés két okból sem lehetett elégséges módszer. Először is mert a főurak más helyen és más alkalommal megtudták torolni " sérelmeiket ". Erre jó példa Serédy György esete, aki , amikor Vadász falu jogtalanul beszédett tizedét az egri tizedszedők erőszakkal elvették tőle, bosszujában Szentmarján nyolc telket elpusztított.¹⁹⁴ Másodszor pedig az Egerben állomásozó őrség akkori kevés létszáma / mintegy 400 fő / erre amugysem volt elegendő. Viszont arra elegendő volt, hogy a főurak felismerjék: harácsolásuk mostmár korántsem folyhat zavartalanul , és célszerűbb, ha élnek Dobó ajánlatával és bérbevesznek tizedeket, ezt Dobó különösen az Egerhez távolabb eső megyékben látta célszerűnek alkalmazni. Az országgyűlések határozatai, bár a rendek foglalkoztak konkrétan az egri tizedek eltulajdonításának kérdésével is,¹⁹⁵ a bírósi határozatokkal együtt hatástalanok maradtak. Dobó tehát kénytelen volt az előbbi módot alkalmazni, kibővítve az un. "lovag¹tisztek" intézményével, amely abból állt, hogy a várőrség jelesebb katonáit kiküldte egy-egy faluba, ez a katona állandóan ott tartózkodván a falu jövedelmének egyrészét megkapta, ennek fejében néhány lovas katonát kellett tartania. Ennek előnyét elsősorban az jelentette, hogy a vár őrségének egy - persze elenyészően kisebb - része nem a vár zsoldján élt, másrészt az illető falut megvédték a főurak vagy a török zsarolásai ellen, viszont hatékonyságát, elterjedését nagyban csökkentette az, hogy nagyobb részben csak a püspöki magánbirtokon és a

hódoltsági részeken lehetett megvalósítani és ilyen lovagtisztek nem tehették a várőrség nagyobb részét. Jellegében hasonlított ez a forma a " szpáhi "intézményhez , azzal a különbséggel, hogy elsősorban védelmi jellegű volt, tehát a lovagtsízt a faluban is gyakran hadakozótt betolakodók ellen, másrészt csak a jövedelem megszabott hányadával rendelkezett, azzal sem szabadon. Dobónak 14 községben volt " lovagtsíztje " , akik összesen 46 katonát tartottak.¹⁹⁶

A fentiekből látható, hogy a legeredményesebb módszer a tizedek bérbeadása volt. Dobó arra törekedett, hogy ezt minél kiterjedtebbé tegye, mivel így biztos jövedelemhez jutott és elkerülte vele a beszedéssel járó fáradtságos gondokat. Szent György nap táján megbizottakat küldött a földesurakhoz, és aki hajlandó volt bérleti szerződést kötni, ott megejtették az előzetes felmérést és elszámolást.¹⁹⁷ A tizedet, mivel jövedelmező volt, általában szívesen vették bérbe az egyes földesurak.

Előfordult, hogy Dobó erőszakos uton akarta biztosítani a tizedet a vár részére, e közben jogtalanságot is elkövetett. Erre utal Országkristóf Nádasdy Tamás országbíróhoz intézett panasza, amely szerint Dobó Dormány Kristóf alispánnal együtt loo lovassal az ő birtokán fekvő Tar, Jobbágy, DomoSzló, Szent-Jakab, Karácsond, Börs, Visonta, Nánávára és más falvakból állatokat hajtott el és a jobbágysait bántalmazta.¹⁹⁸

Az ilyenfajta eljárás azonban a várőrség csekély létszáma miatt nem lehetett az egész egyházmegyére nézve általános.

Csupán a teljesség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy a tized alá eső terményekben és állatokban kárt okoztak még az országban barangoló elbocsátott katonák, szökött jobbágyok, földönfutóvá vált nemesek, a hajdúk¹⁹⁹ és az átvonuló királyi csapatok is.²⁰⁰

Ezek a pusztítások azonban nem tettek ki sokat, még összességükben sem, így adatok híján nem beszélünk róluk részletesebben.

A földesuri hatalmaskodások, a tized¹ foglalások mértéke Dobó 1548/49-es számadása szerint 4314 forintot tett ki²⁰¹, amely hatalmas összeg, elég arra gondolnunk, hogy több, mint az első évek évenkénti össz² jövedelmének 1/3-a. Dobó fenti ismertetett eljárásainak eredményeként azonban ez egyenletesen csökkenő tendenciát mutatott, erre ugyan számszerű adatok nem állnak rendelkezésre, de a hatalmaskodások csökkenését, ezzel együtt a létbiztonság emelkedését mutatja a Heves megyei telkek számának növekedése. Míg 1546-ban a telkek száma 492 volt, addig 1549-re ez a szám csaknem kétszeresére 919-re, 1550-re 982-re, 1552-re pedig 1288-ra emelkedett.²⁰² E növekedéshez persze az is hozzájárult - de nem kizárólag annak volt köszönhető -, hogy közben³ tiszántúli / kishévesi / terület felszabadult György barát tisztjeinek uralma alól.

Dobó Istvánnak a vár megerősítésére irányuló munkáját másodsorban az egri egyházmegyébe beütő török rablóportyák akadályozták, s a főuri hatalmaskodásokhoz hasonlóan ez is a jövedelmek csökkenésében éreztette hatását. A török betörések különösen veszélyesek voltak abból a szempontból, hogy minél nagyobb zsákmányt és számos foglyot akartak megkaparintani, és ez az ilyesminek gyakran kitett vidékek elnéptelenedésének veszélyével járt. A törökök vagy falvakat, vagy a tizeddel hazatérő egrieket fosztották ki, sőt gyakran egybeesett a kettő. Leginkább a budai törökök jöttek ilyen céllal az egri egyházmegye területére, mégpedig főképpen a hozzájuk legközelebb eső hatvani kerületbe. Nagyon résen kellett lenniük az egri várnagyoknak, ha el akarták kerülni a kellemetlen meglepetéseket! Így pl. amikor Dobó 1551 augusztus elején Bécsbe ment, Arszlán bég azonnal 500 szpáhit küldött a vár elfoglalására.

Szerencsére Dobó jól működő kémhálózata / erről még bővebben lesz szó / megneszselte a török szándékát, és értesítette az éppen Eger-nél időző Teuffel Erasmus győri kapitányt, aki 600 huszárral ²⁰³ lében állván a mitsem sejtő szpáhikon nagy diadalt aratott.

Béke ideje lévén a portyák és a rájuk következő panaszok diplomáciai hullámokat vetettek. A magyar a törököt hibáztatta és viszont. " Soha pedig egyfelől is efféle panaszok meg nem szűnnek, míg az végekből efféle kóborló, ragadozó magyarokat ki nem tisztítják, mert hogyha minden dolgokat előszámlálunk, nem csak levelet, de ugyan könnyűnket írhatnánk " ²⁰⁴ - mondja egy török panasz a sok közül, de ellenkező előjellel hasonlókat olvashatunk a magyarok jelentéseiben is. Ferdinánd ezek hatására követséget küldött a portára, s tárgyalásuk nyomán a szultán a budai kádit és a szegedi szándzsák bégjét bizta meg, hogy tárgyaljanak a király biztosaival. E tárgyalások erőtlenségre huzódoztak egy ideig, majd hogy vagy az egyik fél, vagy a berendelt tanúk nem jelentek meg, végleg félbeszakadtak. ²⁰⁵

Dobó nem a tárgyalásoktól várta a megoldást. Az, hogy a kérdés békés rendezése nem járt eredménnyel, végül is őt igazolta és így tovább kellett folytatni a török megfékezésére szolgáló egyetlen eszközt, az ellenportyákat. ²⁰⁶

Emberei messze behatoltak a török megszállta területekre, 1548-ban pl: kirabolták a ráckevei kereskedőket ²⁰⁷, vezettek portyákat Budáig, sőt még Kalocsáig is. ²⁰⁸ Igaz, hogy Dobó királyi parancsot kapott a portyák beszüntetésére, de ezt az adott körülmények között egyszerűen lehetetlen volt végrehajtania, ha valamennyire is rendet akart tartani az egri egyházmegye területén.

Dobó tevékenységének következő akadályát - igaz, hogy csak közvetve és inkább személyi síkon - a királyi kamara jelentette. Ez leginkább abban jelentkezett, hogy a kamara átvizsgálva Dobó számadásait, azokat a várkapitány kárára korrigálta. Sokalta a várban felhasznált bormennyiséget, az engedélyezetten felüli bor árát Dobóval fizettette meg ²⁰⁹, a bécsi, vagy pozsonyi utjain vele tartott személyzet nagy számát kifogásolva, ismét pénzt követelt Dobótól. ²¹⁰ Ferdinánd, bár kezdetben a kamarát a vár megfelelő ellátására utasította, egyes rosszindulatu feljelentések hatására maga is panaszkodni kezdett Dobóra és úgy rendelkezett, hogy kamarai biztosok a helyszínen vizsgálják meg, mennyit fordított Dobó építkezésekre, azon kívül, mivel Dobó a mellérendelt ellenőrrel nem sokat törődve saját elgondolásai szerint végezte a munkáját, új, tekintélyesebb és erélyesebb ellenőrt küldjenek mellé. ²¹¹ Elképzelhetőnek látszik, hogy Dobó, aki fizetését kezdetben nem vette fel, éppen a kamarai szőrszálhasogatás miatt veszi fel később a visszamenőleg is, hogy a nyakába vart többletkiadásokat fedezze.

Bár szintén akadályozó tényezőként jelentkezett, de az előbbiekhöz képest sokkal kevésbé volt súlyos a beszédett tized értékesítési nehézsége. ²¹² A többivel együtt ez is Dobó kapitánysága kezdetére jellemző, rendezetlen viszonyok következményeként lépett fel, amelyet azonban könnyen meg lehetett oldani oly képpen, hogy Dobó a várőrség havonkénti zsoldjait meghatározott áron átszámított gabonában fizette ki. ²¹³

A fentiek ismeretében a következőkben azt szeretnénk megvizsgálni, hogy Dobó az ismertetett akadályok leküzdésén túl tulajdonképpen mit tett az alapvető cél, a vár megerősítése ²¹⁴ érdekében.

Ez irányu működését kétszférra oszthatjuk: a váron kívüli és a vár falain belüli tevékenységre. A kettő - annak ellenére, hogy jól elkülöníthető egymástól - mégis szorosan összefügg. Leegyszerűsítve a két terület viszonyát, azt mondhatjuk, hogy a váron kívüli teendőket a jövedelem biztosítása, előteremtése, a belső feladatokat ennek a vár erősítésében való legcélszerűbb felhasználása képezi. Az előbbi tehát elsősorban gazdasági, az utóbbi pedig katonai jellegű, ezen eltéréseken túlmenően azonban egymással szorosan összefüggő feladatcsoport, amelyeket alapvető közös cél, az ostromra való felkészülés forraszt egybe, és amelyek közül az egyik közvetlenül meghatározza a másikat, tehát minél teljesebb mértékben sikerül biztosítani a jövedelmeket, annál több pénzt lehet hadiszerekre, zsoldra, építkezésekre fordítani: azaz annál erősebb lesz a vár. /Ebben a helyzetben természetesen Dobónak köztudomásúan rossz tulajdonsága, nagyfokú kapzsisága és zsarnoki hajlama is pozitív megvilágítást nyer, hiszen a vár jövedelmének mindenáron való növelése tulajdonképpen a sikeres védelmet segítette elő, mert azt nem állíthatjuk, adat sincs rá, hogy Dobó "saját zsebére" dolgozott volna./

A fenti képlet leegyszerűsített jellegét szeretnénk kihangsúlyozni, mert hiszen a két tevékenységi kör egyes részletei átcsaphatnak egymásba, vagy éppen a másik szférában foglalnak helyet. Így például Dobónak Szolnok megerősítésében vállalt kezdeményező szerepe a váron kívüli tevékenysége közé tartozik, mégis kimondottan katonai, egészen pontosan stragégiai jellegűnek mondható.

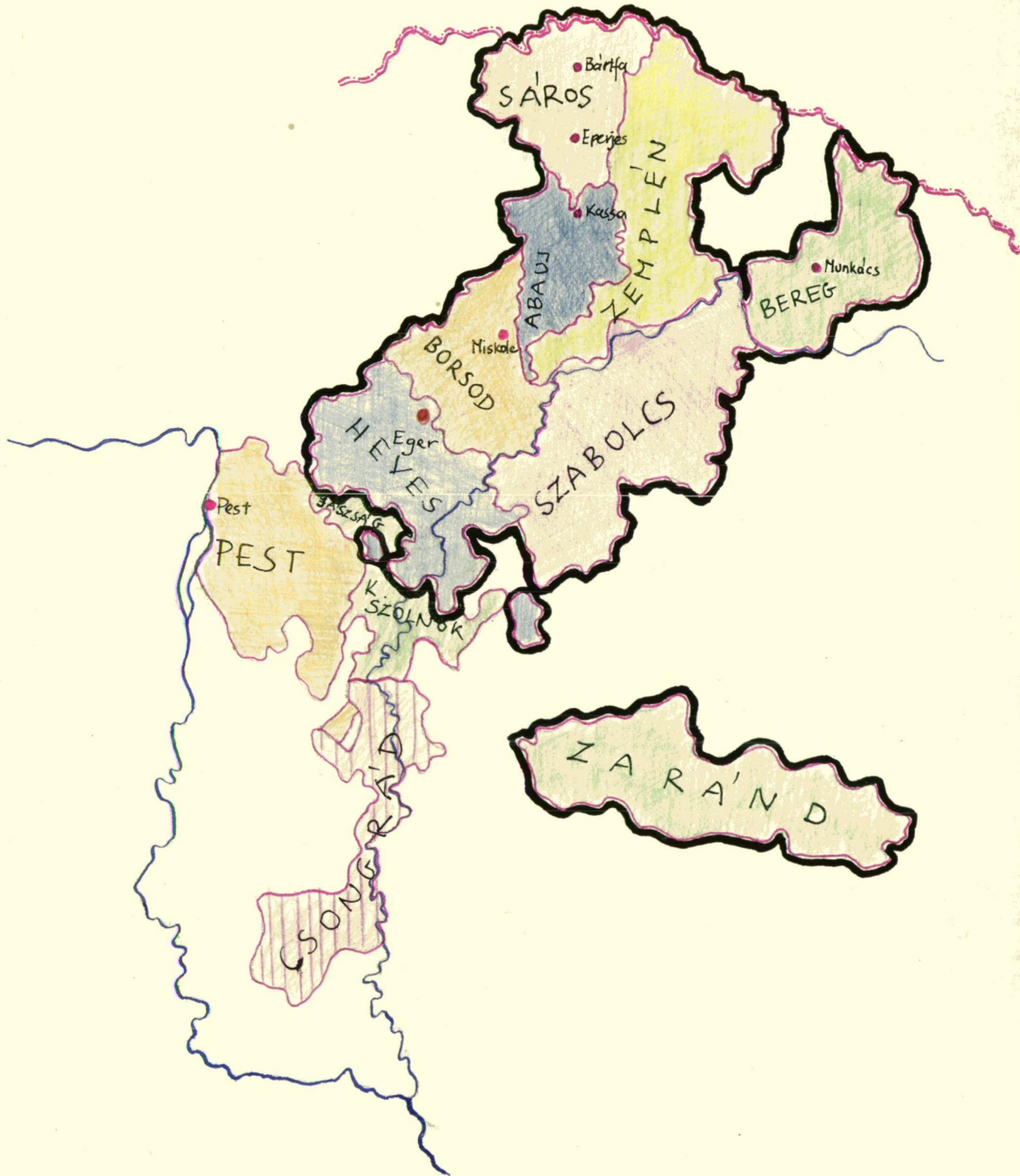
Tekintsük át először a fontosabb tevékenységi szférát, a váron kívüli teendőket. Ehhez tartozik: a vár jövedelmének beszedése, a török szándékait kitudó kémhálózat megszervezése, a török számára a vár megközelítésének megnehezítése /Szolnok megerősítése/.

Előbbi felsorolásunk első és legfontosabb tagja Dobónak a várbirtokon való gazdálkodása volt, amely a vár megerősítésének alapfeltételét jelentette. A várba befolyó összjövedelem több forrásból eredt. Ezek két nagyobb csoportra oszthatók: az egri egyházmegye szokásos jövedelmei és a rendkívüli állapotokra való tekintettel kizárólag a vár megerősítése céljából ideiglenesen idecsatolt állami jövedelmek. A tekintélyesebb hányadot az előbbi képezte, mert a hatalmaskodó főurak megfékezése után nyolc vármegye jobbágjai adóztak a várnak. Hogyan, s miképp, azt szeretnénk az alábbiakban megvilágítani Dobó tevékenysége tükrében.

Az egri egyházmegye hagyományos jövedelmi forrása két részből állt: a./ az egri egyházmegye tized jövedelme / lásd a mellékelt térképen /, b./ a vár földesuri jövedelmei. A tizedet borból, terményből és állatokból szedték. Az egri püspökség minden megyéje külön termény - és külön bortized-kerületekre volt felosztva.²¹⁵ Dobó tizedszedő emberei aratás után bejárták a falvakat, a jobbágyság földjein a tizedre eső részt elkülönítették / addig nem lehetett elhordani a termést, amíg ez meg nem történt /, a községi lelkésznek az őt illető hányadot elismervény ellenében átadták, a falu birájának kifizették a szállás és élelmezési költségeket, ezután a tizedből kivettek saját díjuk fejében egy meghatározott részt, ha veszélyeztetett területen járván katonák voltak velük, azok részét is. Az ezután megmaradt mennyiséget kerületenként egy bizonyos helyre hordatták a tizedszedők és vagy a helyszínen értékesítették, vagy Egerbe szállították a Dobótól kapott utasítás szerint.²¹⁶ Munkájukról számadást vezettek, amelyet a várbeli számtisztnek adtak át, aki átvizsgálta, majd összesítette azokat. Ezek képezték ezután Dobó számadásának egyik tételét.²¹⁷

Az egri várhoz adózó megyék

0 50 100 km
1:2 500 000

- = Az egri püspökség területe
- = A külön odacsatolt megyék, ahonnan az állami adókat szedte be Dobó

Az egri püspökséghez ebben az időben nyolc vármegye tartozott : Heves, Borsod, Abauj, Sáros, Bereg, Zemplén, Szabolcs és Zaránd. E megyék nem minden kerülete adózott azonban a várnak, a király egyes kerületeket földesuraknak juttatott. Így pl. Dobó Ferenc, aki a királynak nyújtott kölcsön ellenértékéül zálogba kapta Bodrogkeresztúrt néhány más községgel egyetemben, és itt az egyházi tizedet is beszédette.²¹⁸ Más vonatkozásban pedig a tized nem jelentett általános egynemű adózást, hiszen bortizedet csak a bortermő vidékeken szedhettek, ugyanez vonatkozott az állatokra is, bár a tizedelés alá eső juhok és a méheket legtöbb helyen tartották.

Bár egyes vélemények szerint a bortized a beszédési nehézségek miatt nem képezhetett számottevő tételt a számadásban /Borovszky Heves vármegye c.kötete szerint a bortizedet ... Egeren, Gyöngyösön, Solymoson és Püspökin kívül nem lehetett rendszeresen beszélni/,²¹⁹ de ennek a kortárs Forgách Ferencen kívül²²⁰ - mint később látni fogjuk - Dobó számadásai is ellentmondanak, és a kérdéssel foglalkozó történészek legnagyobb része éppen mint jelentős jövedelmi forrást emeli ki.²²¹ Ha figyelembe vesszük, hogy pl. 1551-ben az összjövedelem egyharmadát a tizedbor adta, akkor bizony mint igen jelentős jövedelem forrást kell számon tartanunk.

Adataink arról tanuskodnak, hogy Egerben igen tetemes bormennyiség szaporodott fel évről-évre, amelyet igen nehéz volt értékesíteni. Ezért - királyi utasítás nyomán - Dobó a bortermő vidékek falvaiban elrendelte, hogy a lakosság számarányának megfelelő mennyiségű tizedbort kötelesek kimérni meghatározott áron. A borkimérést a falu bírása végezte karácsonytól vagy Szent György napjától Szent Mihály napjáig / ápr.24-szept.29. / Ez természetesen súlyos terhet jelentett az illető falvakra nézve, hiszen a kezdetleges kezelés miatt nagyon rossz volt a borok minősége/akkora mennyiséget szinte lehetetlen is volt megfelelően kezelni, / és a falvak gyakran panaszkodtak,

hogy a kimérésre átvett borok vízzel voltak higitva és így a rossz utakon tartó hosszú fuvarozás miatt összerázódtak/még a mai fejlett borkezelési ismereteinkkel kezelt, egyébként jó minőségű boroknak is árt a szállítás/²²² és hamar megromlottak.²²³

Az egri egyházmegye másik hagyományos erőforrása a várhoz tartozó püspöki földesuri birtokból befolyó jövedelem volt. A vár püspöki birtokát 45 falu képezte,²²⁴ de ebből is 5 néptelen volt.²²⁵ A 40. népes faluban 1551-ben 488 család és 50 zsellér lakott, akik összesen 253 1/2 telket műveltek.²²⁶ A püspöki birtokon voltak majorságok már Dobó kapitányságának kezdetén is, mégpedig Pusztasziksón, Gyöngyöspüspökin, Pusztahídvegen, és Szentmárián,²²⁷ de ezekből eleinte semmi bevétele sem volt Dobónak, mivel Varkoch Tamás teljesen kiszarolta azokat.²²⁸ Később az allódiumok valamelyest megerősödtek ugyan, de a belőlük nyert haszon a vár összjövedelméhez képest elenyésző maradt. A püspöki birtok falvai cenzust fizettek Szent György és Szent Mihály napján, ezt 18 falu egy összegben róttá le,²²⁹ a többi portánként. Az adó pénzből, és természetbeni ugymint gabona, bor, szarvasmarha, sertés, juh, fa stb. szolgáltatásokból állott, ezenkívül robotmunkát is kellett a jobbágyoknak végezni főként aratáskor, vagy a fuvarozások idején.²³⁰ Az adó mennyiségét meghatározta a falvak fekvése is, mert a tiszáninneni terület hódoltságnak számított, ahol portánként a teljes adó felét fizették, a teljes cenzust csak a tiszántúli falvaknak kellett kifizetniük.²³¹ Ezeken túlmenően a püspöki birtokokból befolyt jövedelemhez kell számítani a bérbeadott makkoltatást, a révátkelőhelyek és vámok hasznát, a malmoktól bejött gabonát, a halászok által beszállított halat.

A későbbiekben látni fogjuk, hogy az eddig említett jövedelemforrások nem tudták fedezni azokat a költségeket, amelyeket a vár ki-elégítő megerősítése kívánt.

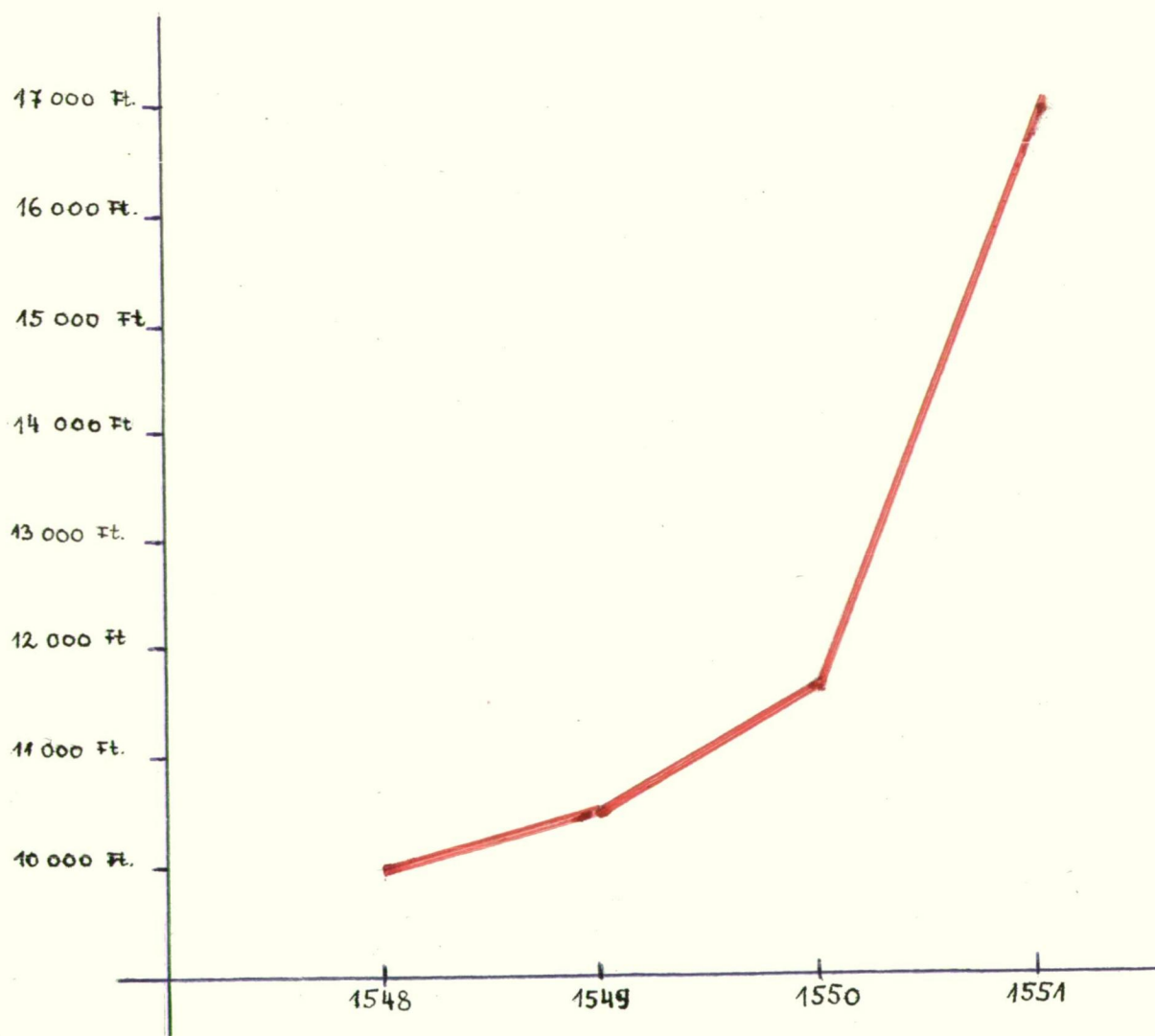
Ezért a püspöki jövedelmeket a király megtoldotta részint állami adók odairányításával, részint pénzbeli segítséggel. Köztudomásúan elfogadott, és ezért a témát tárgyaló történeti szakirodalmunk hajlamos is Ferdinándot hibáztatni, hogy Eger várát sem előtte, sem az ostrom idején nem segítette kellőképpen. Ez kétségtelenül igaz. Figyelembe kell vennünk azonban azt a tényt, hogy az országnak a királyi kincstárba befolyó összjövedelme a magyar végvári rendszer fenntartására nem volt elég. A kamara kimutatása szerint 1549-ben a nyolc adónemből a kincstárba 363472 forint jövedelem folyt be, ebből csak a várőrség fenntartása 191799 forintba került. / Eger 500 főnyi őrségére 16200 forintot fordítottak. / Az összes hadiköltségekre szóló előirányzat pedig 397472 forint volt.²³²

Másrészt Egerhez hasonló területtel és jövedelemmel kevés vár rendelkezett, így Ferdinánd elsősorban ezeket segítette anyagi vonatkozásban. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy Eger vára nem kapott királyi segítséget. Ez a pénzügyigazgatás centralizálásának akkori - kezdeti - stádiumában kétféle módon történt. Az egyik esetben a kamara meghatározott összeget utalt ki, máskor - és ez volt az általánosabb - bizonyos területek állami adóját ruházta át. Eger várának megerősítéséhez is főleg az utóbbi uton járult hozzá. Így 1548-ban Pest megye, 1549-ben Pest, Solt, Külső-Szolnok, Csongrád állami adóját²³³ és a jászok bordézmáját²³⁴, 1548-ban Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét tized helyetti átalányát és hadisegély fejében a városoktól meghatározott összeg beszedésének jogát kapta meg Dobó.²³⁵

A jövedelem összetevőinek ismertetése után lássuk azt számszerűen. Az évenként feltüntetett összeg a tiszta jövedelmet jelenti, amely a közös kiadások levonása után maradt meg és lett három részre osztva.

1548	=	9632	forint
1549		10549	"
1550		11687	"
1551		16940	" 236

Az összeg évenkénti növekedésének ábrája :

Mint az előbbiekben láthattuk, Dobó a hatalmaskodó főurak megfélekezésével, a tizedek bérbeadásával, a gabonatized helyben történő értékesítésével tudta elérni az összeg évről- évre történő aránylag gyors növekedését. Jól kitapintható a folyamat, mely szerint a jövedelem összességű növekedésével párhuzamosan csökkent a várba beszállított természetbeni /bor, gabona, állat / tized mennyisége. Míg pl. Pest megyéből 1548-ban - amikor pedig csupán fél esztendő telt el - 555 véka gabonát szállítottak a várba, addig 1549-ben 441 vékát, ugyanonnan szintén 1548-ban 102, a következő teljes évben pedig mindössze 35 szarvasmarhát hajtottak be.²³⁷ Dobó miután leginkább pénzre volt szüksége /1549-ben a püspöki harmad levonása után 9115 forinttal rendelkezett és ebből csak a várőrség zsoldja 8270 forint volt, egyébre alig maradt valami /, a természetbeni tizedből érthetően igyekezett minél többet értékesíteni. Ez a tendencia csak 1552-ben, a török támadás bizonyossá válásával módosult, amikor is Dobó a tizedek nagyobb részét az élelem biztosítása céljából visszatartotta, sőt ugyanezért Dobó, Zay Ferenc és Bornemissza Sebestyén "kereskedő társaságba" állt össze, hogy a várat szarvasmarhával kellőképpen ellássák.²³⁸

Katonai jellegű, tehát Dobó István várkapitányi/ és nem udvarbirói/ teendői közé tartozott a következő, váron kívüli feladat: értesüléseket szerezni a török szándékáról. Mint az előbbiekben láttuk, már 1546-ban érkeztek tudósítások a török Eger elleni készülődéséről, és ha meg is született a békekötés 1547-ben, a támadás csak idő kérdése volt. Fontos volt tehát pontos értesüléseket szerezni az ellenség szándékáról - főleg a várható támadás időpontjáról, hogy a vár megerősítése a megfelelő időre a lehető legkörültekintőbben megtörténjen.

A kémkedés megszervezésére tehát érthetően nagy gondot fordított Dobó. Volt állandó kémhálózata is, így pl. a hatvani lelkész Dobó megbízásából fizetett kémeket tartott²³⁹, eredményesebb munkát tudtak azonban végezni felderítői, akik állandóan nyomon követve a török mozgásokat közvetlenül a legfrissebb híreket hozták neki.

Ezek rendszeresen jártak Budára, Szegedre, de még Belgrádig, Drinápolyig is eljutottak.²⁴⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a kémek a kiszivárgó, a török megszállás alatti területeken vagy a török hadseregben a katonák között szétterjedő híreknél pontosabb és megbízhatóbb értesülésekhez nem juthattak. Erre több adat is utal: Ferdinánd 1551 március 28-án Bécsben kelt levelében azért kéri György barátot hogy Báthori András vezetése alatt hozzá küldött csapatokat parancsolja vissza, mert arról értesült, hogy a budai pasa Szolnok vagy Eger ostromára indul,²⁴¹ ezzei szemben jóval később, 1551 karácsonya előtti szerdán Szinnyei Merse István Sáros megyei kapitány ezeket írta Egerből: " ..... az espanyorok / spanyolok / ..... megölték az barátot ..... Pesten és Hatvanban az budai basa erősen csinaltat kasokat és lajtorjakat, - azt immár nem tudjuk, melyfelé akar menni."²⁴² Minden azt mutatja, hogy Ferdinánd jóval hamarabb pontosabb értesülésekkel rendelkezett a török szándékát illetően, mint az egriek. Ugyanezt támasztja alá az a közismert levél,²⁴³ amelyet Dobó 1552-ben nem sokkal a vár megszállása előtt írt testvéreinek: " A budai pasa vasárnap indította el táborát hadiszereivel Eger, vagy Szolnok megszállására. " Ha tehát az egri kémek pontos értesüléseket tudtak volna szerezni, Dobó nem írt volna még ekkor is bizonytalanul. Sőt, éppen a kémjelentések kósza, tapogatózó voltára utal e levél másik mondata: " többen mondják azt, hogy Egerbe akar jönni, mint azt, hogy Szolnokba." / köztudomásúan éppen ellenkezőleg történt /. És éppen ezek a ki nem elégítő hírek kényszerítették Dobót arra, hogy oly sok alkalommal küldje ki kégeit újabb és újabb hirszerzésekre.

Dobó jó stratégiai érzékét dicsérte az, hogy a várat a legkörültekintőbben igyekeztén felkészíteni - felismerte: Egert a váron kívül is meg lehet védeni, anélkül, hogy Felső-Magyarország ez utolsó bástyáját kellene kockára tenni. Erre a Tisza és a Zagyva összefolyásánál épült Szolnok megerősítése kínálta a lehetőséget.

Dobó híret vette, hogy ezt a török is tervezi és látta, hogy milyen előnyökkel járna mindkét félnek a másik rovására, ha megerősített formában ezt a fontos helyet birtokolni tudja. De hallgassuk meg magát Dobót : " .... ha ennek /ti./ hogy a török birtokba vegye Szolnokot /ellent nem állunk, őfelségének az egész területét, melyet eddig Egerhez foglalva tartottunk - és amelyből az egri vár fenntartására és védelmére nem csekély hasznunk volt - nem csak elveszi / a török/, de őfelségének más nagyobb területét is azzal együtt magához csatolja, és az Eger felé /vezető/ utat elzárja, sőt már majdnem a várat ostromolja ..... mert ha ezt az alkalmat elszalasztjuk, ezer lovassal és ugyanannyi gyaloggal sem védhető meg Eger vára.²⁴⁴ Tanácsos volna, ha lehetséges, hogy a mieink foglalják el azokat a helyeket,²⁴⁵ és erősítsék meg, ha a török támadását valamikor vissza akarjuk verni." - írta a kamarának 1549 március 11-én.

Dobó tehát már ekkor világosan látta Szolnok jelentőségét és az ezzel kapcsolatos feladatokat. Mivel az udvar nem reagált Dobó figyelmeztetésére, saját maga kezdeményezte Szolnok megerősítésére irányuló tervének megvalósítását. 1550 márciusában Egerbe hívta Heves, Zemplén, Ung, Gömör, Borsod, Torna, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs, Szolnok és Kraszna megyék nemességét. A gyűlésről felterjesztést küldtek Várdai Pál érsekhez, kérve, hogy a királynál járjon közbe Szolnok megerősítése ügyében.²⁴⁶ Ferdinánd előbb csak azt parancsolta meg Báthori Andrásnak, hogy a török Szolnok megszállására vonatkozó szándékait akadályozza meg, de a pozsonyi haditanácskozás nem sokkal később Szolnok azonnali megerősítését határozta el. Salm Miklós főparancsnok vezetése alatt Szolnokon megfelelő hadsereg gyűlt össze az építkezés védelmére. Dobó István és Zay Ferenc az egri őrség, Báthori András, Teuffel Erasmus, Losonczy István, Nyári Ferenc összesen mintegy tízezerre becsült²⁴⁷ sereg élén biztosították a zavartalan munkát. A fel-²⁴⁸vidéki megyék minden huszonöt után egy jobbágyot küldtek az erősítésekre.

A szept. 10-én elkezdett munkát olasz és spanyol mérnökök vezették, a mesteremberek, kőfaragók, kőművesek, ácsok egy része Egerből érkezett. A munka lényege az volt, hogy a Zagyvát még a torkolat előtt egy másik meder ásásával is összekötötték a Tiszával, így egy husz holdnyi sziget keletkezett. Az innen kihányt földet kőtörmelékkel összekeverték, majd ezzel 8-9 öl magas falat emeltek, amely a vár épületeinek védelmére szolgált. Négy, egyenként 6 öl széles szögletbástyát építettek. Mindez a munka 17 nap alatt készült el, ezután a 24 ágyú, a 3000 szakállas és spanyol puska, a 800 mázsa lőpor és a több évre való elegendőség tette teljessé Szolnok megerősítését.²⁴⁹ Az építési munkákról korhű képet ad Losonczy István 1550 okt. 1-én kelt levele, aki maga is sereg élén őrizte a munkák zavartalanságát. A levélből kitűnik a nemesség önző mivolta: " .... ezt látom, hogy olyan helyen vagyunk ti. Szolnok, hogy nyilván árt az törököknek és mind az Tisza- Duna között és Tiszántul való birodalmaknak, azt is értem, hogy nyilván bánják ..... néppel eléggel vagyunk, jól lehet azt nem vöttem eszembe, hogy csikorgatnak az fogokat, de ezt látom, hogy igen morog az huszad és ötöd egyen²⁵⁰, hogy kitölt az 15 nap, másan azon, hogy hol a király hada, ki mellett feltámadtak, nem 800 lovagjának kellene /és/ 400 gyalogjának lenni ő felségének, nem ezt tartja ugymond az articulus, hogy mindenre ő felsége fejenként felvegyen bennünket, hanem vagy feje mellé vagy derék expeditionora etc." ²⁵¹

Mindenestre Dobó elérte célját, mert Szolnok - falait tekintve - mostmár eredményesen felvehette a harcot a török ostromlókkal. Nem a felszereltségen, hanem az idegen zsoldosok gyávaságán múlt, hogy Szolnok 1552-ben nem tudta betölteni feladatát.

A fentiekben Dobónak elsősorban azt a tevékenységi szféráját vázoltuk, amely a kellő anyagi erő megteremtésére irányult, hogy elegendő

pénzzel rendelkezzen Eger vára kellő megerősítéséhez. Sok igazságot tartalmaz György barát~~nak~~ az a véleménye, hogy egy vár ostromának kimenetele tulajdonképpen már a falakon kívül és az ostrom előtt eldől. Ebben az időszakban szerelik fel ugyanis a várat hadieszközökkel, erősítik meg falait célszerű tervek szerint és helyeznek bele elegendő számú katonát. Mindehhez azonban sok pénz kellett. Azt láttuk, Dobó milyen eszközökkel szerzett pénzt, az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy hova fordította, milyen célszerűséggel használta fel. Ezzel együtt azonban átlépünk Dobó tevékenységének a másik: a váron belüli területére.

Három alapvető feladatról kell itt megemlékeznünk :

1./ a vár falainak megerősítése, 2./ megfelelő mennyiségű és minőségű hadiszer beszerzése, 3./ a várőrség elégséges megszáporítása. Mindhárom önmagában is többértű összetett tennivalót jelentett.

Az első feladat megjelölését leegyszerűsítve tettük meg. Valójában nemcsak a falak megerősítéséről volt szó, hanem általában építkezésekről, amelyek falak vastagításán, magasításán túl magukba foglalták egyes épületek ostromállapotnak megfelelő átalakítását, új védőművek építését, árkok ásását stb. is. Ha a vár alaprajzára tekintünk - amely már az építkezések utáni állapotot tünteti fel -, szembetűnik a palánkművek magas aránya a kőerődítésekhez képest. Dobó az évenkénti tiszta jövedelem egyharmadánál azonban nem tudott többet az erődítési munkálatokra fordítani. A rendelkezésre álló pénzből kellett építőanyagokat vásárolni, mesterembereket fizetni. Főleg az előbbi tett ki igen nagy összeget, mivel Dobó annyi anyagot vett, hogy az építkezések befejezésén túl, az ostrom idején is legyen mivel javítani az ágyutörte falakat.

A nagymennyiségű fa- és vasanyag vásárlása után Dobó már 1549-ben megindította az építkezéseket. Kőfaragók, kőművesek, ácsok, asztalosok, üvegesek, tégláégető mesterek, fuvarosok és napszámosok mellett Heves megye parasztsága is a várhoz volt rendelve.²⁵² A munkálatokat Alexandro da Vadenó királyi építész irányította.²⁵³ Új erődítmény aránylag nem sok épült a várban, mindössze három : a Dobó-, a Tömlőc- és a Sándor bástya.²⁵⁴ A legtöbb munka az át-
alakításokkal volt. Rendbehozták a vár északnyugati sarkán lévő Földbástyát, a falakat palánkokkal magasították, a belső vár falait belülről nagy mennyiségű földdel erősítették meg.²⁵⁵ Fedett utakkal biztosították a bástyától- bástyáig való biztonságos közlekedést, kimélyítették a vár árkait a falakon kívül. Dobó felismerte, hogy a külső vár, - amelyet csupán palánkok védtek - lényegesen gyengébb a belsőnél, ezért a belső várat külön is megerősíttette, hogy az ostrommal akkor is sikerrel dacolhasson, ha a huszárvár elesne. Mindenekelőtt erős fallal el kellett választani a két várrészt, e munkát a várbeli székesegyház szentélyének bástyává alakításával fejezték be. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Dobó a külső vár védelméről eleve lemondott volna, ellenkezőleg, mindent megtett, hogy a török már ezt se foglalhassa majd el. Magas palánkokat emeltetett a külső vár védelmére a keleti dombokkal szemben²⁵⁶, sőt mint később látni fogjuk, az ostrom idején ide osztja be a legügyesebb tisztjeit is. A munkálatok közben Dobónak a legapróbb részletekre is kiterjedt a figyelme : a várható tűzveszély miatt az ajtókat és ablakokat vastagon befestette, sőt még a maga kényelmére is gondolt, amikor a palotát újjáépíttette. A sürgést-forgást, a gyors ütemű munkát érzékletesen festette le Verancsics Antal egri kanonok Oláh Miklóshoz írott levelében :
" Az egykor fényes épületekkel tündöklő vár ma elégtelenítve, épületei romokban vannak, nem is püspöki, hanem inkább katonai székhely azt most.

Az elmúlt idők viszontagságainak és a marcona katonai életnek jelei láthatók mindenütt. A püspöki palota tetőzete, nagy ablakai és egy szobája már készen vannak. A templom tetőzetét most fejezik be, egyebekben még rom. A templom egyes részeit az erősítéshez vették, így most a nyugati részén a káptalan felé fekvő tornyát alakítják át hasonló célra és ez az egész várnak kimondhatatlan erősségére fog szolgálni. A ~~kon~~nya kész, alakja, nagysága meglehetősen, és egy tetszetős külsejű földszintes ház épült fel. A vár többi része, mind erősítés, istálló, kaszárnya, romok halmaza",²⁵⁷ A kissé kesernyés szájjal mellett maga Varenics is kénytelen volt elismerni az építkezések, átalakítások célszerű voltát.

A várbeli teendők következő csoportját a hadiszerek beszerzése képezte. A várból az átadás idején Varkoch Tamás csaknem mindent elvitt,²⁵⁸ mert történeti irodalmunkban Tinódi nyomán /" Érte királ Egröt nagy pusztaságban " 56. sor / általánosan elfogadottá lett az a vélemény, hogy a vár kezdetben igen hiányosan volt felszerelve. Ezt igazolja az is, hogy Dobónak igen sokat kellett ágyukra, puskákra, löporra költenie. Ezzel kapcsolatban szükséges megjegyeznünk, hogy Ruzsás Lajosnak az az állítása, hogy a hadiszerszámokról az uralkodó gondoskodott,²⁵⁹ némi korrekcióra szorul. Ferdinánd adott ugyan ki utasításokat, hogy különböző városokból és várakból hadiszerszámokat szállítsanak Egerbe, de, hogy ez mennyire hatástalan volt mutatja az, hogy Dobó a vár jóvédelméből vásárolta meg a legszükségesebbeket. Bebek Ferencről, 2 mozsárágyut, 32 prágai szakállas puskát, 400 darab sugárágyuhoz való, 6 mázsa szakállas puskákhoz való vasgolyót, 32 mázsa löport, Pattantyus Mártontól és Panith Györgytől csetneki szakállas puskákat, Báthori Andrástól több ágyut, számos puskát és 12 mázsa ágyuba való löport vásárolt Dobó.²⁶⁰ Ezeken kívül hadiszereknek tekinthető az a nagy mennyiségben beszerzett kender, csupor, kötél lenolaj, vászon, kén,

szurok, salétrom, faggyu, ón, stb., amelyekből gyulékony és robbanó anyagokkal megtöltött "bombákat" csináltatott. Dobó tekintélyes összeget áldozott mindezekre, hiszen csak kezdetben, kapitányságának első hat hónapja alatt 1127 forintot adott ki ágyukra, puskákra, lőporra golyókra.

Dobó beszerző munkája nyomán a vár az alábbi lőfegyverekkel felszerelve várta a törököt 1552-ben / a nagyságkategóriák mértékét az egyes tűzfegyverhez használatos golyó fontban ²⁶²kifejezett súlya adta :/

1	db	25	fontos ágyu	
1	"	11	"	/Béka/
1	"	9	"	
1	"	4	"	/Baba/
10	"	2	fontos mozsár	
3	"	2	"	sugárágyu ²⁶³

Volt még ezeken kívül lőfegyver : 25 szakállas puskából összeállított un. "seregbontó" 5, nagykaliberű kétsövvű prágai szakállas puska 2, egysövvű 343, 93 kézi puska, más típusú /"német"/ puska pedig 194 db. Más kézfegyverek közül 1261 lándzsa és 200 dárda volt a várban. ²⁶⁴

A megfelelő számú várőrség biztosítása - ez volt soronkövetkező feladat - néhány, a szakirodalom által kevésbé érintett újabb kérdést is felvet. Az eddig feltárt adatok ugyanis világosan megmutatják, hogy a vár megerősítésének irányítását oly erős kézben tartó Dobó, itt nem tudott olyan befolyással lenni a dolgok menetére, amennyire kívánatos lett volna. Két dolgot tehetett : megteremteni azokat az anyagi feltételeket /zsold, élelem/, amelyek lehetővé teszik a várőrség kellő megszorítását, másrészt megszorítani a várőrséget. Már az első feladat teljesítése sem kizárólag rajta múlott.

A már idézett 1549.márc.11-i levelében ezeket írta a kamarának:
 " Már két hete, hogy a lovasok hónapja letelt és mind a két rend /gyalogság és lovasság / kérve sürgeti fizetését.Kérjük uraság.-
 tokat, legyen segítségünkre valamelyes summával,mellyel ezek ki -
 fizettessenek ,mert nekünk semmi pénzünk sincsen,nem is remény-
 lünk,mig a tizedek bérbe nem adatnak, és azok bére rövidesen meg
 nem fizettetik.Máskülönben félő, hogy a gyalogosok és lovasok elhagy-
 nak bennünket....." ²⁶⁵ Ekkor kapott is Dobó zsoldra 3853 forintot,²⁶⁶
 és a várjövödelem stabilizálódása és növekedése később megkönnyi-
 tette az ilyen jellegű nehézségeket. Az élelmiszer készlet mennyi-
 ségileg kielégítő volt a várban.Már az 1551.szeptemberében felvett
 leltár szerint is igen bőséges a készlet :

bor	=	77 hordóban 2364 köből,azaz 55 435.80 liter	
buza	=	1834 fertály, kb	35 055 "
liszt	=	689 "	14 296 "
köles	=	12 "	249 "
kősó	=	3500 kocka	
sajt	=	155 db	
szalonna	=	156 oldal	
sódar	=	47 "	
sózott hal	=	12 hordó	

A következő évben a várbeli élelem ismét nagy mennyiséggel szaporodott.
 Tizedbárányokból bejött mintegy 4000 db,vágómarhából 456 , és további
 838 véka²⁶⁸ tehát mintegy 17 388 liter gabona.Lett volna tehát élel-
 miszer bőven az eddiginél / 200 lovas és 300 gyalogos²⁶⁹ /jóval nagyobb
 őrség tartására is.

A feltételek tehát biztosítva voltak,de az őrség számának növelése
 több szempontból is problematikus volt.

Először is: Dobó ezirányu lehetőségei korlátozottak voltak, mert saját hatáskörében csak ott tudott volna nagyobb számú katonaságot toborozni, ahol éppen sok munkáskézre volt szükség, ugyanez megfordítva: megnőtt volna a várban a készleteket fogyasztó, és ezzel arányban csökkent volna az azt előállító bázis. Az őrség növelésének ezt a formáját Dobó nyilvánvalóan nem követte egészen addig, amíg a török támadás be nem következett. / Tudjuk, hogy az ostrom előtt közvetlenül viszont már többszáz parasztot behívott a környékről a várba /. Emellett Dobót kapitányi hatásköre egyébként sem hatalmazta fel arra, hogy az őrség létszámát saját tetszése szerint megnövelje. A vár a püspökkel kötött szerződés értelmében királyi vár lett, ahol a zsoldot csak meghatározott számú őrségnek fizették.

Másfelől viszont a felkészülés idején a termelés biztonsága, az anyagi erők biztosítása bizonyos számú őrség meglétének függvénye volt. Ebben az időszakban főleg a mozgékony lovasságnak volt jelentősebb szerepe és Dobó már csak azért sem tölthette fel az őrséget a püspökség területéről behívott parasztokkal, hiszen ezek az emberek - lovak híján - csak gyalogos katonák lehettek volna. Dobó és Zay lovaslegényei - akik 2 - 10 lovas élén szegődtek szolgálatba - alkották lovas várőrségét, akikhez hozzá kell számítani még az ostrom idején behívott lovagtiszteket embereikkel együtt.

A fentiekből következően az őrség felduzzasztása közvetlenül az ostrom előestéjén következett be, olyan formában, hogy Dobó

- miután mostmár egy nagyobb számú katonaság ellátását is biztosítani tudta - a királyhoz és a felsőmagyarországi nemességhez fordult segítségért. A király a segédc csapatok ígérete mellett három tisztet, Bornemissza, Pető, Zoltay, összesen 330 katonával Egerbe küldött.²⁷⁰ A nemesség önmagától még annyit sem tett, sőt amikor 1552. júl. 9-én Dobó Szikszóra összehívta őket részleges gyűlésre, nyílt elutasítással válaszoltak a Dobó által odaküldött Mecsseynek.²⁷¹ Pár héttel később egy újabb gyűlésen már ígérték katonát is, pénzt is, mindez azonban csak ígéret maradt.²⁷² A végveszély végső óráiban azonban néhány vármegye, főnemes és város mégiscsak küldött valami kevés erőket.²⁷³ A törökkel szembenező várbeli katonaság így a következő kategóriákból tevődött össze: a vár királyi költségen szolgáló állandó őrsége, némely magyar urak által a király pénzén tartott katonák, a városok által küldött katonák, királyi katonák,²⁷⁴ a vár területéről behívott parasztok, mesterek stb.

Az eddigi, igen adatgazdag, a tárgyalt korszakról egyértelműen nyilatkozó szakirodalom alapján foglaltuk össze Dobó István egri működését 1552 szeptemberéig. Célunk a várkapitányi teendőknél, a megvalósítás gondjainak vázolása volt, mert ebben véltük elsőrendű magyarázatát megtalálni az 1552 védelem sikerének. Annak az állandó megfeszített munkának, amelynek eredményeképp a vár kellőképpen megerősödött, kétségkívül Dobó erélye és energiája képezte a motorját. Most még csak arra a kérdésre szeretnénk választ találni, hogy tulajdonképpen miért is vállalta Dobó a törökkel szembeni harcot, amely a várban folyt munka minden eredménye mellett is reménytelennek létszott? Mi volt az oka, hogy Dobó oly sziklaszilárdan vezette maroknyi népét a husz- harmincszoros túlerő ellen, amikor maga is megírta, hogy a várban nincs elég katona, pénz és ágyu?²⁷⁵ Miért nem távozott el Egerből a biztonságos északi messzeségben fekvő Ung megyei birtokára? Miért lett nemzetünk példamutató hőse?

A kérdésekre a XVI. századi Magyarország viszonyaiban találjuk meg a választ. A felkapaszkodott, új főnemesség oly nagy hatalommal rendelkezett a század közepére, hogy 1564-ben a Bécsben állomásozó velencei követ azt kénytelen haza jelenteni, hogy "a magyar állapotok oly rosszak, hogy rosszabbak már nem is lehetnek." ²⁷⁶ Néhány főúr országrésznyi tartományok felett uralkodott, gátlástalan individualizmussal törekedve mind nagyobb vagyon szerzésére, miközben könyörtelenül tiporták a gyengébbeket, pillanatnyi anyagi érdekeiknek megfelelően változtatták politikai pártállásukat, vallásukat, királyukat. Várakat ostromoltak, kastélyokat foglaltak, nyájakat hajtottak, házakat gyújtogattak, adószedőket nyomorgattak, kereskedőket fosztogattak. ²⁷⁷ Mindamellet ha olyan helyzetbe kerültek, ahol érdekük volt kitartani, vagy ahonnan pályafutásuk, vagyonuk vagy éppen családjuk jövőjének romlása nélkül nem futamodhattak meg, akkor határtalan akarattal és bátorsággal makacsul kitartottak, készen voltak mindenféle vérontásra, és habozás nélkül vállalták a hősi halál veszélyét is. ²⁷⁸

Nem volt véletlen tehát, hogy a legtöbb hőst a magyar történelemnek éppen ez a szakasza mondhatott magáénak. ²⁷⁹

A fenti megállapítások Dobó Istvánra teljes mértékben vonatkoztak. A család ősi birtokai Ung megyében feküdtek, amelyek Eger vára el-estével közvetlen veszélybe kerültek volna. Másrészt 1548-ban egyik szomszédjuk, Tegenyei Tamás bevádolta a Dobó testvéreket azzal, hogy az ő birtokán hatalmaskodtak, erőszakoskodtak. Dobó Istvánt és testvéreit emiatt fej- és jószágvesztésre ítélték, de Ferdinánd 1552 elején egy évre felgügesztette az ítélet végrehajtását. ²⁸⁰ Miután Dobó Egerbe királyi kinevezés útján került, a tisztségét nem adhatta fel a veszély közeledtére, mert ebben az esetben várható volt, hogy a király elrendeli a halálos ítélet és a vagyonvesztés végrehajtását.

Dobó tehát két ok miatt sem hagyhatta el a várat, s ez a vár megerősítése érdekében kifejtett buzgalmát is megmagyarázza. Mint látni fogjuk, ezt a tehetség és akarat által támogatott buzgalmat fényes siker koronázta.

Eger védelme

1552

Erdély Habsburg kézre kerülése után a török veszélyeztetve látta magyarországi uralmát, ezért néhány erőtlen magyar kezdeményezés / Szolnok megerősítése, a magyar hajdúk Szeged elleni támadása / után a szultán 1552-ben háborút indított a Habsburgok ellen. A többirányú támadás ellen a kellőképpen fel nem készült Ferdinánd jóformán semmit sem tehetett. Ali budai pasa először június 1-én Veszprémet foglalta el, de aztán északra a bányavárosok felé indította csapatait. A gyenge Drégely július 6 - 9 között Szondi György vezetésével a reménytelen helyzetben is kitartott, míg négy napig tartó küzdelem után a török el nem foglalta a várat. Ezután Ság, Gyarmat, Szécsény, Hollókő és Buják elfoglalása következett, ami könnyen ment, mert e várak legtöbbje harc nélkül adta meg magát. Ali a sikersorozatot Teuffel Erasmus eredetileg Erdélybe tartó seregének megsemmisítésével folytatta. A Palást mezőváros melletti csatában maga Teuffel is fogságba került.

Ezalatt a török másik irányból is megindította a támadást. Ahmed pasa Temesvár körülzárásával kezdte meg hadjáratát. Mivel a moldvai vajda egyidejűleg betört Erdélybe, Losonczy István, Temesvár kapitánya külső segítségre nem számíthatott és nehéz küzdelmek után az idegen zsoldosok nyomására július 26-án kénytelen volt feladni a várat. Ezután az Aldana zsoldosvezér által otthagyt Lippát szállta meg a török, majd több - kisebb vár elfoglalása után Ahmed Szolnok felé indult seregével, miközben egyesült Ali pasa csapataival. A fizetetlen zsoldosok Szolnok várából kiszöktek még az ostrom elején, így a vár könnyen a török hatalmába csöppent.

Ezekután a két pasa elindította seregét Eger vára ellen.

Ahmed és Ali pasák már elkezdték Magyarország elleni hadjáratukat 1552-ben, de Eger őrségét Dobó még mindig nem tudta kellő számban megszorítani. A felvidéki megyék és főnemesek közömbössége a magyar várak sorozatos török kézre kerülésével azonban némileg csökkent, és az utolsó pillanatban csaknem 800 embert küldtek a veszélyeztetett várba.²⁸¹ Királyi segítségnek csak Bornemissza Gergely, Zoltai István és Pető Gáspár katonáit tekinthetjük, akik, összesen 330-an, az országos főkapitány utasítására jöttek Egerbe.²⁸² Ezen kívül Dobó behívatta a vár környéki falvakból a 10 tiszttartót, akik lovasaikkal összesen 46-an voltak. A püspökség birtokáról 110 puskás paraszt jött be, rajtuk kívül Dobó még 88 gyalogos katonát is fogadott.²⁸³

Az őrség fegyveres részéhez hozzá kell még számítani az állandóan itt állomásozó királyi katonákat, velük együtt az ostrom kezdetén a várbeli katonaság létszáma 1800 fő körül mozgott. Az egyéb tanonivalók ellátására 13 borbély, 3 lakatos, 4 kovács, 5 kerékgyártó és ács, 9 molnár, 8 mészáros, 14 kenyérsütő asszony és további 34 parasztember jött a várba.²⁸⁴ A vár személyzetét pontosan meghatározni nem lehet, mert a kortárs Tinódi sem említi pl.: a vár állandó tiszti-, és szolgaszemélyzetét, ha csak nem az "egyéb férfiak" megjelölés vonatkozik rájuk, ennél többet azonban nem mond róluk. Azonkívül a várba még az utolsó órákban is szállin góztak emberek, másrészt nem csak jöttek, hanem el is szöktek. Tinódi alapján az összlétszámot 1935-ben állapíthatjuk meg, ha azonban hozzászámítjuk az általa nem említett 45 asszonyt és gyermeket²⁸⁵ és a szolgaszemélyzetet, akkor ez a szám 2000 körülre emelkedik.²⁸⁶

A török közeledtével Dobó várbeli teendői mindinkább hadi, katonai jellegűekké váltak. Ezek irányítását saját kezébe vonta össze, a feladatok lebontását, kisebb hatáskörök egyes tisztekre való

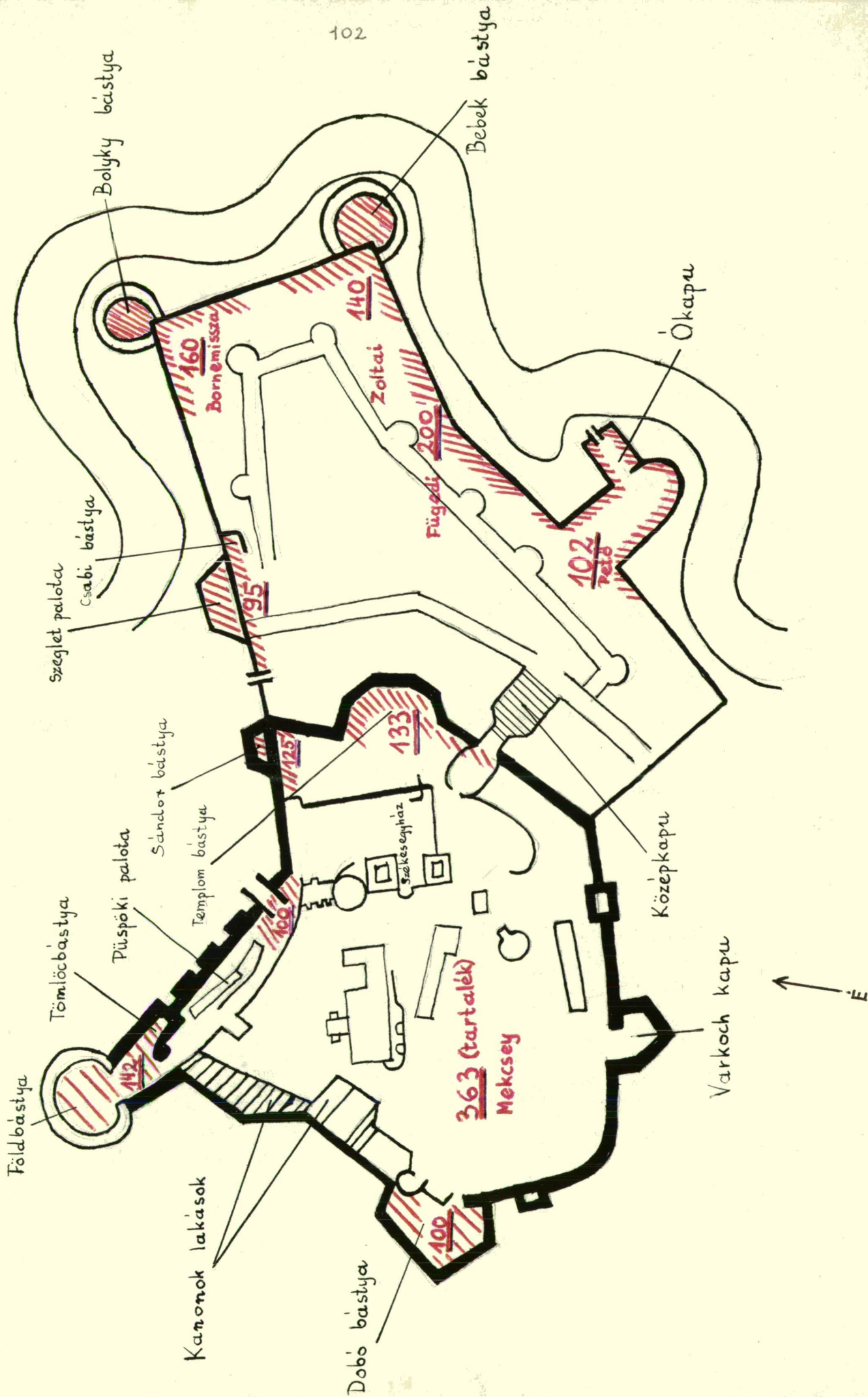
átruházását úgy oldotta meg, hogy azok felett is állandó felügyeletet gyakorolhasson. Minden lényeges kérdésben maga döntött, a pillanatnyi helyzet felismerésből adódó gyors és helyes döntésre való képessége nem egyszer a vár elestét akadályozta meg. Ugyanigy jellemző volt rá a megfontoltság és a körültekintés, aminek eredményeképpen nem lehetett az ostromlónak olyan elgondolása, akciója, amelynek meggyújtására a vár anyagi-technikai felszereltsége ne lett volna képes.

Elsősorban és mindenekelőtt az őrség elosztását kellett úgy megszervezni, hogy a legkritikusabb helyzetben is elkerüljék a katonák céltalan, össze-vissza futkosását, amellet a legveszélyeztetettebb helyek megerősítését ne más falokról, bástyákról átcsoportosított, fáradt katonákkal lehessen csak megoldani. Mindehhez azt is fel kellett mérni, hogy a vár melyik részénél várható különösen erős ostrom. E szempontok gondos mérlegelése után határozott, Dobó úgy, hogy elsősorban a falakkal is jobban megerősített belső vár védelmét kell biztosítani, ezért ennek védelmére 963 katonát osztott be, míg a külső várba 694 katonát rendelt.²⁸⁷ A vár két részében állomásozó őrség mindegyikét két részre osztotta: a bástyákon, falakon szolgálatot teljesítő őrségre és tartalékokra. Állandó őrségben az ostromok idején kívül a katonák kisebb része - 794 fő - teljesített szolgálatot a vár egész területén. A mellékelt váralaprajzon az egyes bástyák, kapuk stb. védelmére beosztott őrség létszáma is látható.²⁸⁸

A várbeli katonaság egyszerű beosztása mellett fontos feladatot jelentett a lőfegyverek elhelyezése. A XVI. századi hadviselésben, különösen a várak ostrománál igen nagy szerepet játszottak a lőfegyverek általában, de különösen az ágyúk. Dobó István itt is a belső vár védelmét tartotta szem előtt, ezért oda állította fel a nagy és a

Az egri vár alaprajza és az őrség beosztása az ostrom kezdetén

közepes kaliberű ágyukat, a külső vár tüzerejét a zömmel itt elhelyezett szakállas puskák képezték. Ezeket azonban minden lövés után körülményesen, előlről kellett újra tölteni, ami ostrom alkalmával való használatukat lehetetlenné tette, viszont olyan pontatlanul hordták, hogy a vár körül táborozó, vagy ágyuk körül szorgoskodó török katonákat már nemigen lehetett eltalálni velük. Mivel a falakban a legnagyobb kárt az ostromlók ágyui okozták, a védelem leghatékonyabb lőfegyverének szintén ezek számítottak, mint az egyetlen olyan eszköz, amelynek segítségével a török ágyukba kárt tehettek. Ezért aztán Dobó, először a nagyobb tűzhatás érdekében több ágyúból ágyutelepeket létesített, ezek elé golyófogó sáncokat állíttatott. A sáncokat homok-²⁸⁹ kal töltött vesszőfonásokból / kasok/ , vagy homokzsákokból készítették.

Dobó István nem csak tisztában volt az ekkor korszerűnek számító új módszerek és eszközök - a lőfegyverek - jelentőségével, de értett azok kezeléséhez is. Igaz, hogy Eger várában az őrséget csak részben alkotta reguláris katonaság, de a magyar katonák műszaki-technikai ismeretének alacsony színvonalát mi sem jellemzi jobban, mint hogy a 9 tüzér mindegyike messze tájakról került a várba./ József mester prágai, János mester szepességi, Cseh János kisbesztercei, Endorfer Lajos insbrucki, Brum János bécsi, György mester trencsényi, Lajos mester endorfi, Szalai Mihály pelsőci, Fairich mester leibachi illetőségű volt.²⁹⁰ Ezt alapul véve azt mondhatjuk, hogy Dobó az átlagosnál jóval nagyobb katonai tudással rendelkezett. Ezért aztán az ágyuk feletti parancsnokságot is magának tartotta fenn, legalábbis ami a tüzelés kezdetét, végét és célpontjait illeti. Természetesen jól tudta, hogy az ostromok hevében, az ágyukhoz jól értő, szükség esetén önállóan is cselekedni tudó katonákra nagy szükség lesz, ezért amikor Mert Herman tüzér a német őrség parancsnokával történt összekülönbözése

miatt még az ostrom előtt elhagyta Szolnok várát, Dobó magához hivatta Egerbe azzal, hogy egyetlen tüzmestere sincs a várban. Miután Mert Herman engedett Dobó kérésének, minden bizonnyal a tüzerek parancsnoka lett. Ő maga így ír munkájáról: "Ami tőlem kitelt megtettem. Az embereket, kiket az ágyukhoz rendelték, de kik ezekhez valami keveset értettek, a legnagyobb igyekezettel tanítottam, s nekik elegendő utasításokat adtam."²⁹¹ Magasabb beosztását az is igazolja, hogy a többi tüzérnél lényegesen nagyobb zsoldot kapott. Ennek ellenére irányító szerepe az ágyuk körüli technikai feladatokon és az oda rendelt parasztok tanításán túl éppen azért nem lehetett, mert mint említettük Dobó az ágyuk feletti rendelkezést is magának tartotta fenn.

Eger vára ostromának eseménytörténetére nézve forrásaink megnyugtatóan egyöntetűek. Szept. 9-én, amikor a török sereg előőrse Arszlán fehértvári bég vezetésével Maklárra érkezett, éjszaka Bornemissza Gergely parancsnoksága alatt Zoltai, Fügedi és Pető hadnagyok irányításával 90 várbeli gyalogos és néhány lovas kicsapott rájuk és győzelmet aratva gazdag zsákmánnyal tért vissza a várba.²⁹² A szakirodalomban elfordul olyan vélemény, mely szerint ez a győzelem a török előhad felett Gödöllő környékén, az isaszegi erdőség mellett történt.²⁹³ Ezt az álláspontot nem tarthatjuk megalapozottnak, hiszen a török sereg Szolnok elfoglalása után aligha tett ekkora kitérőt, mikor köztudomásúan Eger alá siettek, másrészt az ostrom előtt egy-két nappal Dobó sem engedte már ilyen hosszú portyára katonáit, különösen a gyalogosokat nem.

Dobó István, hogy a török sereg letáborozását megnehezítse, ezáltal az ostrom kezdetét minél későbbre tolja, már előzőleg felégette a várost. Sőt, a megelőző óvintézkedéseikhez az is hozzátartozott, hogy a várbeli épületek tetejét leszedette, nehogy a törökök tüzes lövedékekkel felgyujthassák.²⁹⁴

A várbeliek szept.9-i sikeres kitörése azonban - amely jelentős pozitív hatást gyakorolt a védők hangulatára -, természetesen nem állithatta meg a török előrenyomulását. Szept.10-én Ali budai pasa és Arszlán bég 25000 emberrel a városig huzódtak, majd Arszlán a külvárosban négy nagy ágyut állított fel a belső vár falával szemben.²⁹⁵ A városból való ágyuzás azért jelentett különösen nagy veszélyt, mert itt az ágyuk korábbi elosztása miatt nem maradt elegendő lőfegyver, a török tüzelés viszonyzására, másrészt a török ágyuknak a város házai jó védelmet nyújtottak.

Szept. 11-én Ali pasa a terjeszkedést a keleti irányba folytatta és előretolta csapatait a Királyszéke felé, északon pedig katonái az Eger patak balpartján haladtak előre, így egyik felől már ekkor közrefogták a várat. Ugyanezen a napon Ali elkezdte a vár lövetését is.²⁹⁶

A Királyszéken felállított török ágyuk tűzét Dobó egészen addig nem viszonzottak, amíg azokat a felbátorodott törökök biztos lőtávokon belülre, a vár közelébe nem hozták. Így ezután Dobónak már az első lövéseire 3 török ágyu rongálódott meg.²⁹⁷ Ez éppugy növelte a várbeliek bizakodó hangulatát, mint az a még szintén 11-én éjjel Pető és Zoltai által vezetett kitörés, melynek során megzavarták Arszlán bég meglepett seregének egy részét, sok törököt megöltek, az ágyukat beszegezték, s lovakra, tevékre rakott gazdag zsákmánnyal tértek vissza a várba.²⁹⁸ Ilyen kicsapásokra Dobó mindig engedélyt adott addig, amíg Ahmed pasa meg nem érkezett Maklárra szept.14-én, s ezt követően a vár teljes körülzárása meg nem történt. Ezalatt tovább folyt, sőt erősödött a vár ágyuzása, ezt Dobó kevés ágyujával mégoly okos taktika ellenére sem akadályozhatta meg. Az ágyutűz miatt a várban bizonyos óvintézkedésekre volt szükség. A patakra néző várkapun keresztül ugyan zavartalanul foly tovább is a vízhordás a várba, de a szept.15-től teljes erővel folytatott török ágyuzás miatt az épületek pincéit földdel kellett megtölteni, hogy összeomlásukat elkerüljék.²⁹⁹

Szept. 16-án Almagyar, Tihamér és Kistálya falvak megszállásával befejeződött a vár körülzárása.³⁰⁰ Ezután a török módszeres ostromhoz látott. Ez a várostromok hagyományos módja szerint annyit jelentett, hogy addig ágyuzzák a falakat, amíg azok kellő képpen megrongálódva, megmászásra alkalmassá nem válnak. Bár Dobó István elrendelte, hogy az ágyugolyók okozta lövéseket a kőművesek éjszakánként állandóan javítsák, a várbeliek az ostromnak ebben a szakaszában többé-kevésbé tétlenségre voltak ítélve, s ez a kényszerű passzivitás könnyen előidézhette a várbeliek harci kedvének, bizodalmának romlását. Ezért és mert Arszlán bég városban felállított ágyuinak nem lehetett másképpen ártani, Dobó kénytelen volt továbbra is néha kitöréseket engedélyezni a törökre. A szept. 19-i különösen erős ágyuzáskor Pető és Zoltai vezetésével lovasok csaptak ki a várból, meglepték Arszlán bégnek a Mária templomnál felállított ágyuit, a török tüzérekét szétverték, az ágyukat beszegezésük és a lövegtalpak elpusztítása útján használhatatlanná tették, majd még a felmentésre induló janicsárok odaérkezése előtt csekély veszteséget szenvedve visszatértek a várba.³⁰¹

Bár a törökök az ostrom folyamán " egy egész hétig nem lőtték a várat, mert elfogyott volt porok, globisok, " ³⁰² de addigra a vár falainak egy része jelentős károkat szenvedett. Az Ó kapu megrongálódott tornyát még volt idő ugyan kijavítani, ³⁰³ nagy rések tátongtak azonban a paloták melletti várfalon, amelynek egy része az első ostrom előtti napon, a szokatlanul erős 28-i ágyutüz hatására omlott le. ³⁰⁴ Az ágyuzás erejéből gondolni lehetett a másnapi ostromra, s a lövések iránya azt is megmutatta, hogy a rohamok merről várhatók.

Szeptember 29-ével elkezdődött az ostrom második szakasza. Ezen a napon a törökök már hajnalban megtették előkészületeiket a rohamra, amely elsőnek a paloták melletti erősen megrongált falaknál értek el a várat. Dobó előre számított erre, ezért ezen a részen megerősíttette az őrséget, amely puskákkal, bombákkal és az istállók melletti falon elhelyezett ágyuk segítségével vissza tudta verni a támadókat. Az itteni kudarc után a török a külső vár ellen fordult és a Bolyky bástyát rohamozta meg, azonban a Bornemissza Gergely által vezetett védőktől itt is vereséget szenvedett.³⁰⁵ Ezután a déli oldalon az Ókapu elleni támadás következett, amelynek során a védők a tulerővel szemben nehéz helyzetbe kerültek. A janicsároknak sikerült elfoglalniuk a kapu tornyát, ahol több zászlót is kitűztek, majd erős puska-³⁰⁶tűzzel tizedelték a visszavonuló őrséget. A veszélyes helyzet bénítólag hatott a várbeliekre, de Dobó lélekjelenlétét megőrizve a helyzetet azzal mentette meg, hogy azonnal a Templom bástyára vágatott és az ottani ágyukkal szétlőtte a tornyot, melynek összedőlt falai maguk alá temették a diadalittas janicsárokat.³⁰⁶

Az ostrom aznap estig tartott, a töröknek több mint ezer katonája esett el a küzdelem során.³⁰⁷

Az ostrom második szakaszát azonban nemcsak a falak megrohanása, az ott kifejlődő kézitusa jelentette. A török az első ostrom után látta, hogy a védők hőiesen küzdenek a falakon, ezért kevesebb áldozattal járó módszerekhez folyamodott. Akna³⁰⁸folyosókat furtak a föld alatt, hogy a vár alá érve a falakat felrobbanthassák. A várbeliek azonban minden egyes ilyen próbálkozást észrevettek és így meg tudták akadályozni a törökök szándékát, akik néhány kísérlet után " az ásást elhagyták, mert semmit nem tehetnek az ásással." Az ellenség egy más módszere a védők megfélemlítése, vagy a vár feladása esetére különféle ígéretések hangoztatása volt.

Dobó István nem olvasta el ugyan a török által beküldött leveleket, és más sem ismerhette meg azok tartalmát, de az ostromlók hangos bekiabálásokkal igyekeztek rávenni az őrséget az árulásra, a vár feladására. Ennek is megvolt azonban az ellenszere, miként arról az ostrom idején a **csábrági** várkapitányok Thurzó Ferencet tudósították, miszerint az egriek "trombitáltatják, sipoltatják magokat, " ³⁰⁹ hogy az ellenség csábitgatásait még csak ne is hallják.

Egy kis csoport a kassai katonák közül azonban hallgatott a török szavára. Hegedüs István hadnagy vezetésével kétszeres ostrompénzt követeltek azzal, hogy ha nem kapják meg, akkor elhagyják a várat. Mégsem ezt a - még mindig becsületesebb - utat választották, hanem elszánták magukat arra, hogy a török kezére juttatják a várat. Szándékuk azonban idejében kitudódott és az értelmi szerzõt, Hegedüs hadnagyot Dobó felakasztatta. ³¹⁰

Az árulást tehát sikerült csirájában elfolytani, de ezzel a súlyos megpróbáltatások nem értek véget. Okt. 4-én, biztosan ma sem tudni milyen okból ³¹¹ felrobbant a templom, sekrestyéjében felhalmozott puskapor. Épületfalakat, közelben tartózkodó katonákat röpitett levegőbe a robbanás, melynek során elpusztult a várbeli két malom is. A robbanást követő fejetlenséget a törökök a győzelem reményében akarták kihasználni és azonnal ostromra indultak. Dobó István erélye mentette meg ismét a helyzetet: a tiszteket csapataikhoz küldte a katonák megnyugtatóására. ³¹² Elhíreszteltette, hogy a puskapornak csak jelentéktelen része veszett oda.

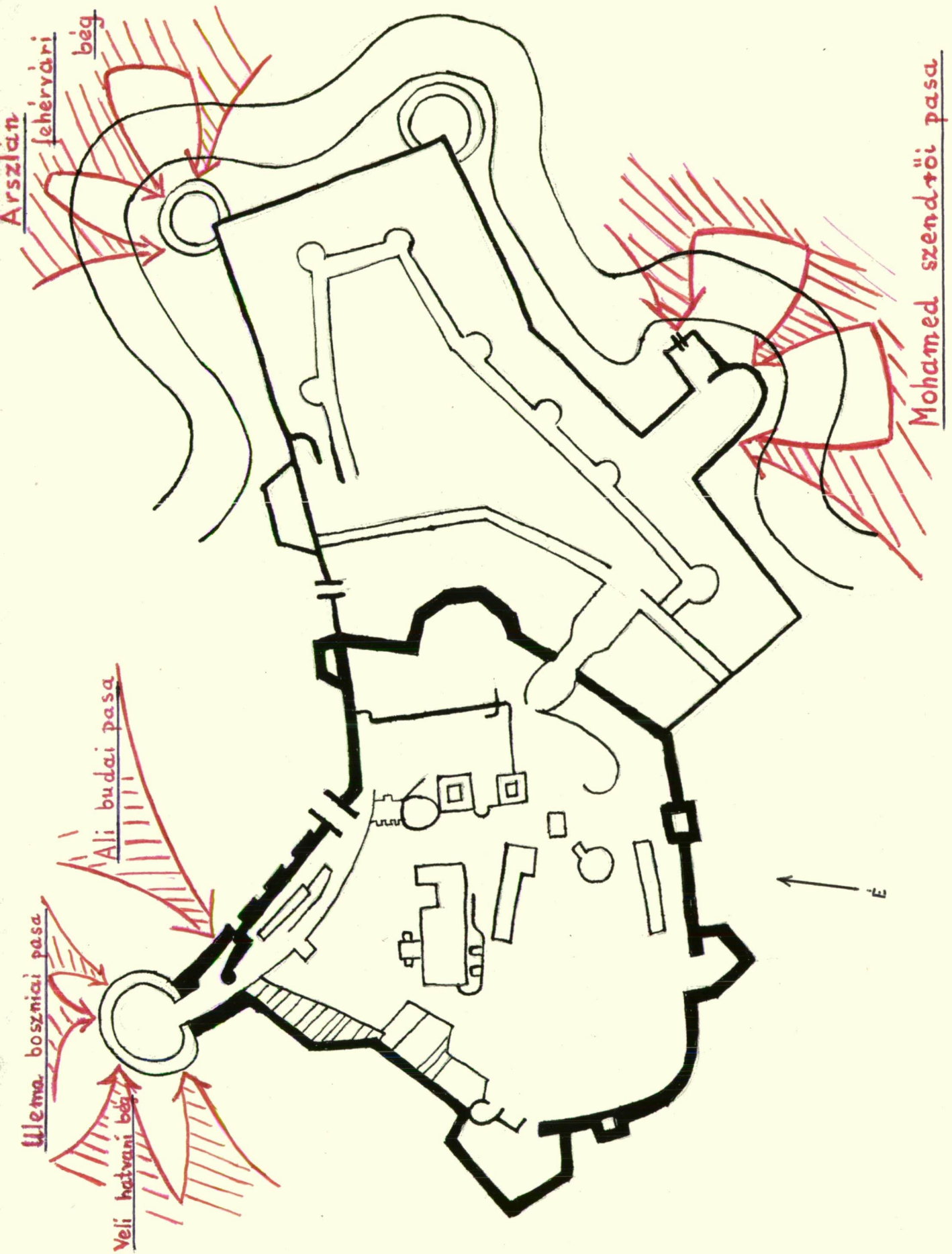
A zür-zavar hamarosan megszűnt, a támadó törökök a falakon harcra kész őrséggel találták magukat szembe és így ezen a napon is hiába próbálkoztak a vár elfoglalásával. Még az ostrom közben Dobó azonnal megbizta a mesterembereket, hogy a két malom darabjaiból egy ujat állítsanak össze. A továbbiakban ez a malom biztosította a védelem liszt-és lőpor-szükségletét.

Az igazán komoly erőpróba azonban még csak ezután következett. Október 11-én a török minden eddiginél ^{nagyobb} rohamra tett előkészületeket. Másnap, 12-én hajnalban megkezdődött az ostrom. Először az Ókapu ellen indult támadás, ahol - a sebesült Pető helyén - Mekcsey fogadta katonáival a rohamozó janicsárokat. Mig itt folyt a harc, a törökök váratlanul megrohanták a Föld bástyát, ahol Sukán János számtartón kívül senki sem tartózkodott. Szerencsére Sukán kiállásaira néhány katona odasietett, majd amikor rövidesen Pető Gáspár is megérkezett a tartalék egy részével, itt is sikerült viasszaszorítani a támadókat. Dobó István mindent számontartó körütekintésére mutat rá az az epizód, amelynek során egy török puskagolyó eltörte a falon lengő zászló rudját, és a lobogó aláhullott a mélységbe. Dobó félt attól, hogy ez a kritikus pillanatban csüggedést okozhat a védők lelkében, ezért sietve újat hozatott a tartálékból. Katonái megbecsülésének szép példája volt, hogy a parancs teljesítése közben hősi halált halt zászlótartó holttestét a vár lobogójával saját kezűleg takarta be.³¹³

A török 12-i próbálkozása is vereséggel végződött. Ahmed pasa azonban nem akart végleges kudarcot szenvedni, ezért mindjárt másnap ostromra hajtatta katonáit.³¹⁴ A török katonák harci kedve ugyanis ekkorra már teljesen elpárolgott, így a szó szoros értelmében fegyverrel, korbáccsal kellett őket a falak alá kényszeríteni.³¹⁵

A támadás az alábbi terv szerint indult : Arszlán bég a Bolyky bástya, Mohamed szendrői pasa az Ókapu, Ali pasa pedig a Tömlöc- és a Földbástya ellen vezette csapatait.³¹⁶ Az előbbi két helyen a védők biztosabban állták a sarat, de Ali támadásai közben olyan cselt alkalmazott, amely csak a várbeliek végső erőfeszítése és elszánt hősiessége miatt nem okozott nagyobb bajt.

A Tömlöcbástya ellen támadó törökökkel szemben Dobó István vezényelte az őrséget. A kapitány, talán mert sejtette, hogy ez az utolsó ostrom, vagy arra gondolt, hogy egy következőt a vár népe már ugysem tudna visszaverni, maga is kézitusába bocsátkozott.³¹⁷ Ali pasa a Tömlöcbánya rohamozása közben Ulema boszniai pasa és Veli hatvani bég vezetésével váratlanul a szomszédos Földbástya ellen is indított csapatokat,³¹⁸ ahonnan az őrség egy része korábban átjött a Tömlöcbástya védelmére. A cselt észrevéve Dobó - más erő nem lévén kéznél - az asszonyokat rendelte a Földbástyára segítségül, akik kövekkel megrakodva érkeztek meg és azokat a felkapaszkodó törökökre dobálták, majd fegyvert ragadva a felbukkanó ellenségre vetették magukat. Dobó futva érkezett oda és látva az igen veszedelemes helyzetet, valamint katonái kimerültségét, szokása ellenére a vár pincéiből számolatlan mennyiségben bort hozatott a katonáknak. A támadók azonban olyan tulerőben voltak, hogy a bor által ismételt hősiesség ellenére a védelem egyre szorongatottabb helyzetbe került. Az utolsó pillanatban azonban megérkezett a sebesülés miatt most a tartalékokat vezénylő Pető Gáspár - pihent katonáival, a velük megerősödött védelem mostmár ujult erővel vehette fel a harcot. A támadók még egy ideig erősen rohamoztak és a küzdelem csak akkor dőlt el a védők javára, amikor Tót László gyalogos katona elragadta Ali pasa vörösbársonyból készült nagy győzelmi lobogóját.³¹⁹

Ezalatt a külső vár több pontján is véres harc tombolt. Az Ókapunál Mekcsey közáporral verte vissza Mohamed pasa katonáit,³²⁰ míg a Bolyky bástyán Arszlán bég csapatai kis időre visszaszorították a védőket és több zászlót is sikerült kitűzniük.³²¹ A helyzetet a furfangos Bornemissza Gergely mentette meg azzal, hogy kartácsra töltött ágyukkal lövetett közéjük. A lövés a támadók egy részét el-

sodorta és az ezen fellelkesült védők a többieket is leszorították a falakról,³²² miközben itt is sikerült megszerezni a törökök arannyal átszőtt bíbor-zászlaját.³²³

Az ütközet késő délutánig tartott és a töröknek 8000, a magyaroknak 140 halottjába került. A vár ekkor már inkább romhalmaz volt, mint erődítmény, de a török katonák ezek után már semmiféle harcra nem voltak hajlandók, a vereségek és az éhínség teljesen harcképtelenné, elkeseredetté tették őket: "oly szükség vagyunk kezek, egy házikönyérért megadnak tizenhat pénzt, huszat, az mel lisztet bekültem vala ..... tállal osztották el, még azon is csaknem vívtak" ..³²⁴ A korabeli levelekből kiderül, hogy a török sereg elkeseredése már a 13-i ostrom előtt is csaknem parancs megtagadássá, sőt lázadássá fajult, s csak Ahmed azon ígéretére csillapodtak: le, hogy a következő / okt. 13-i / ostrom lesz az utolsó harc " .... az terek igen iveltettek az basára hogy nagy éhesség vagyunk kezettek, lovok elhitvánkodott, hagyj elmenni alóla. / ti. Eger alól. / Az basa azt mondotta nekik, hogy egyszer megostromlok még, ha meg nem vehetjék menjünk el." ³²⁵

Igy tehát a török vezérek kénytelenek voltak véget vetni az ostromnak. Még néhány napig jelentéktelen csatározások folytak ugyan, de okt. 18-án a két pasa utnak indította seregét: Ali visszatért Budára, Ahmed pedig Belgrád felé indult. Az utóvéd ezután még addig ágyuzta a várat, amíg a sereg 4-5 napi járóföldnyire nem ért.³²⁶

A várbeliek harci kedvére jellemző volt, hogy utána eredtek a visszavonuló törököknek és gazdag zsákmánnyal térek vissza a várba. ³²⁷

Dobó a saját és a várbeli főtisztok aláírásával /Mekcsey, Pető, Bornemissza/ okt. 19-én jelentést tett Nádasdy Tamás országos főkapitányhoz. A levélben kiemelték a várbeliek hősiességét és azokat a károkat, pusztításokat, amelyeket a vár szenvedett.

A levélírók kérték, hogy a király fogadja a várbeli követeket és azok kérése nyomán a várat őrséggel, hadi és egyéb felszereléssel kellőképpen lássa el.³²⁸

Az ostrom eseménytörténetének áttekintése után az egriek győzelmének okait szeretnénk megvizsgálni, mivel ezek nagyrésze Dobó István személyes tulajdonságaival, tevékenységével igen szoros kapcsolatban vannak. Négy éves kapitányi ténykedése nagyban hozzájárult a győzelem feltételeinek biztosításához, éppugy mint az ostrom alatt tanúsított magatartása. Mindezen kívül természetesen a fényes diadalhoz egyéb tényezők is hozzájárultak, így összefoglalva a győzelem okait az alábbiakban kereshetjük: a védők ideológiai egysége, szerencsés katonai összetétele, haditechnikai fölénye az ellenséggel szemben, a magyarok kifogástalan, ellenben a törökök igen rossz élelmezése, ellátása, Dobó István személyes bátorsága, következetessége, előrelátása a korszerű hadászatban való jártassága, még nem alkuvás az ellenséggel szemben, katonái iránt tanúsított méltányossága. Ezek összessége eredményezett olyan erőt a védelemnek, hogy nemcsak az ellenség rohamainak tudott sikerrel ellenállni, hanem azoknak a váratlanul bekövetkezett szerencsétlenségeknek is, amelyek sok más vár esetében a bukást jelentették. Egerben ezek nem jártak tragikus következményekkel, pedig ez a vár is átélte ostromlott társai sorsát: itt is történt árulás, robbant fel lőporraktár, itt is foglalt el ostrom közben a török egyes objektumokat. Másutt nem egyszer ennél kevesebb is elég volt ahhoz, hogy az ellenség győzedelmeskedjen. Másfelől viszont más váraknál nem volt meg az előbbieken felsorolt komponensek mindegyike sem.

Először az eszmei fegyverről szeretnénk beszélni, amely természeténél fogva a védők esetében jelentett nagyobb erőt. Az egri várőrség ideológiailag egy sziklaszilárd, egységes tömböt alkotott. Ennek alapfeltételét egyfelől az jelentette, hogy 6 idegen tüzér kivételével

valamennyien magyarok voltak, másfelől lényegét tekintve teljes érdekazonosság állott fenn a várbeli nép és a parancsnokok között, csupán mennyiségi különbségről beszélhetünk, ³²⁹ aszerint, hogy kinek mi és mennyi volt a létalapját képező anyagi veszténivalója. Ezt a szellemi egységet vallási különbségek sem gyengítették, mert a reformáció Egerben még nem éreztette hatását. Számos példa volt ekkoriban arra, hogy hogy az idegen országokból jött zsoldos katonaság a kritikás helyzetben beszüntette a harcot és a kapitánytól a vár feladását követelte. Egerben nem voltak idegen zsoldosok, s ez sokkal inkább előnyt, mintsem hátrányt jelentett az ostrom kimenetele szempontjából. Volt ugyan árulás a várban, de az elszigetelt maradt, annál több példa akad a várbeli katonák áldozatkész, nemegyszer bravuros hősiességére. Az egriek első sorban szűkebb pátriájukat, szülőföldjüket, vagyonkájukat és hitüket védtek tudatosan, amivel természetesen felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek egyuttal az egész országnak is. Csakis ebből merithettek olyan lelkiert és bátorságot, amely az egykorú német krónikáiról az alábbi sorok írására ösztönözte: "Az asszonyok is kövekkel, forróvízzel, szurokkal rohantak a falakra, az ellenségben nagy kárt tesznek, és nem is emberek, hanem dühös oroszlánok módjára viselkednek."³²⁹

Az egriek győzelmének összetevői között meg kell továbbá említenünk a várbeli katonaság hadászati lag korszerű összetételét is. György barát és Nyári Ferenc huszárfőkapitány ugyan azt tartották erős és hasznos várnak, amelyben nagyszámu lovasságot lehetett tartani,³³⁰ de Egerben ennek éppen az ellenkezője igazolódott be. A gyalogság az ostrom idején lényegesen többet ért a lovasságnál, mert jobban értett a tüzfegyverekhez és a falakon folyó kézitusában is otthonosabbak voltak, mint a lóról leszállított lovasok. Nem véletlen, hogy Dobó - akinek hadi képzettségéről már szoltunk - az ostrom idejére a környékbeli községekből /Felnémet, Tálva, Maklár / puskás gyalogosokat hívott a várba, akiknek száma a vár számadása szerint 405 volt.³³¹

Ezek legnagyobb részét jobbágyok voltak, lóval legtöbbjük nem is rendelkezett, de ezt Dobó aligha sajnálta, hiszen gyalogosokból ugyanazon a pénzen többet fogadhatott, mint lovast. A behívott, a király által küldött és a felső-magyarországi vármegyékből érkezett gyalogos katonák száma 1360-1400 körül mozgott/pontos számukat megállapítani nehéz, mert a Dobó által felfogadott parasztok egy része időnként minden bizonnyal sürgős belső munkákon is dolgozott, vagy az ágyuk mellett teljesített szolgálatot/s ezzel számításaink szerint a várbeli nép mintegy 70 %-át tette ki, míg a lovasok az összlétszámnak 16 %-át, az " egyéb " kategória /asszony, gyermek stb./ pedig 14 %-át jelentették.³³²

Ez az arány pedig az őrség hadászati lag fejlett szintjét feltételezi a puskás gyalogosok által képviselt aránylag nagy tüzerő miatt.

A török sereg számára és összetételére nézve nem rendelkezünk biztos adatokkal. A témával foglalkozó szakirodalom nagyon megoszlik ebben a kérdésben, ami nem is csoda, hiszen a gyakran alapul vett Istvánffy sem tudott pontos adatot közölni: mond egy számot / 140 000 /, aztán megjegyzi, hogy szerint² ennek csak a felét szabad elfogadni.³³³ Minden valószínűség szerint Alinak 20-25000 katonája lehetett. Ahmednek valamivel több, de hogy ebből mennyi volt reguláris katona és mennyi az egyéb szedett-vedett zsákmányra éhes kíséző, azt szinte lehetetlen pontosan megállapítani. Az viszont bizonyos, hogy a török hadiszerekkel jól fel volt szerelve: tizenhat nagy faltörő ágyú és mintegy száz közepes- és kiskaliberű ágyú képezte a had tüzerőjét.³³⁴

Mindezek ellenére a védők a korszerű haditechnika tekintetében felülmúlták az ellenséget. Bár a törökök minden eszközt és módszert felhasználtak, ezek ellen a várbeliek Bornemissza Gergely irányításával minden esetben eredményesen, nemegyszer egyidejűleg az ellenségnek nagy károkat okozva tudtak védekezni.

Bornemissza Gergely például csuprokból, kénből, salétromból stb. olyan bombákat gyártott, amelyek hatékonyságban messze felülmúlták a hagyományos, egy ártatlan pukkanásnál többre nem képes bombákat. Leleményessége a törökök minden próbálkozását meggyusította. Az ágyuzást követő első ostrom után a vár déli oldalán fekvő bástyák árkait a török fahasábokkal kezdte behányi, hogy a falakat könnyen megközelíthesse. Bornemissza az épülő farakások közé szalonnát, olajat zsiradékot, kénnel, salétrommal, apró vasdarabokkal töltött törött puskacsőveket dobáltatott. Dobónak az új hadieljárások iránti fogékonyságát mi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy erre a célra egyéb hasznos anyagok mellett nagyobb mennyiségű élelmiszert sem sajnált, pl: csak szalonnából 20 oldalt, egyéb anyagok közül faggyuból 10 mázsát adott³³⁵. Amikor aztán az ostromlók ezeken a farakásokon keresztül akarták a várat megközelíteni, Bornemissza már jóelőre elkészített, puska porral, törött puskacsővekkel, golyókkal, kénnel töltött tüzes hordót engedett közéjük, amely ha nem is halálos, de igen kellemetlen csipéset, égési és egyéb sebesüléseket okozott, úgy, hogy a támadók rendje felbomlott, majd nem sokkal később meg is futamodtak, mert a tüzes hordók és bombák meggyújtották a mindenféle gyúlékony és robbanó anyaggal teleszórt farakásokat és rövid idő alatt elhamvasztották azokat. 336

A törökök aknaásási szándékát, amellyel a vár falát akarták felrobbantani, a várbeliek minden különösebb nehézség nélkül megtudták hiusítani. Amikor az ásást észrevették, általában ellenaknát ástak és amikor a két vájat összeért, a készenlétben álló puskások tüzelése részint megölte, részint megfutamította a törököket. Egyik alkalommal egy dicsőségre vágyó előkelő török tiszt is holtan maradt a helyszínen.³³⁷ Az igazsághoz tartozik, hogy a várbelieket a szerencse is segítette, mert a török egyik aknáját a kicsapó várbeli katonák véletlenül megtalálták: " egy hajnalban kedden kiírtettek volt az várból, sok kárt tettek az terekbe, hogy kiírtettek úgy találkoztak

az veremre, hol kezdték ásni az várat." ³³⁸

A várbeliek technikai fölénye a török minden próbálkozásánál megmutatkozott. A Bolyky és a Bebek bástyák közötti árkot a farakások elégeése után földdel teli zsákokkal töltötték fel, majd rőzsekévékkel úgy felrakták, hogy az emelvény a lőréseket eltakarva néhol a vár falának magasságát is elérte. Emiatt a védők az ágyukat természetesen **nem** használhatták. Bornemissza Gergely azonban most is megtalálta a hatásos módszert: különféle edényeket töltetett meg lőporral, ezekhez ugyan-csak lőporral töltött puskacső darabokat erősítettek, ezek mellett szurokba mártott szalmakoszorukat és más gyulékony anyagokat készítettek. Egy éjszaka aztán mindezeket meggyújtva a rőzserakásra dobálták. A tűzoltáshoz fogó törököket az állandóan elsülő bombák és puskacsővek, valamint a falakról rájuk zuduló tüzelés visszavonulásra kényszerítették, az erőditményük pedig a lángok martaléka lett. ³³⁹

A tüzes, gyulékony anyaggal töltött bombák és csövek más alkal-makkor is hatásos fegyvernek bizonyultak. Miután a külső várban kevesebb ágyu volt elhelyezve, másrészt Dobó parancsára takarékoskodni kellett a puskaporral, a törökök a Bebek bástyánál egészen a torony aljáig és ezen az oldalon másutt is a várárok széléig hozták előre ágyukat és rendezték be hadállásaikat. Bornemissza Gergely ekkor a bombákat és a robbanóanyaggal töltött puskacsőveket egy nagy sósszekér kerekébe építette be, úgy, hogy a kerék két oldalát deszkával beszegezte. Ebbe a fentiekén kívül szurkot, ként és más gyulékony anyagokat tömetett, aztán a kereket az ellenségre zuditotta. Ez az eszköz azért volt igen hatásos, mert nem egyszerre robbant fel, hanem a beleépített bombák külön-külön elsülve állandóan újabb és újabb állásokban sebesítették meg az embereket, gyujtottak meg különféle eszközöket, amint a lángoló kerék ide-oda gurult. 34

Ennek mintájára aztán a várbeliek Dobótól kért hordókat töltöttek meg hasonló anyagokkal és ezeket is sorra az ellenségre zuditották. A török, nem tudván, védekezni a tüzes szerszámok ellen, kénytelen volt feladni előretolt állásait.³⁴¹ Így a várbelieknek ez a tulajdonképpen védekező akciója bizonyos mértékben offenzívába csapott át. A technikai- műszaki fölény ezen tulmenően nemcsak annyit jelentett, hogy az ellenséget bizonyos pontokon ideiglenesen vissza lehetett szorítani. Sokkal jelentősebb volt ennél az a pszichikai hatás, amelynek eredményeképpen az ismeretlen, újfajta fegyverek megfélemlítették az egyébként igen harcedzett törököket, elvették harci kedvüket és sok más tényezővel együtt ez is hozzájárult az ostromlók teljes demoralizálódásához. Nyilvánvaló, hogy a fegyverek sikere a várbeliekre éppen ellenkező hatással volt. Erősödött a győzelembe vetett bizalmuk, egyes tisztek, főleg Bornemissza és Dobó tekintélye úgy megnőtt, a szemükben, amely példátlan engedelmességet, fegyelmet - és bizalmat eredményezett, még a legnehezebb pillanatokban is. Dobó szerepét azért kell méltatnunk ebben a vonatkozásban is, mert ő vásárolta korábban mindazokat az anyagokat, amelyekből ezeket a nagyhatású fegyvereknek számító eszközöket elő lehetett állítani. Nagy érdeme, hogy ezek az anyagok oly bőségben álltak rendelkezésre, mely biztosította a készlet nagy részének megsemmisülése után a lőporgyártás megindítását és megfelelő mennyiségű előállítását, ezenkívül az ostromok idején is lehetővé vált az efféle anyagok nagymérvű felhasználása és ez - pl. a forró szurok, olaj ellenségre zuditása - a női erők teljes értékű, de mégiscsak méltányosabb kihasználását tette lehetővé.

Mindezekon kívül Bornemissza Gergely ügyes védekezése azt is eredményezte, hogy Dobó a külső várban aránylag kevésbé volt elfoglalva. Az itteni feladatokat nyugodtan rábízhatta leleményes tisztjére, s ő

ezalatt a belső vár legveszélyesebb pontjaira, a Föld- és a Tömlöcbástyára szentelhetett nagyobb figyelmet.

A várbeliek technikai fölénye végeredményben akként összegezhető, hogy a török minden módszerét, próbálkozását megtudták hiusítani, viszont eközben olyan magas színvonalu elgondolásokat és megoldásokat tudtak alkalmazni, amelynek segítségével a védekezésből automatikusan támadásig jutottak el, mely ellen viszont az ellenség már tehetetlennek bizonyult.

Hasonló volt a helyzet a két sereg ellátása tekintetében is. A török sereg harci kedvének csökkenése, az ostrom közben elszenvedett vereségeken kívül, a rossz ellátásnak is köszönhető. Ebben a tekintetben is döntő fölényben voltak az egriek, akik ugyan az ostrom alatt többek között 2437 bárányt, 414 vágómarhát fogyasztottak el,³⁴² de még annak ellenére sem következett be szűkölködés, hogy a lőpor-robbanáskor a vágómarha egy része elpusztult. A bőséges élelmiszer készletekre volt jellemző, hogy három buzavermet az ostrom ideje alatt ki sem nyitottak, ezek közül kettőt csak 1553 őszén találtak meg, a harmadikat pedig sohasem.³⁴³ Ezzel szemben a törököknek már az ostrom közepén elfogyott az élelmük, ahogy a csábrági tiszttartó írta "oly szükség vagyon keztek, egy házikinérért megadnak tizenhat pénzt, huszat"³⁴⁴, amiért talán a katonák végül is nem akartak a pasáknak engedelmeskedni. "az terekek igen iveltettek az basára, hogy nagy éhesség vagyon kezettek, lovok elhitvánkodott"³⁴⁵....

A győzelem okainak vizsgálata során szükséges még kitérni Dobó Istvánnak az ostrom során tanúsított magatartására, annál is inkább, mert személyes tulajdonságainak szinte mindegyikével hasznára vált a védelemnek, amelynek irányítását mindvégig szilárdan, keményen kézben tartotta.

Számos korabeli várkapitány kitartása áll előttünk példaképül, akik végső megoldásként életüket áldozták a török ellen vívott harcokban. Talán nem szükséges bizonyítani, hogy Dobó is kész lett volna a hősi halálra, de képes volt úgy irányítani az eseményeket, hogy erre ne kerüljön sor, azaz a vereség szégyenét ne kelljen ilyen erkölcsileg kétségkívül magasztos önfeláldozással tompítani.

Ezzel természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy a vár sikeres védelme egyedül a kapitány érdemeinek volt köszönhető. Csupán azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a már előbbieken ismertetett összetevők mellett neki is jelentős szerepe volt a védelem sikerében.

Mindenekelőtt bátorságát és a veszélyben tanusított lélek jelenlétét kell megemlíteni. Erre legjobb példának az okt. 4-i lőporrobbanás kínálkozik, ami nemcsak azért volt súlyos baleset, mert levegőbe repült a sekrestye, két malom, a közeli várfalak egy része, egy hadnagy, nyolc katona és jónéhány vágómarha,³⁴⁶ hanem azért is, mert a védők körében tanácstalanság, zűr-zavar lett urrá, a török pedig éppen ezt kihasználva azonnal támadásra indult. Dobó rögtön átlátta a helyzetet és felismerte a tennivalókat. Legelőször is a pánikot akarta megszüntetni, ezért hangos szóval a felrobbant puskapormennyiség jelentéktelen voltát igyekezett elhíttetni a katonákkal, akiket rögtön ezután a tiszték segítségével próbált a falakra parancsolni. Maga is jó példát mutatva rohant a legveszélyesebb helyre, a paloták falához, de közben arra is szakított időt, hogy a parasztoknak parancsot adjon a robbanás nyomán fellángoló tűz eloltására. Amint a falon az őrséget elrendezte, máris hívatta a mesterembereket, hogy a két malom romjaiból azonnal lássanak hozzá egy új építéséhez.³⁴⁷ Teljesen indokolt volt viszont az ekkor tanusított szigor, melynek értelmében az őrhelyeiket elhagyó katonákat halálbüntetés terhe mellett parancsolták vissza.³⁴⁸

Dobó bátorságának tényét az sem kérdőjelezi meg, hogy az utolsó ostrom kivételével nem vett részt személyesen a harcokban. Sokkal többet használt a védelemnek az ő körültekintő irányítása, mintha a falakon harcolt volna. Az utolsó ostromban már ő is a falon a katonák között fogadta a törököket. Kémei útján szerzett értesülései alapján már előre tudta, hogy több rohamra a török nem lesz képes, ezért tulajdon életével sem törődve vetette magát a harcba, hiszen akár a magyarok, akár a törökök győznének, ez végső küzdelem lesz, ami után várkapitányra már nincs szükség. Vitézül harcolt tehát az okt. 13-i ostrom idején, amelyet egy részt sebei is igazolnak; kezén és lábán is megsebesült,³⁴⁹ másrészt az is mutat, hogy mindig a legveszélyesebb helyeken tűnt fel, előbb a Tömlöcbástyán, majd a később megtámadott Földbás tyán. Megjegyzendő, hogy a kézitusa közben a védelem állását is mindig szemmel tartotta, így parancsolta meg pl: az asszonyoknak, hogy bort hozzanak a katonáknak, majd, hogy köveket hordjanak a szorongatott Földbástyára stb.³⁵⁰

Bár Dobó a katonáival legszigorubban betartatta parancsait, következetessége és az ebből fakadó igazságos elbírálás nagy tekintélyt biztosított neki a védők előtt. Ez legtisztábban a kaszai katonák árulása idején látszik, amikor bár az összeesküvés nem volt kiterjedt és végeredményben káros következményekkel sem járt, az értelmi szerzőt, Hegedüs hadnagyot mégis felakasztatta. "Sokan csudálták ez csuda esetet" - írta Tinódi,³⁵¹ mert valóban szokatlanul szigorú büntetés volt ez egy tiszt számára akkoriban, amely viszont a várbeliek teljes egyetértésével találkozott.

Amellett láthatták, hogy kapitányuk megingathatatlanul megy tovább a megkezdett uton. Itt emelnénk ki ismét Dobónak a szakirodalomban kevésbé emlegetett emberségét, méltányosságát. A védelem ereje számottevően nem gyengült volna, és az akkori helyzetben senki meg nem ütközik

rajta, ha Dobó valamennyi árulót kivégeztette volna. Mégsem tette, s a néhány kassai legény csak kisebb, bár maradandó büntetéssel uszta meg a dolgot / a füleiket vágták le /, s ez a kevésbé súlyos ítélet a várbeli köznép hangulata szempontjából megfelelőnek mondható.

Az is hadvezéri erényei közé sorolható Dobónak, hogy állandóan biztatta, buzdította katonáit. Az állandó ágyutüz, az ismétlődő ostromok, a hosszú éjjel – nappali szolgálat miatt növekvő fáradtság, a csüggedés és kétségbeesés elterjedésének veszélyével fenyegetett. Ezért az erre alkalmas papok hiányában Dobó maga mondott buzdító beszédeket és különösen az ostromok előtt lelkesítette a vár védőit. ³⁵²

Ezen túlmenően minden alkalommal nyilvánosan meg is jutalmazta a harcokban kiemelkedő hőstetteket tanúsító katonákat, ³⁵³ az ostrom után pedig gondosan összeállított és a királyhoz küldött egy listát, amelyen a magukat különösen kitüntető hősök neve szerepel, kérve méltó megjutalmazásukat. Megemlékezett itt Dobó az udvari személyzetről, a mesteremberekről és egyéb szolgálattevőkről, és mindenekelőtt a katonákról, akik közül főleg a várbeli puskás katonákból és Bornemissza Gergely gyalogosaiból javasolt sokat jutalmazásra. ³⁵⁴

Rajtuk kívül különös elismeréssel szólt a mesteremberekről, s közülük a felnémeti Kovács Jakabot a védelem legnagyobb hőségének nevezte: " Kovács Jakab ... a legdicséretreméltóbb magatartást tanusította, bátrabb volt mindenkinél, háromszor annyi munkát vállalt magára mint mások, ... mindig talpon volt, ... a törökök közül sokat agyonlőtt. " Hasonlóan ír más mesterek, a bognárokról, ácsokról és molnárokról érdemeiről, kiemelve, hogy mesterségbeli munkájukon túl a harcokban is részt vettek. ³⁵⁵

A női halottak özvegyeiről és árváiról sem feledkezett meg. Segélyezésre javasolta egy – egy Sarudról, Harsányból, Feinémetről, Tihamérről és Maklárról és 5 Egerből bejött paraszt özvegyét, mellettük

jutalmazásra javasolta a 6 felnémeti parasztot is,³⁵⁶ az egri nők közül pedig a férjével együtt megsebesült Kocsis Gáspárnét és Vas ferencnét, aki édesanyját vesztette el a harcokban.³⁵⁷ Mindezekből jól látszik, mennyire helyesen látta Dobó, hogy tulajdonképpen kiknek köszönhető a győzelem.

Dobó István a védelem irányítását a legnagyobb körültekintéssel végezte. E tulajdonsága számos későbbi, hirtelen támadt nehézség aránylag könnyű kiküszöbölését biztosította, előrelátása sok esetben meg is akadályozta ilyen váratlan bajok keletkezését. A török tüzérség gyújtólövedékekkel, a katonák pedig gyújtónyilakkal akartak tüzet okozni a várban. Ez különösen az élelmiszerraktárakra és az istállókra jelentett nagy veszélyt, ezért Dobó ezek tetejének gyulékony részét lebontatta, a fölöslegesnek látszó gabona-, széna-, és szalmaalkészleteket felgyújtatta, a megmaradó mennyiséget pedig el-
 ásatta vagy vizes bőrökkel takartatta le.³⁵⁸ Szintén az előrelátás sugallta Dobónak azokat az intézkedéseit, amelyek nyomán a belső várat külön is megerősítették arra az esetre, ha a török elfoglalná a külső várat. Az erős válaszfalak, a Templombástyán elhelyezett ágyutelep
 a belső vár védelmét ebben az esetben is megfelelően biztosították volna.³⁵⁹

Az előrelátó Dobó az erős ágyutüz következményeivel is jóelőre számolt, ezért építőanyagokkal is bőven ellátta a várat. Így azután meg lehetett oldani, hogy "valamit /a török/ nappal törnek, éjjel mind becsinálják."³⁶⁰ Erre a célra Dobó oltatlan meszet adatott ki a mestereknek, s az ezzel rakott fal vagy tömés vízzel leöntve rendkívül szilárdná vált.³⁶¹

Mint azt már az eddigiekben is láthattuk, Dobó a haditudományokban olyan alapos jártassággal rendelkezett, hogy képes volt annak egyes ágait felhasználhatóságuk szerint csoportosítani és a pillanatnyi

követelményekhez alkalmazni. Igazi stratégia volt, aki a hadszínteret előre felmérve erőit úgy rendezte el, hogy azok rendjét később, az ostrom idején sem kellett megbontani. Az ágyukat pl: a legnagyobb tűzhatás érdekében 2-4 egységből álló ütegekbe vonta össze, és ezeket az ágyutelepeket úgy helyezte el a bástyákon, hogy szükség esetén egymást is segíthessék.³⁶² Ennek, és Dobó gyors helyzet-felismerésének volt köszönhető a szept. 29-i ostrom idején a török-³⁶³ köktől elfoglalt Ókapu tornyának ledöntése a Templombástya ágyúival.

A sikeres védelem egy másik összetevőjét kell látnunk Dobó céltudatosságában. A török többször küldött megadásra felszólító levelet a várba, de Dobó erről tárgyalni nem volt hajlandó. A törökök még körül sem zárták a várat, amikor Ahmed pasa Tihamér alá érkezve elküldte első levelét. Ebben a török sereg eddigi győzelmét ecsetelte, azét a seregét " melynek már eddig egymásután meghódolt Temesvár, Lippa, Csanád, Szolnok, a Körös és Maros a Tisza és Duna közötti vidék,"³⁶⁴ majd szabadságot ígért az egrieknek a fegyverletétel esetére, ellenkező esetben viszont halállal fenyegetőzött. Ez volt az egyetlen levél, amelyet Dobó megtartott, de ezt is csak azért, hogy a nehéz helyzetük bizonyítására Bécsbe küldje, ami szept. 10-én meg is történt.³⁶⁵ A hosszantartó ágyuzások után következő ostrom előtt Ahmed még egy levelet küldött a várba,³⁶⁶ majd e roham visszaverése után Arslán bég hívta fel megadásra a várbelieket.³⁶⁷

Dobó azonban el sem olvasta a leveleket, s hogy a várba mindenkinek tudomására hozza, hogy az ellenséggel semminemű paktálás vagy egyéb érintkezés sem lehetséges, a leveleket hozó magyar parasztokat a papír megetetésével megszégyenítette, majd börtönbe záratta.³⁶⁸

Annál sürűbben küldte Dobó a leveleket Bécsbe. Tudta, hogy a hatalmas, jól felszerelt török sereg előbb – utóbb mindenképpen el tudná foglalni a várat, ezért levelei útján állandóan kérte, sürgette a külső segítséget, annak ellenére, hogy annak megérkezésében maga sem bízott. " .... hallottuk, hogy ő felsége Bécsbe érkezett, a semptei tábornak hosszát és szélét is tudjuk, de segedelmet csak Istentől várhatunk, nem emberektől " – írta Cas – taldonak még az ostrom előtt.³⁶⁹ Ennek ellenére szept. 10-én Vas Miklóst Bécsbe küldte Oláh Miklós püspökhöz, kérve őt a segítségre;³⁷⁰ 22-én Varsányi Imre tizedes Szarvaskőre ment, ahonnan Dobó kérésére Szalkai Balázs várnagy segítséget kérő leveleket írt a felvidéki megyéknek, városoknak, főuraknak; 30-án Vas Miklós már ismét Bécsben volt hasonló kéréssel.³⁷¹ Egerbe visszatérve azonban Dobó megintcsak azonnal visszaküldte sürgető levéllel, amellyel Vas okt. 14-én érkezett meg Bécsbe.³⁷² Nem Dobón mulott tehát, hogy az ostromlott vár mindvégig segítség nélkül maradt.

Mindezek fényében Eger várának 1552-es védelmét nagy győzelemként értékelhetjük. Kevés korabeli várostromról született ennyi feldolgozás, mint erről, s ezek a munkák egytől – egyig kiemelik Dobó István szerepét a küzdelemben. Nem idealizálták a hőst, nem érdemtelenül hangoztatták érdényeit, hiszen erre nem is volt szükség. Legfeljebb némelyik azt felejtette el megemlíteni, hogy Dobó miután királyi segítséget nem kapott, a nép egyszerű fiait hívta zászlaja alá, bebizonyítva, hogy a hazáért ők merik a legtöbbet kockáztatni és bátor, jó vezér mellett ők tudják a legnagyobb diadalokat aratni. Az egri győzelem csaknem félévszázadig biztosította Északkelet-Magyarország békéjét.

Dobó István nem azért állt helyt Egerben, hogy utána a feléje szóló dicsősséget tétlenül élvezze. A török elvonulása után azonnal munkához látott, hogy a rommá lett épületeket kijavíttassa, és a télire szükséges élelmiszereket beszerezze. Tokajból élelmiszereket szállíttatott a várba, a város leégett malmát helyreállíttatta, sőt az Eger patak mellé egy új malmot is építtetett.³⁷³ Ismét segítségért fordult a felvidéki vármegyékhez és városokhoz, mestereket, pénzt, anyagot kért, de most is hiába. Így, bár nov. 21-én négy kőműves elkezdte a javításokat a várban, a munka már 30-án félbeszakadt, valószínűleg anyagi fedezet híján, hiszen a várnak ekkor érthetően semmi pénze nem volt. Miután a király nem sietett a romokban heverő vár segítségére, Dobó István kapitánytársával, Mekcsey Istvánnal együtt 1552. nov. 25-én lemondott tisztségéről. A király Sforzia Pallavicinire bízta meg azzal, hogy Dobót maradásra bírja, de Dobó hajthatatlan maradt. Lezárta a vár gazdasági számadásait, elküldte felülvizsgálásra a kamarának, majd négy és fél évi szolgálat után 1553 jan. 11-én az odaérkező királyi biztosoknak átadta Eger vára kulcsait.

III. rész

Dobó István diplomáciai és politikai szerepe

1552- 1572 között

--

1.

Dobó István mint Erdély vajdája a Habsburgok szolgálatában

--

Dobó István Eger várának hősiei védelme után országszerte nagy hírnévre tett szert, mert vitézségét, katonai erényeit még személyes ellenségei is kénytelenek voltak elismerni.³⁷⁴

Helytállását az egri püspök mellett a király is jutalmazta. Oláh Miklós egri püspök 1553. márc.3-án négy esztendőre Zemplén megye bortized-beszedési jogát adta át neki jutalmul,³⁷⁵ amit Ferdinánd király két nappal később kelt levelében hivatalosan megerősített.³⁷⁶ Maga a király igen rangos megbízatást tartogatott Dobó számára : a soproni országgyűléssel egyetértésben³⁷⁷ 1553.május 26-án kelt levelében Erdély vajdájává nevezte ki, ugyanakkor a nagyságos /magnificus / címmel ruházta fel.³⁷⁸ Az erdélyi ügyek vezetésében segítőtársai lettek : vajdatársa Kendi Ferenc, valamint öccse Dobó Domokos és Ödönffi László alvajdák, akikkel együtt." Dobó István aratásba a vajdaságra bemenne azon esztendőben,"³⁷⁹ azaz nyáron foglalta el hivatalát,

miután július 13-án a tordai országgyűlésen letette a hivatali esküjét az erdélyi rendek előtt.³⁸⁰ Kendi Ferencnek Görgény, Dobónak Déva, családjának pedig Szamosujvár volt lakóhelyül kijelölve.³⁸¹

Dobó István Erdélyben igen nehéz körülmények fogadták. A György barát halála után bekövetkezett Habsburg uralom ellen mind erőteljesebb rendi mozgalom bontakozott ki, mert az uralmat gyakorló Castaldo 1552-ben nem volt képes eredményesen szembe szállni a támadó törökkel, viszont rosszul fizetett zsoldosai nagy terhet jelentettek az ország nyakán a lakosság állandó kifosztása miatt. Egyre gyakoribbá vált az erdélyiek panasza, "hogy többet szenvednek mint a töröktől birt helyek."³⁸² A rendek az ország területi sértetlenségét garantáló törökkel keresték a kapcsolatot, s a portára küldött követeik arról panaszkodtak, hogy "a német gőgtől és ravaszságtól sehogy sem tudnak megmaradni."³⁸³ A helyzet még odáig fajult, hogy Castaldo azt volt kénytelen jelenteni Ferdinándnak, miszerint a rendek nyíltan ellene fordultak és kijelentették, "hiába vetik ki az adót, senki nem fizeti, hiába hívják táborba a rendeket, senki sem engedelmeskedik."³⁸⁴

Ezek után a király kénytelen volt Castaldot visszahívni Erdélyből, s helyette Báthori Andrást nevezte ki vajdának, aki azonban nem tudott befolyást gyakorolni az eseményekre. A rendek tovább szőtték Izabella királyné és fia, János Zsigmond visszahívására vonatkozó terveiket, a székelyek nyíltan tárgyaltak az Erdélyből kiszorult Petrovics Péter temesi főispánnal, Izabella egyik legbefolyásosabb hívével, valamint a szomszédos török megszállta területek bejeivel. A határmenti török pasák hetörésekkel fenyegetőztek

és lázongott a Felső-tiszamenti nemesség is.³⁸⁵ Az ennyire általánosan Habsburg-ellenes hangulatu helyzetben Báthori András rövidesen lemondott vajdai megbízatásáról. Az Egerben oly hősieen helytálló Dobó István éppen kapóra jött Ferdinándnak, aki a súlyos problémák megoldásának biztosítékát Dobó erélyében, rátermettségében és nem utolsósorban bizonyára népszerűségében is látta.

Dobó az erdélyi körülmények ismeretében tisztában volt azzal, hogy a forrongó Habsburg ellenes erőkkel már a vajdai tisztség elfoglalásáért is meg kell majd küzdenie. Ezért arra törekedett, hogy minél nagyobb számú katonaságot vigyen magával új állomáshelyére. A sereggyűjtésben testvérei is segítettek neki, akik a befogadott katonákat hozzá küldték Pálóc várába. "Azok a gyalogosok, akiket ide küldtetek, ma nem sokkal ezelőtt ide érkeztek" - írta testvérének Ferencnek június 30-án³⁸⁶, majd minden bizonnyal a közeli indulás miatt a lovasokat is átrendelte a közelben fekvő Vízoka és Kapos falvak környékére.³⁸⁷ A hadélelmezést úgy oldotta meg, hogy jobbágyak által hordatta össze a szükséges élelmiszereket.³⁸⁸ Végül is Dobó 700 lovast és 800 gyalogost számláló sereggel jelent meg a tordai országgyűlésen,³⁸⁹ s mint azt majd a későbbiekben látni fogjuk, csupán ennek volt köszönhető, hogy beiktatása zökkenőmentesen ment végbe.

A vajdák hatásköre meglehetősen széleskörű volt. Mint a király teljhatalmu biztosai gyakorolták jogaikat a diplomácia, a hadviselés, az igazságszolgáltatás, a törvényhozás és a vallásügyek területén. Kiemelt közjogi helyzetükre utal, hogy az ellenük irányuló törvényt sértés, összeesküvés, lázadás stb. főbenjáró bűnnek számított.³⁹⁰ Jogkörük korlátait a magyar országgyűlés határozatai

és végzései képezték, amelyekhez tartaniok kellett magukat, ugy-
szintén a királyi birtokokról a király vagy az országbíró által hozott
határozatoknak, ítéleteknek sem mondhattak ellen.³⁹¹ Erdélyben is
volt néhány olyan eset, amelyben az országgyűlés a vajdák fölött
állt : az határozta meg a törvénykezés időpontjait és szüneteit, az
ítélt a fontosabb politikai bűnperekben, azonkívül jogában állt a
meghozott törvények végrehajtásának ellenőrzése.³⁹² Dobó István
idejében azonban az országgyűlés gyakran nem élhetett ezen jogaival,
mert az Erdélyben gyakran feszültté váló helyzet miatt Dobó a vaj-
dai hatáskört ezekre is kiterjesztette. Oka volt ennek az a tény is,
hogy az erdélyi uralkodó osztály politikája Habsburg-ellenes volt.³⁹³
Dobó azonban jól látta, hogy a rendek álláspontját csak békés úton,
engedékeny politikai eszközökkel lehet megváltoztatni, ezért fontos
ügyekben mindig összehívta az országgyűlést.³⁹⁴ Ha pedig valamely
annak hatáskörébe tartozó jogkört maga gyakorolt, igyekezett azt a
rendek tetszésére tenni. Így kegyelmezett meg pl. az 1553 őszén levert
lázaadás vezetőinek is: "minemű pártolás az el mult esztendőben
itt az országban vala, akkoron az erdélyi uraim, tudniillik Patocsi
Ferenc, Kendi Antal, Bornemissza Farkas és az többi az mi engedelmünkkel
bocsátanak vala királyné asszonyhoz Lengyel országban."³⁹⁵
Arról viszont nincs tudomásunk, hogy az országgyűlés Dobó tevékeny-
ségét bármilyen formában is ellenőrizte volna.

Egészen természetes, hogy az egyébként is vajdai hatáskörbe
tartozó ügyeket a vajdák minden korlátozás nélkül intézték. Ők ne-
vezték ki az ispánokat, ők szervezték meg az igazságszolgáltatást,
ami Dobónak bátyjához írott levele szerint nem ment minden nehéz-
ség nélkül: "Eddig nem találánk ítélő mesterségre senkit, Mekcsei
Lászlót hozá mostan ide az gyűlésbe az a szerencse, reá fogok az
mesterségre reá is esketjük mindjárt Vásárhelyen." ³⁹⁶

Emellett még alkotott Dobó igazságügyi jogszabályokat is ;
ilyen volt például annak kimondása, hogy ha lopott marhát szerez-
nek vissza a tolvajoktól, annak fele a királyi kincstartót
illeti.³⁹⁷

Vallási ügyekben elsőrendű feladata az volt a vajdának, hogy
az Erdélyben kisebbségbe szorult katolikus egyház érdekeit védel-
mezzék.³⁹⁸

Az akkori igen súlyos körülmények között fontos feladat jutott
a diplomáciának, amelynek segítségével az állandóan küszöbön álló
háboruskodás kitörését kellett megakadályozni. Jószomszédságot volt
tanácsos tartani a moldvai és a havasföldi vajdákkal és a gyulai
kapitányokkal. Mindez a vajdák kezében összpontosult, ők fogadták
a külföldi követeket és folytatták le a diplomáciai tárgyalásokat.³⁹⁹

Mindezek mellett apró, jelentéktelen örökösödési vagy birtok-
peres ügyekkel kellett foglalkozniuk a vajdának, akik az ilyen
jellegű eseteket legfelső fokon bírálhatták el Erdélyben.⁴⁰⁰

A Dobó emberi tulajdonságait általában elmarasztaló szakirodalom
véleményével ellentétben itt is szeretnénk kiemelni Dobónak egy
pozitív tulajdonságát : az igazsághoz való ragaszkodását. Az eset
nem jelentős, de ebből a szempontból tanulságos. Egy Lippai János
nevű kassai lakost Ferdinánd emberei elfogtak, mert lovat adott
egy " Máté deak nevű legin"-nek, akikről viszont az terjedt el,
hogy a Patocsi- Kendi - Bornemissza összeesküvés egyik vezérének,
Patocsinak volt a szolgája. Bár Lippai Jánossal Dobónak soha semmi-
féle kapcsolata nem volt, de amint az esetről tudomást szerzett,

Dobó - országos ügyekkel kapcsolatos bokros teendői közepette - azonnal levelet írt Feledy Eustachiushoz, amelyben közölte vele, hogy " az egy Máté deák ki mostan mi szolgánk, " aki a Felvidéken " akkoron mi engedelmmünkkel járt ."⁴⁰¹ Tehát az a kassai Lippai János nem az összeesküvőket segítette, hanem a vajdák egy hű emberét, ezért Kéri Feladyt, hogy szabadítsa ki ezt a Lippai János nevű embert.⁴⁰²

Mindezek ismeretében azt mondhatjuk, hogy a vajdák rendelkeztek annyi hatalommal, amelynek segítségével a Habsburg érdekeknek maradéktalanul érvényt tudtak volna szerezni. A továbbiakban azt szeretnénk megvizsgálni, mi volt az oka annak, hogy a vajdák három éves megfeszített munkája ellenére is ennek éppen az ellenkezője következett be.

Báthori András rövid ideig tartó vajdaságával kapcsolatban már említettük a Habsburg-uralommal szemben tanúsított általános elégedetlenséget. Ezt kezdetben az új vajdák, sőt Dobó személyes tekintélye sem tudta kedvezően befolyásolni, még kevésbé megszüntetni. Az ellenállás először az ország határain belül jelentkezett, ahol azonban a rendek egy kis csoportja fegyveres lázadásának leverése után ideiglenes stabilizáció következett be. Ekkor már úgy látszott, hogy a vajdák meg tudnak felelni hivataluknak. A perzsákkal megkötött béke után azonban a török is akcióba lépett az erdélyi Habsburg-uralom felszámolására, s az ezzel párhuzamosan erősödő belső rendi ellenállás ekkor már könnyen el tudta söpörni a vajdák uralmát, akiket Ferdinánd sem pénzzel sem haderővel nem tudott segíteni.

A folyamat sematikus felvázolása után a részletesebb vizsgálat számos részproblémát is felvet. Az ismertetett nehéz helyzet megoldása a két vajda erejét valószínűleg még akkor is meghaladta volna, ha teljes egyetértés van közöttük. Márpedig kettejük közül csak Dobó szolgálta maradéktalanul a Habsburgok érdekeit, míg Kendi maga is erdélyi birtokos lévén - előbb titokban, később már nyíltan is a rendek

törökbarát álláspontjával rokonfeszervezett. Addig, amig Erdély sorsa nem látszott tisztán, tartózkodott a nyílt állásfoglalástól, annál is inkább, mert Dobó kezdetben lényegesen nagyobb haderővel rendelkezett nála : a vajdai tisztség átvétele idején neki 200, míg Dobónak 1500 katonája volt.⁴⁰³ Az ellentétek azonban - bár kevésbé élesen - már a kezdet kezdetén jelentkeztek. Kendi például vallási tekintetben is az Erdélyben uralkodóvá vált reformáció híve volt, ezért a tordai országgyűlésen az eskütételnél vonakodott a katolikusok szentjeire hivatkozni.⁴⁰⁴ Emellett Dobó 1554. febr. 14-én kelt, Ferenc bátyjához írott leveléből az is kiderül, hogy Kendi a vajdai feladatok meghatározásával sem értett egyet : " Kendi Ferenc az gyűlésre fel küldi emberét királyhoz ..... nem szeret néhány articulust az instructioba, akit az vajdaságra adott volt király." ⁴⁰⁵ E levél más részéből azt is megtudjuk, hogy Kendi Ferenc nem minden körülmények között híve Ferdinándnak : " Továbbá azt is értem - írja Dobó, - hogy ha békesség lenne, örömet ő maga lenne vajda, ha békesség nem léssen, nem örömet léssen vajda..." ⁴⁰⁶

A vajdák személyes ellentéte kapcsán a fekete paripával kapcsolatos esetet dolgozatunk első részében már ismertettük. Egyes szerzők szerint ez volt az alapvető oka a két vajda viszonya megromlásának.⁴⁰⁷ Véleményünk szerint azonban ez az ok inkább Dobó és Kendi különböző politikai pártállásában keresendő. A fekete paripa ügyének kapcsán az említett szerzők veszekedést, haragot, gyűlölséget emlegetnek, ⁴⁰⁸ viszont 1554. elején még ilyesmi nem volt közöttük, de Dobó bizalma már ekkorra megrendült társában. Bethlen Farkas királyra szállott némely birtokának megvásárlása kapcsán Dobó ezeket írta testvérének : " én annyira meg hittem társamat, hogy ezt bátor csak az ő embere által traktáljuk ....., de nekem aztán az tetszett, hogy jól léssen, ha én is emberemet hozatom." ⁴⁰⁹

A vajdák között huzódó ellentét azonban eleinte nem fejlődött ki annyira, hogy az eredményes munkát gátolta volna. Uralmuk első szakaszát, melyben pedig egy fegyveres lázongással is le kellett számolniuk, tagadhatatlan stabilizáció jellemezte.

Dobó és Kendi még el sem foglalták tisztségüket, amikor a rendek - talán éppen ezt akarván kihasználni - fegyveres szervezkedésbe kezdtek. Már ennek kezdetén jellemző volt az erőviszonyokra, hogy Báthori András vajda nem mert országgyűlést összehívni, mert attól félt, hogy ez is a szervezkedés táptalajává válhat. A rendek azonban ennek ellenére megszervezték gyűléseiket. A radnóti tábor a rendek egy csoportjának kifejezett hadi készülődése volt, de vele teljesen azonos álláspontot képviselt a székelyek marosvásárhelyi gyűlése is, ahol elhatározták, hogy Ferdinánd adófizetési ajánlatainak megtagadására kérik fel a szultánt, "mert ha a hatalmas császár Ferdinándtól / erdélyi/ adót fogad el, ez mindnyájunkat felkoncoltatja."⁴¹⁰

A radnóti tábor a Habsburg uralomra panaszkodván szintén a portához fordult segítségért. A megrettent Báthori ennek hatására hívta össze a jul. 13-i tordai országgyűlést, mire a rendek elhatározták hogy követeléseiket itt fogják érvényesíteni. Miután azonban Dobó, Báthori és Kendi összesen 2400 főnyi katonasággal jelentek meg a gyűlésen, a rendek, akik ilyen haderővel nem rendelkeztek, nem mertek akcióba lépni, hanem elfogadták azt a határozatot, hogy veszély esetén felkelőket állítanak ki, majd megszavazták az adót.⁴¹¹

Az országgyűlés után azonban a rendek egyrésze tovább folytatta a szervezkedést. Azt látták, hogy saját erejük nem elegendő a vajdák elleni harchoz ezért Erdélyben és a Partiumban tervezett felkelést úgy akarták időzíteni, hogy egybeessen a törökök, a moldvai és a havasföldi vajdák, valamint Petrovics Péter támadásával.

A vajdák első lépése az volt, hogy diplomáciai úton elszigeteljék a mozgalmat. Felismerték, hogy a mozgalom sikere elsősorban a porta állásfoglalásán múlik, ezért igen szívélyesen fogadták a szultán követét, majd maguk is küldtek a szultánhoz követet, akivel úgy állították be az eseményeket, mintha a szervezkedés elszigetelt magánvállalkozás lenne.⁴¹² Ezután felkelést hirdettek meg. A nemeseknek minden 16 kapu után egy lovast kellett kiállítani és csapataikkal szept. 3-án Segesváron kellett összegyűlniök.^{413 = 56}

Eközben a szervezkedők is gyűlést hívtak össze Marosvásárhelyen, ahol a székelyeket akarták az ügynek megnyerni. Dobó, hogy a székelyek csatlakozását időben megakadályozza, seregével augusztus végén Marosvásárhely felé vonult, ahol számos követváltás után a lázadókkal 15 napi fegyverszünetet kötött.^{414 = 57}

Ezzel azonban a küzdelemnek csak az első része zárult le. Ebben a vajdák megerősítették pozíciójukat és elérték, hogy a fegyveres harc nem terjedt el országszerte, nem fejlődött ki széles nemzeti erők általános felkelésévé. Dobó ezalatt nem erőltetett döntő ütközetet, mert attól tartott, hogy ez haderejének olyan meggyengülésével jár majd, mely után képtelen lesz felvenni a küzdelmet a határon túlról várható támadásokkal. Dobó is, a lázadók is a külső fejlemények alakulását várták tehát, amelyet főleg a lázadók próbáltak maguk felé befolyásolni. Követeket küldtek az 500 lovassal Debrecenbe érkezett Petrovics Péterhez, akik visszatérésük után azt a hírt hozták, hogy Petrovics már Szeghalomnál táborozik, s hogy a budai pasa, valamint a román vajdák is utban vannak a felkelés megsegítésére. A kedvező kilátások miatt, s mert a két román vajda szept. 21-én csakugyan betört Erdélybe,⁴¹⁵ a felkelők felmondták Dobónak a fegyverszünetet.

Ezt éppen a legkedvezőtlenebb időpontban tették, mert a perzsa háború miatt a szultán éppen ekkoriban fegyverszüneti tárgyalásokba kezdett Ferdinánddal, s így Petrovics Péter török segítség nélkül maradt. Seregét és török segédcsapatait a váradi püspök és Báthori András visszaszorította a Tisza jobb partjára. Ugyanakkor Ferdinánd egyik vezére Tahi Ferenc is Petrovics ellen indult hadával, aminek hírére az Lengyelországba menekült.⁴¹⁶⁻⁵⁸ A román vajdák, miután híret vették a török segítség elmaradásának, szintén beszüntették hadjáratukat és szept. 25-re elhagyták Erdélyt.⁴¹⁷⁻⁵⁹

A magukra maradt, semmiféle külső segítségre sem számítható felkelők Bethlen várába huzódtak. A vezérek Bornemissza Farkas, Kendi Antal, Patocsi Ferenc⁴¹⁸, 600 főnyi katonájukkal bíztak a vár erősségein kívül a moldvai és a havasalföldi vajdák segítségével.

A román vajdák azonban fenyegetéseken kívül egyebet nem tettek a lázadókért, akiket Dobó és az Erdélybe érkezett Tahi Ferenc seregei ostrom alá fogtak. A helyzet nem követelt sürgős ostromot, így a támadók két erősítést emelve a várral szemben, ágyuikkal - mint Veress Endre mondja - inkább csak nyugtalanították a várbelieket. Az ostrom november közepéig elhúzódott, amikor a védők olyan feltétellel adták fel a várat, ha személyes bántódásuk nem történik.⁴¹⁹⁻⁶⁰ Ezt a vajdák biztosították is számukra.

Ezután Dobó és Kendi részleges országgyűlést hívtak össze a felkelés miatt bekövetkezett zavaros helyzet elsimitására. Ugy látszott, hogy a vajdák uralma helyreállt, az országgyűlés a portánként 99 dinárt fizetendő adó mellett 20 denáros pótagót is megszavazott az ország szükségleteire.⁴²¹

Ez a győzelem azonban nyilvánvalóan nem eredményezhette azt, hogy Erdély egycsapásra Ferdinánd hű alattvalójává váljon. Fegyveres ellenállásra külső segítség híján egyelőre nem nyílt alkalom, de az ebből a szempontból nyugalmasnak mondható 1554. év sem volt problémamentes a vajdák számára. Ezt mutatja Bornemissza Pál gyulafehérvári püspök Nádasdyhoz írt levele, amelyben a főpap Erdélyt az örökös aggodalmak országának nevezte és különösen a székekelyekre panaszkodott, mert szerint kivált ezektől nem lehet semmi jót sem várni.⁴²² Másfelől viszont Dobó egyes cselekedete is oka volt annak, amiért, az ellentétek nem simultak el teljesen.

Itt elsősorban vallási problémákra gondolunk. Bár Ferdinánd 1551-ben megújította Erdélyben a vallásszabadságot azzal, hogy "szabad legyen megmaradni mindenkinek az Isten által adott hitben és senki felebarátját ne háborgassa,"⁴²³ ezt Erdélyben sajátos módon kellett értelmezni. Itt ugyanis a reformáció már olyan mértékben elterjedt, hogy a vallásszabadság kimondása tulajdonképpen a katolikus kisebbség érdekeinek védelmére szolgált. Az erdélyi rendek ezt természetesen nem akarták így értelmezni, Dobó István viszont így értelmezte, amikor a katolikusok / s ezzel Ferdinánd / érdekében tett lépéseket. A vele együtt Erdélybe jött, gyulafehérvári püspökké kinevezett Bornemissza Pált mindenben támogatta, biztosította számára a korábbi püspöki birtokok használatát. A püspök természetesen szükség esetén szintén támogatta Dobót, így pl: részt vett a fegyveres felkelők elleni harcokban is.⁴²⁴ Dobónak a püspökséget támogató törekvései természetesen csak rontottak a vajda és a rendek kapcsolatán,⁴²⁵ akiknek katolikus-ellenességét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Dobó eltávozása után két esztendővel a katolikus egyházat megfosztották vagyonától.⁴²⁶

Dobó vallási politikáján kívül minden más területen a rendek megelégedésére igyekezett dolgozni. Módszereire nem volt jellemző az erőszak, minden lényeges kérdést az országgyűlés elé bocsátott megtárgyalásra. Igyekezett minden olyan problémának elvenni az élet, amelyből esetleg feszültség keletkezhett közte és a rendek között. Kétséggel alkotmányos módszereinek is köszönhető volt, hogy míg hivatalbalépésének idején mint Habsburg-uralom képviselőjét ellenállás és fegyveres felkelés fogadta, addig két év múltán az 1555. dec. 23-i országgyűlés már Ferdinándtól kérte a védelmet a török ellen, s csak ennek elmaradása után fordult szembe a Habsburg hatalommal.

Hogy Castaldóhoz képest mennyire alkotmányosak voltak Dobó módszerei, az is mutatja, hogy semmi ilyenirányú panasz nem merült fel ellene három évig tartó vajdasága alatt. Természetesen Dobó mindezt kézenfekvő politikai megfontolásokból tette, ami viszont államférfiúi éleslátását és rugalmasságát bizonyítja. Legfontosabb feladata mindenekelőtt az volt, hogy a rendek jóindulatát mindegyikben megnyerje és ezáltal működéséhez bázist teremtsen. Az 1553. őszi levert lázadás után ez a törekvés jellemezte vajdai működésének második szakaszát.

Mint azt Bornemissza Pál püspök leveléből már megismertük, a székelység volt a legelégedetlenebb. Bár Ferdinánd 1554. elején biztosította szabadságukat, és az ököradon kívül minden egyéb adó alól mentesítette a székelyeket,⁴²⁷ Dobó további engedményekkel próbálta megnyerni őket. Az 1555. ápr. 24-re Marosvásárhelyen összehívott országgyűlés kimondottan ilyen céllal ült össze. A vajdák a székelyeken kívül a többi rendeket is felhívták, hogy

kivánságaikat terjesszék eléjük.⁴²⁸ Erre a székelyek ápr. 28-án Székelyudvarhelyen 88 pontban összegyűjtötték valamennyi régi kiváltságaikat,⁴²⁹ amelyeket Dobó és Kendi szept. 28-án a király nevében jóvá is hagytak.⁴³⁰ A marosvásárhelyi országgyűlésen a vajdák más módon is a rendek kedvében jártak. Ápr. 18-án kiadott utasításuk szerint egy bizottság felmérte a király csapatai által korábban okozott károkat és elrabolt élelmiszereket, majd meghatározta a fizetendő kárpótlás összegét.⁴³¹ Ezenkívül ismét érvénybe lépett a vajdák engedménye folytán az a jog, amelynek értelmében az országtanácsnak csak az lehetett a tagja, akiket az országgyűlés erre megválasztott.

A vajdák politikájának eredményeképpen ezen az országgyűlésen Habsburg-ellenes hangulat nem ütötte fel a fejét, sőt az I. Izabella és János Zsigmond visszahívására korábban megtett török követelés sem talált komolyabb visszhangra.⁴³²

A vajdák tehát, mint láttuk, az adott helyzeteknek megfelelően hol erélyes kézzel, hol megfontolt, hajlékony politikával igyekeztek a rendet helyreállítani Erdélyben. Ez sikerült is nekik és hogy a Habsburg-uralom mégis összeroppan, arra nézve történetírásunk mai álláspontját idézzük: "Erdély sorsa Erdélyen kívül dőlt el." ⁴³³

A török ugyanis sehogyan sem nyugodott bele Erdély és Magyarország Habsburg-kézen történt egyesítésébe, mert ez további hódító terveivel szemben mindenképpen erős gátat jelentett volna. Mint láttuk, Dobó és Kendi vajdaságának elején azonban tartózkodott a fegyveres beavatkozástól, mert haderejének jelentős részét a perzsákkal vívott háború kötötte le. Emiatt az Erdély sorsába való török beavatkozást két szakaszra bonthatjuk:

az elsőre a diplomácia, a másodikra a katonai beavatkozás volt a jellemző.

Az első szakasz, mely 1553-tól 1555-ig tartott, nem hozott különösebb eredményt, mert a vajdák tevékenysége megakadályozta egy törökbarát belső bázis megerősödését. Ezt annál könnyebben megtehették, mert a török diplomácia ebben az időszakban nem volt elég energikus és módszerekben sem volt elég gazdag ahhoz, hogy céljait elérje. A porta az erdélyi vajdák 1554. tavaszán Konstantinápolyba küldött követségének súlyos fenyegetések között meghagyta János Zsigmond visszahívását.⁴³⁴ Még ugyanebben az évben, okt. 7-én kelt Szulejmánnak az a fermánja, amelyben kijelentette, hogy ha visszahívják János király fiát, akkor meghagyja Erdély szabadságát és pártfogásában fogja részesíteni, de ha vonakodnának megtenni, úgy a föld színéről is el fogja törölni az országot. 1555. május 15-én pedig a török ultimátumot küldött Ferdinándnak, és hat hónapot adott arra, hogy Izabella és fia számára Erdélyt átadja.⁴³⁶ Hasonló hangu üzenet érkezett Sándor moldvai vajdától is, aki 1554. márciusában a következőket írta Kendi Ferencnek: "ha csak várait Szent Ivánt, Vécset meg akarja tartani, ne ellenezze a királyfi visszahelyezését, mert az oláhok és törökök nem nyugosznak addig, míg a dolog be nem lesz végezve, s a királyfi vissza nem lesz helyezve."⁴³⁷

Amíg csak üzenetek jöttek, hatásukat a vajdák működése ellensúlyozni tudta, annál is inkább, mert a külpolitikai helyzet egyelőre nem mutatkozott fenyegetőnek. 1555-ben azonban már kedvezőtlenebbé váltak a kilátások. A törökök kezéből mult évben kiszabadult⁴³⁸ Petrasko havasalföldi vajda 1555. máj. 8-án Dobóhoz és Kendihez írott baráti hangu levelében tudósította az erdélyi vajdákat, a fenyegető helyzetről. Figyelmeztette őket, hogy a török szultán Konstantinápolyba érkezett és két-három hét múlva⁴³⁹ "Drinápolyban leszen ...

mind táborával egyetemben." Majd ír a francia követ üzenetéről, aki arról értesítette őt, "hogy az hatalmas császár nagy erőt ad az király fiának behozására, ...budai pasát, Kászon temesvári pasát és az két oláh országokat " fogja mozgósítani, " kinek mozdulására jöve császár Drinápolyba."⁴⁴⁰ A továbbiakban azt írta Petresko, hogy az Erdély elleni támadás a közeljövőben várható, mert " mostan kenig levelet hoz mi nekünk az két országnak, hogy készek lennénk az pasákkal egyetemben", ugyanakkor az ő jószándékát hangsúlyozva írja, hogy Sándor moldvai vajda a királyné pártján áll.⁴⁴¹ Ugyanakkor aggodalmát is kifejezi a fenyegető helyzet miatt és azt tanácsolja a vajdáknak, hogy hagyják el békében Erdélyt. Ha ezt nem teszik meg,akkor, " mind mi és Erdélyország egyszersmind elveszünk és megemésztetünk." Szép hangu bucsuzása egy hazáját őszintén szerető államférfit ismerttet meg velünk : itt arra kéri a vajdákat, ne haragudjanak " hogy gyakran való levelekkel bántjuk Nag.-kat, de nekünk, meglátja Nag.-tok, hogy fáj az mi hazánknak romlása."⁴⁴² Nem is lehet csodálkozni azon, hogy a török később meggyilkoltatta Petrasko vajdát.⁴⁴³

A fenyegető veszedelemben Dobó a fegyveres védekezésről kívánt gondoskodni. Hadfelkelést hirdetett 1555 máj.27-re, amelynek során a nemesek mintegy 6000 katonával össze is gyűltek. Bár háború nem robbant ki, de a vajdák a szállongó hírek miatt három hónapig együtt tartották a tábort, amely olyan terhet jelentett az országra, amely egy kisebb vereség hatásával is felért.⁴⁴⁴

A külső helyzet kedvezőtlené válása maga után vonta az erdélyi viszonyok megromlását is. A rendek az 1555. dec. 23-i országgyűlésükön felmérték a helyzetet.

A török és a román vajdák fenyegető magatartása arra utalt, hogy hamarosan kenyértörésre kerül a dolog, s ezért megtették a szükséges intézkedéseket. Önállósították magukat a két vajdától, de Ferdinándnak nem mondták fel az engedelmességet, viszont felszólították, hogy tegye meg a szükséges előkészületeket Erdély védelmére. Emellett arra az eshetőségre is felkészültek, hogy Ferdinánd erre nem lesz képes. Mivel elakarták kerülni az országot végigpusztító háborút, 3000 főnyi hadsereget állítottak fel, amely Ferdinánd gyengesége esetén Izabella és János Zsigmond visszahozatalát támogatta volna. Ugyanakkor biztosították Dobót, hogy a Ferdinándhoz ment követségük visszatérése előtt nem tesznek lépéseket erre.⁴⁴⁵

Itt volt az utolsó alkalom, hogy Ferdinánd megfelelő - első sorban katonai - intézkedésekkel, erős hadsereg felállításával Erdélyben olyan pozíciót foglaljon el, amely a török elleni sikeres harc feltételét, ezáltal Erdély megtartását biztosította volna. A király ereje azonban kevés volt erre, bármennyire is szeretete volna megtartani az országot: "Elgondolhatja Felséged, mily zavarban vagyok, s mily káros volna mind magamra, mind országaimra nézve lemondani Erdélyről," - írta bátyjának, V. Károly császárnak 1555. júl. 30-án.⁴⁴⁶

Augusztus 20-án pedig a helyzet reménytelenségéről, s a kérdés diplomáciai úton történő megoldásának csődjéről értesítette a császárt: "Bár miként ügyekeznek is követeim, nem kaphattak egyéb választ mint, hogy Erdélyt vissza kell adnom a boldogult vajda /Szapolyai János /fiának, vagy háborút kezdenem a törökkel...."⁴⁴⁷⁼⁶¹

Viszont már a korábbi évek Magyarország ellen vezetett török támadásai is megmutatták: Ferdinándnak nincs megfelelő hadi ereje ahhoz, hogy eredményesen vehesse fel a harcot az ellenséggel.

Dobó István királyi zsoldban álló hadserege már vajdasága kezdete -
 tén állandóan késve kapta meg a zsoldját: " mi igen fizetetlenek
 vagyunk mostan immár itt harmadik holnapja lesz, hogy nem volt
 fizetésünk mind hozzánk való tartozóval egyetemben " - írta Dobó
 bátyjának 1554. febr. 7-én, ⁴⁴⁸ Ezért aztán hadserege állandóan
 fogyott, még sógora, Bocskai György is elhagyta embereivel, ⁴⁴⁹
 úgyhogy Dobónak 1555. júniusára teljesen elszéledtek a katonái,
 s még a várak őrsége is úgy megfogyatkozott, hogy pl: Déván már
 éjjeli őrségváltásra sem maradt ember. ⁴⁵⁰ Végül Ferdinánd erdélyi
 kincstartója úgy próbált segíteni a rendkívül súlyos pénzügyi
 nehézségeken 1555. elején, hogy husz, Erdélyben fekvő királyi
 várat " tartományostól, sókamarástól " el akart zálogosítani
 a vajdáknak 28800 forintért, amely összeget hat hónap múlva 5 %
 -os kamattal együtt fizetne vissza. ⁴⁵¹ Nem tudjuk, hogy a vajdák
 megkötötték-e az üzletet, de valószínűleg nem, mert mint Kendi
 írta, a bizonytalan helyzetben könnyen elveszithetik a várakat,
 s ezzel a pénzüket is. ⁴⁵²

A rendezetlen pénzügyi viszonyokon Dobó maga próbált már korábban segíteni, amire az egyre fenyegetőbbé váló helyzet miatt is nagy szükség volt. Eközben persze részint a rendekkel, részint Vass László királyi kincstartóval került összeütközésbe. 1554 -ben pl: " az két vajda forint adót szerzenek az székely földén " ⁴⁵³, ami a székelyek kiváltságainak megsértését jelentette. A kincstartó is sérelmezte a vajdák nemegyszer katonai erő segítségével véghezvitt adószedését, mert így neki már nem fizettek. Kifogásolta azt is, hogy a vajdák nem tartják be a pénzügyi rendelkezéseket és nem tartotta hasznosnak, " hogy az vajda uraim adjanak commissiót ő magok az ő magok dolgára. " ⁴⁵⁴ Mint láttuk azonban, a vajdák az igen gyenge ellátás miatt rá voltak kényszerítve arra, hogy a szükséges pénzt ezen a nem éppen szabályos módon biztosítsák.

Nem indokolt tehát Dobó István személyes fukarságának a számlájára írni mindezt, annak ellenére, hogy az erdélyi rendek 1556. elején Marosvásárhelyre összehívott országgyűlésükön Dobó kapzsisággal és zsarolással vádolták.⁴⁵⁵

Ilyen körülmények között köszöntött be a vajdák uralmának harmadik szakasza, mely fokozódó, a külső és belső nehézségek elleni mind reménytelenebbé váló küzdelem jegyében telt el. Ezt a szakaszt a fegyveres küzdelmek kiújulása jellemezte, amely azonban Ferdinánd és a vajdák gyengesége folytán nem vezetett kiterjedt, jelentős háboruskodásokra.

Mostmár a törököknél is a katonai beavatkozás szándéka került előtérbe. 1555. máj. 29-én végetért a przsákkal folytatott háború,⁴⁵⁶ júniusban a szultán 5 hónapos fegyverszünetet kötött Ferdinánddal is. Ezt a porta arra használta fel, hogy előkészüljön az Erdély elleni fegyveres támadásra, amiről Dobó Petresko vajda leveléből már jóelőre értesülhetett. Ezidő alatt kellett volna Ferdinándnak is megtennie a kellő előkészületeket a fegyveres védelemre. Ezt azonban, mint már oly sok esetben, Ferdinánd most is elmulasztotta, ehelyett az immár teljesen céltalanná vált politikáját folytatta és követői útján még egy évi fegyverszünetet kért a portától. A szultán válaszul kiadta a parancsait a **ruméliai**, a budai, a temesvári pasáknak, a moldvai és a havasalföldi vajdáknak, hogy seregeikkel álljanak készen Erdély és Magyarország megtámadására.⁴⁵⁷

Az erdélyi vajdák nemhogy ebbe, de ekkor már a belső ügyek alakulásába sem tudtak hatékonyan beleszólni. Mint láttuk, Dobónak már nem volt hadserege, s így hatalma sem, a rendek pedig pártállásukat attól tették függővé, hogy a két uralkodó közül melyiknek lesz nagyobb esélye a katonai győzelemre.

Nyilvánvaló volt, hogy meg akarják kimélni országukat egy pusztító háborútól.

A fenyegető helyzetben a rendek nem várakoztak tétlenül. Az 1555.dec.23-i országgyűlés Ferdinándot választat elé állította: vagy gondoskodik Erdély védelméről, vagy elfordulnak tőle. Ez utóbbi esetre ugyanakkor már meg is tették az előkészületeket azzal, hogy a török felszólításának engedelmeskedve egy főkapitányt választottak, hogy ezután annak engedelmeskedjenek. A folyamatot Dobó az 1556.febr.2-án Tordán összeülő országgyűlés előtt utoljára azzal próbálta megállítani, hogy 20 telekig terjedő adományozási jogával élve⁴⁵⁸ jószágok adományozásával, pénzzel, ígéretekkel igyekezett megnyerni a rendek egyes befolyásos képviselőit.⁴⁵⁹

Mindaz azonban már semmit sem ért. Mivel Ferdinánd az előző gyűlés követeknek nem adott kielégítő választ, a rendek Tordán elhatározták, hogy visszahívják Izabellát és János Zsigmondot, visszaérkezésükig pedig behívják Petrovics Pétert, hogy az ország kormányzása zavartalan legyen.⁴⁶⁰⁼⁶² A rendek határozatához csakhamar a székelyek és a szászok is csatlakoztak. A székelyek maguk is elküldték követeket. Lugosra Petrovicshoz azzal, hogy hajlandók János Zsigmond mellé állni,⁴⁶¹ febr.9-én Nagyszebenben pedig a szászok is kimondták csatlakozásukat a rendekhez.⁴⁶² A márc.8-i szászsebesi országgyűlés tehát már az egész ország álláspontját képviselte és bár Dobó levél útján még egy kísérletet tett, hogy a rendeket Ferdinánd pártjára visszatérítse, próbálkozása nyilvánvaló kudarcra volt ítélve. Sőt a rendek őt és Bornemissza Pál püspököt felszólították, hogy vagy térjenek át a királyfi hűségére, vagy minden vagyonukkal együtt békében hagyják el az országot. Ez a kitétel egyébként szintén arra enged következtetni, hogy Dobó vajdasága alatt nem követett olyan módszereket, amelyekkel a rendeket magára haragította volna.

A gyűlés János Zsigmondot ismerte el Erdély urának, visszatértéig pedig Petrovics Pétert helytartói tisztséggel bizta meg.⁴⁶³

Kézenfekvő, hogy ^{az} Erdély elleni török támadás elmaradása az események ilyen irányú fordulatának volt köszönhető. Petrovics Péter már febr. végén elindult Lugosról, majd seregének egy részét Déva alatt hagyva márc. 4-én elkezdte Gyulafehérvár ostromát. A püspök külső segítségre nem számíthatott, mert Dobó - sereg híján - maga is visszahúzódott Szamosujvárra. A helyzetet tetőzte, hogy Petrovics bevonulásával egy időben a román vajdák is Erdélybe törtek. Bár a legfontosabb várak még Ferdinánd párti katonaság kezén voltak, de nem volt bennük kellő számú őrség, nem voltak megfelelően ellátva és megerősítve. Az erdélyi Habsburg uralom helyzete ezzel teljesen kilátástalanná vált és teljes megsemmisülése csupán idő kérdése volt. Dobó a király segítségére nem számíthatott, akihez már korábban elküldte öccsét, Domokost, hogy hatós támogatást kérjen. Puchheim Farkast ugyan 4600 főnyi seregével Erdélybe küldte a király, de ez a had néhány kisebb vár elfoglalása után Krasznahorkánál Bebek Ferenc török által is támogatott csapataitól vereséget szenvedett,⁴⁶⁴⁼⁶⁵ s ezzel a külső segítség minden reménye szertefoszlott. Petrovics Péter a szászsebesi országgyűlés után ujult erővel folytatta várak ostromát, melyek közül Gyula és Gyulafehérvár már apr. elején elesett, Bornemissza Pál püspök apr. 11-én minden vagyonával elhagyta Erdélyt. A reménytelen helyzetre való tekintettel két nap múlva Dobó is elküldte Ferdinándnak azt a kérését, hogy vajdai hivatalából mentse fel.⁴⁶⁵⁼⁶⁶

Kendi Ferenc pedig ezalatt most már nyíltan a rendekhez csatlakozott és ő vezette azt a küldöttséget, amely jul. 6-án Lengyelországba indult Izabella és János Zsigmond elébe.

Nem ismeretes, hogy Kendi mettől kezdve dolgozott Dobó ellen, de a király követeként Konstantinápolyba utazó, s erőszakkal ott tartott Verancsics azt írta, hogy Dobónak minden titkát elárulja egy barátja.⁴⁶⁶ Ezzel Kendi - ha áttételesen is - joggal gya - nusitható, hiszen rajta és az alvajdákon kívül más aligha tudott ezekről.

Izabella és fia szept. 22-én vonult be Kolozsvárra,⁴⁶⁷⁻⁶⁵ s ezzel a Habsburgok erdélyi uralma ténylegesen is összeomlott. E - leve meghiusult annak lehetősége, hogy Magyarország és Erdély e - gyesítésével egy erőteljes török elleni bázis jöjjön létre. Dobó István erdélyi vajdasága idején ezt a célt szolgálta. Hogy meny - nyire céltudatos magyar politikus, és nem a Habsburg-érdekek au - tomatikus kiszolgálója volt, az bizonyítja, hogy alig egy évti - zed múltán éppen azzal az uralommal fordul majd szembe, amit Er - délyben még meggyőződéssel szolgált.

Dobó István és családja számára az igazán nehéz megpróbál - tatások még csak ezekután kezdődtek Erdélyben. Dobó novemberig védte Szamosujvárt, de a közelgő tél és a kilátástalan harc mi - att egyesek szerint 11 -, mások szerint 28-án feladta a várat.⁴⁶⁸⁻⁶⁶ Balassa Menyhért és Petrovics Péter szabad elvonulást engedélye - zett számára azzal, hogy a várból csak saját fegyverzetét viheti el. Szilágyi szerint Dobó nem fogadta el az elvonulásra számára kijelölt utvonalat, és Izabella attól félve, hogy Dobó útja köz - ben Várad vagy Huszt ostromát esetleg megzavarja, magához hi - vatta Kolozsvárra.⁴⁶⁹⁻⁶⁷ Istvánffy véleménye szerint a régi családi ellenség, Perényi Gábor intrikája nyomán Dobót és családját itt börtönbe zárták azért, mert szekereire - a megadási feltételek ellenére - Szamosujvár tartozékai közül is rakatott lőfegyvere - ket.⁴⁷⁰⁻⁶⁸ Ugyancsak Perényi művének tartja a szakirodalom azt is, hogy Dobó öccsét,

Domokost kiadták a töröknek, aki a volt alvajdát Konstantinápolyba vitte. ^{471 = 70}

Dobóék elfogatásának ez a magyarázata minden valószínűség szerint aligha egészen pontos. Ami az elfogatás okát illeti, a szamos-ujvári fegyverek elszállítása csak ürügy lehetett, mert a három jelentéktelen sugárágyu tulajdonjogát Szamosujváron még talán igen, de Kolozsváron igen nehéz lehetett pontosan megállapítani. Közvetlen adatunk nincs ugyan rá, de Dobó elfogása már akkor el lehetett határozva, amikor még csak hívták Kolozsvárra. Mindezek mögött pedig elsősorban a török munkáját kell feltételeznünk, akinek kívánságait Izabella abban a helyzetben nem tagadhatta meg. Megint más kérdés az, hogy mindez nem volt Perényi ellenére. Miért fogatta volna el Dobót és családját saját jószántából az az országgyűlés, amely tavasszal felhívta békés távozásra és engedte volna, hogy Dobó minden vagyonát elvigyen? **Azért** talán, mert fegyveresen ellenszegült? Ezt Bornemissza Pál püspök is megtette Gyulafehérvárott, a megadás után mégis szabadon elmehetett ingóságaival együtt. Vagy talán a nem is erdélyi Perényi Gábor oly nagy befolyással bírt volna a rendekre? Aligha. Hogy viszont a töröknek benne volt a kezében a dologban, arra több jelből is következtethetünk.

Már a letartóztatás előzményeiben is gyanús motívumok hívják fel magunkra a figyelmet. A Székely krónika szerint Dobó Istvánt a "királyné asszonyoknak ..... hozák meg," ⁴⁷² míg bátyjának Ferdinánd követelése nyomán tett számonkérésére Izabella azt válaszolta, hogy semmi köze az egész dologhoz, mert Dobót az országgyűlés ítélete **juttatta** börtönbe. ⁴⁷³ Egy év múlva pedig a töröknek kénytelen magyarázkodni, Dobó szökését véletlennek tüntetve fel, miközben pedig széltében elterjedt, hogy a szökés az ő tudtával történt. ⁴⁷⁴ A töröknek a szökésre történt élénk reagálásáról pontos képet ad az a levél, amelyet unokaöccse, Zeleméri László írt Dobónak alig két hónappal a szökés után, 1558. jan. 27-én.

Ebből derül ki, hogy amikor Dobó szökésének híre kiszivárgott, a lippai szandzsák bégje azonnal megüzente azt a szultánnak, aki rögtön csauszt küldött Izabellához magyarázatot követelve tőle és közölte a szultán parancsát, hogy Dobó feleségét "gyermökivel" együtt küldje el a portára, mert különben Dobó szökését nem hiszi véletlennek, hanem abban Izabella segítségét tételezi fel. Erre Izabella egy olasz követet küldött a portára, hogy tisztázza magát a szultán gyanuja alól.⁴⁷⁵

Ha Dobó István és családja elfogatásában a töröknek semmi része sem lett volna, akkor vajon miért érdekelte annyira a fogoly Dobó kiszabadulása és miért kellett Izabellának magát mentetgetnie a szultán előtt? Azt hisszük, ha Perényi Gábor közre is működött Dobóék bebörtönzésében az egész dolog az övéénél sokkal nagyobb hatalom, talán egy török titkos parancs hatására ment végbe.

A fenti adatokból kirajzolódó kép alapján talán nem járunk messze az igazságtól ha azt mondjuk, hogy a török kérésére és az országgyűlés helybenhagyásával bebörtönözték Dobót és családját, majd a viszonyok rendeződése után neki sem akarva különösebben ártani, s egyúttal a vajda fogságából fakadó diplomáciai feszültséget is elkerülendő Izabella elősegítette szökését, hogy azután a családját békében elbocsáthassa.

Természetesen Dobó 1557. nov. 15-én történt szökése után már csak a látszat kedvéért is a család őrizetét megszigorították. Zeleméri László említett levelében azt írja erről Dobónak, hogy még az ételüket hordó inas sem mehet be hozzájuk, "hanem az ajtó előtt teszi le, az étket a vénasszony viszi be."⁴⁷⁶

Zeleméri egy követet is küldött Erdélybe a foglyok helyzetének ki-
fürkészésére, de még sógoruk, Bocskai György is csak titokban, " a
kert mögött beszéllett " vele, s a követ a magával vitt levelet és
pénzt isemmi módon nem tudta a foglyokhoz eljuttatni. Az öccse sor-
sáról is tudósította Zeleméri Dobót, ezek szerint Dobó Domokost a
Hét-toronyban éppen Török Bálint helyén őrzik " erős fogságban",
és napi ellátására csupán egy oszporát biztosítottak. ⁴⁷⁷

Dobó feleségét és gyermekeit később szabadon bocsátották, ami
szintén Izabellának a már említett jóindulatát bizonyítja, hiszen a
török ellenére cselekedett. Dobó Domokos kiszabadulása azonban már
nem ment ilyen egyszerűen. A török kezéből foglyot csak váltságdíj
vagy cserefogoly ellenében lehetett kiszabadítani. Dobó 1560-ban
Sziget kapitányától 6000 forintért megvette Veli janicsár agát, akit
Dobó másik sógora, Balassa János vitt el Komáromba. Eközben a török
Dobó Domokost Esztergomba vitte, és a két foglyot a Duna vizén hajó-
kon cserélték ki. ⁴⁷⁸

Dolgozatunk első részében részletesen szoltunk róla, most csak
megemlítjük, hogy Ferdinánd Erdélyben tanusított hűséges helytállása
jutalmául átadta Dobónak Léva és Végles várakat a hozzájuk tartozó
uradalmakkal, Gönc és Telkibánya mezővárosokat, kinevezte Bars vár-
megye főispánjává és az erdélyi hadak tartási költségeinek fejében
30 000 forintot adott neki, ⁴⁷⁹ és minden valószínűség szerint
ekkor kapta meg Hont vármegyében fekvő birtokait is. ⁴⁸⁰

A Dobó - Balassa féle összeesküvés

A Habsburg-centralizáció megerősödése és hatása Magyarországon
az 1560-as évek második felében

Ferdinánd magyar királlyá választása után az országnak más tartományaiban alkalmazott központosított kormányzati formát Magyarországra is ki akarta terjeszteni. Bár Csehország és Magyarországnak formailag önálló királyság maradt 1526. után is, de az osztrák tartományokkal közös uralkodó a külügy, a pénzügy és a hadügy tekintetében birodalma minden országát egységes irányítás alá vonta. E fontos ügyeket a bécsi udvar, illetve annak egyes egyes szakszervei: a titkos tanács, az udvari kancellária, az udvari kamara és a később, 1556-ban létrehozott udvari haditanács látta el. Különösen a titkos tanácsnak volt nagy szerepe, mert a király a magyar országgyűléssel történő érintkezésében e szervtől kapta a javaslatokat. Az udvari kancelláriában a magyar ügyeket külön magyar titkár intézte ugyan, aki azonban alá volt rendelve az udvari kancelláriának. Az udvari kamara szintén fellettes hatósága volt a pozsonyi magyar kamarának. Az udvari haditanács pedig megalakulása után az egész Habsburg-birodalom legfőbb hadügyi intézője lett.

Ezekben a kormányhivatalokban a magyarok szinte semmi szerepet nem játszottak. Az egész kormányzat legfőbb testületét jelentő titkos tanácsban pl.: a XVI. században egyetlen magyar sem szerepelt. A magyar hatóságok szerepe még az ország területén belül is másodlagossá vált és csak azokon a területeken működhettek, ahol a központi

kormányzat hatáskörének nem állottak útjában. A volt királyi tanács jogutóda, a magyar tanács csak alkalmakként ült össze. Az idegenben tartózkodó királyt képviselő helytartóság 1542-től állandóan ülésező szerv lett, de hatásköre csonka volt, mert nem foglalkozhatott pénz - ügyekkel és az országban állomásozó idegen katonaság felett sem rendelkezhetett. Ferdinánd megszüntette a kincstartóságot, helyette az előbb Budán, majd Pozsonyban működő magyar kamarát hozta létre. A magyar hatóságok közül a legnagyobb hatáskörrel a központi bíróságok rendelkeztek, akik a nádori helytartóval és az országbiróval együtt a vármegyéktől fellebbezés útján felkerült perekben intézkedtek.⁴⁸²

A magyar rendek a Habsburg központosítási törekvésekkel szemben sajátos álláspontot foglaltak el, amelyben két, egymással ellentétes tendencia volt megfigyelhető. A török elleni sikeres honvédelem és az országban betöltött kiváltságos pozícióik biztosítása érdekében szükségesnek látták és elfogadták a Habsburg uralmat, annál is inkább, mert a jobbágyság kérdésébe beleszólást nem engedő földesuri hatalom ilyen szempontból szilárd volt és a vármegyék önkormányzati rendszere is megakadályozta a központi hatalomnak az ország belső ügyeibe való beleszólását. Másfelől azonban a rendek az ország központi irányítását sem akarták kiengedni a kezükből, ezért az országgyűléseken gyakran tiltakoztak a Habsburg központosítási törekvések adott megnyilvánulásai ellen, természetesen anélkül, hogy a Habsburg uralom teljes megszüntetése lett volna céljuk.

Voltak azonban olyan időszakok is, amikor a Habsburg politika balfogásai, nyilvánvaló magyarellenessége vagy túlzott centralisztikus törekvései miatt különösen feszültté vált a rendeknek az udvarhoz való viszonya. Egyik ilyen kedvezőnek látszó külpolitikai helyzet miatt különösen erős elégedetlenkedési hullámból nőtt ki az e fejezetünk témájául szolgáló Dobó- Balassa összeesküvés.

Ferdinánd uralkodása idején a rendek hangulata akkor vált kedvezőtlené általában, ha a király nem biztosított elég haderőt a török támadások idején. Egyébként az uralkodó számos magyar főúr szolgálátát vette igénybe, nemegyszer magas méltóságra emelve őket. Zrínyi Miklós pl: horvát bán lett, Dobó István erdélyi vajda, Nádasdy Ferenc nádor, a történetíró Forgách Ferenc pedig Ferdinánd bizalmas embereként 1559-ben tanácsos, 1560-ban alkancellár volt, 1562-ben diplomáciai kiküldetésben Antwerpenben járt, 1563-ban Ferdinánddal együtt vett részt a pozsonyi országgyűlésen, elnöke volt egy határkiigazító bizottságnak, 1564-ben ő tartotta Ferdinánd felett a gyászbeszédet.⁴⁸³

Ferdinánd halála után azonban mindez alapvetően megváltozott. Miksa alatt a magyar érdekek és képviselőik teljesen háttérbe szorultak. A főbb hivatalokba németeket nevezett ki, a királyra visszaszállott birtokokat idegeneknek adományozta, a nagyobb várak parancsnokságát német kapitányokra bízta. A magyar rendek elégedetlensége különösen akkor öltött viharos méreteket, amikor az 1566-i török hadjárat idején a Győrnél táborozó tekintélyes királyi haderő semmit nem tett sem Szigetvár felmentése, sem a török sereg visszavonulásából adódó lehetőségek kihasználása érdekében. Az ezután kialakult magyar közhangulatot jól érzékeltetik a XVI. század második feléből dátum és név nélkül ránk maradt levél sorai: "...mindiég esmertem, hogy ő felsége ez szegény nyomorult országot meg akarja ótalmazni; de most már látom az ő felsége erőtlen voltát és hogy ő felsége után az ellenség az határra szinte bennünket szorított, ő felsége csak paizsnak tart bennünket."⁴⁸⁴ Nagyon hasonlít ehhez a velencei követ egyik tudósítása, mely szerint a németeknek csak kíváncsok a magyar faj veszte, a magyar terület pusztulása, hogy az ország puszta vadonná válván a német, s török között, a félelmes ellenséget őrőlük elválassa.⁴⁸⁵

Miksa törökkel szembeni passzív politikája csak az egyik oka volt a rendek elégedetlenségének. Az állandó török betörések nyomán az 1567-i országgyűlés a király elé tárta az ország kétségbeejtő állapotát. A rendek felzudulása akkor öltött igazán komoly méreteket, amikor Miksa megtagadta a János Zsigmondtól visszaszerzett várak visszaadását jogos tulajdonosaiknak. Ez a földesuri hatalom és jog teljes megsértését jelentette, amelybe a rendek nem nyugodtak bele, és csak akkor csendesedtek le, amikor a király a birtokok visszaadásának kérdésében megváltoztatta álláspontját.⁴⁸⁶

Miksa és a magyar nemesség viszonya azonban továbbra is feszült maradt, annyira, hogy a király az 1569. jan. 6-ra összehívott országgyűlést elhalasztotta. Giovanni Michiel velencei követ jan. 13-i jelentése szerint erre azért volt szükség, mert a király nem mert "hat vagy hét hétig védtelenül egy oly szabad helyen időzni", ahol - tanácsosai szerint - a magyarok a törökkel egyesülve könnyen megtámadhatják.⁴⁸⁷ Illyen konkrét veszély természetesen nem fenyegetett és mindez inkább a királyt a magyarok ellen befolyásoló tanácsosok intrikájának volt tulajdonítható.

Ezt azonban csak a fegyveres támadásra kell értenünk, mert a rendek szembefordulása a királlyal egyébként nagyon is kitapintható. Miksa 1569. februárjának elején Bécsben összehívta a magyar tanácsosokat. A megjelent hat magyar főpap és négy főur tolmácsolta a rendek panaszait és a nehéz helyzetet jellemezve kijelentették, hogy ha a király most eltávozna az országból, félni lehet egész Magyarország elszakadásától.⁴⁸⁸ A tanácsosok febr. 22-én felterjesztésben tárták Miksa elé az elégedetlenséget kiváltó okokat: az ország fontos ügyeit idegenek tárgyalják, arról a magyarok tudomást sem szereznek, a magyar tanács tekintélye a legalsó fokra süllyedt, ha az udvar valamilyen

magyar vonatkozásu ügyről információt akar szerezni, akkor nem az egyébként illetékes országtanácsshoz, hanem / az udvar érdekeit maradéktalanul kiszolgáló / kamarához fordul, ha valaki ügyét a királyhoz terjeszti fel, azt vagy a kamarához, vagy a haditanács-hoz utasítják, ahonnan azután hosszas lótas-futás, várakozás után is gyakran dolgvégezetlenül kell haza mennie. A magyar kamarai tanácsosok a király kedvét keresve nemegyszer az ország törvényei ellen is vétének, amiből tulajdonképpen kára lesz az udvarnak, mert ezzel is nő a magyarok elkeseredése és a királytól való elidegenedése. Sőt peres ügyekben a kamara olyan erőszakos nyomást gyakorol a bírákra, hogy azokban a feleknek nincs bizalmuk. Mindehhez jönnek még az idegen kapitányok és zsoldosok fékevesztett pusztításai az országban. Ezek azok az okok – mondja a felterjesztés –, amelyek miatt egyre nő az elégedetlenség és egyesek János Zsigmondhoz pártolnak.⁴⁸⁹ Lényegében ugyanezeket tartalmazta az a jelentés is, amelyet Michiel jan. 27-én küldött haza Velencebe: "Magyarország e pillanatban még csöndes, de csak egy kicsike, jelentéktelen esemény kell, hogy lángba boruljon, hogy nagy veszedelem törjön ki, annyira általános az elégedetlenség, s annyira nagy az ország főbbjeinek habozása."⁴⁹⁰

A magyar rendek udvarellenes hangulatának fokozódása ter mészetesen kapóra jött János Zsigmond erdélyi fejedelemnek, aki az ő segítségükkel szeretne volna uralmát Magyarországra kiterjeszteni. Ennek elérésében elsősorban a szomszédos magyar nemességet használta volna fel. A korabeli híresztelések szerint emberei / közöttük Dobó és Balassa sógora, Bocskai György név szerint is szerepel / bejárták az országot és elégedetlen főurakat igyekeztek csatlakozásra bírni.⁴⁹¹

Akár az általános elégedetlenség, akár János Zsigmond embereinek rábeszélése hatására történt is, egyes magyar urak hamarosan nyíltan

a fejedelem táborához csatlakoztak. Így tett pl: Forgách Ferenc, aki Ferdinánd bizalmas főembere volt, ám Miksa alatt már egyáltalán nem részesült kitüntető királyi kegyekben. Szándéka már 1567. elején ki tudódhatott, mert Verancsics Antal ez év május 22-én le akarta beszélni elhatározásáról : " ... fontolná meg szándékát csirájában s oly császárral ne harcoljon .... Régi tapasztalat , hogy a hivatalokat, kitüntetésekét könnyebb a fejedelemtől .... türelemmel nyerni, mint bármi nagy férfiának ugýtetszését kicsikarni." ⁴⁹² Feltehető a levél nyomán, hogy Forgách átpártolása előtt János Zsigmondtól nagyobb jutalmakra is ígéretet kapott. 1568. nov. 10-én Verancsics már arról tudósította Draskovics György zágrábi püspököt, hogy " Forgách Ferencünk minap az erdélyi fejedelemhez pártolt, minő reménnyel ? nem tudom, mindazonáltal olyan bélyeggel, mely valóban csekély dicséretére fog válni. " ⁴⁹³

1569. elején Forgách sógora, Gyulaffy László szökött át Erdélybe. Az ő átpártolását is kegyvesztettség előzte meg. Mint tihanyi és veszprémi kapitány kevés fegyveres őrséget tartott a várban, amiért megfosztották tisztségétől. Az ő átszökése is elő lehetett készítve, mert Miksának a portán tartózkodó követe, Wyss László már 1568. őszén jelentette, hogy a portán Gyulaffy **János** Zsigmondhoz való átpártolásáról beszélnek. ⁴⁹⁴

Ez a két eset is azt az egyébként eléggé meg nem erősített szóbeszédet igazolta, hogy János Zsigmond emberei megjelentek az országban. A portai hírek ugyanis csak Erdélyből indulhattak ki. Az is látszik, hogy az ilyen nyílt átpártolásokra személyes sérelmek vették rá az urakat. Ilyen sérelmek, ha nem is mindig eredményeztek átszökést, de titokban János Zsigmond pártjára állítottak másokat is.

Báthori Miklós országbirót is a pártosok között emlegették. Mi sodorta őt hozzájuk? Gabonakészletét a szatmári német kapitány kérésére nem volt hajlandó átadni, mire a tiszt fegyveres erőszakkal foglaltatta le a gabonát. A Szatmár felé haladó szállítmányt ugyan Báthori emberei utólérték és a zsoldokat legyőzve visszaszerezték, de az országbiró jogosan háborgott a német kapitány eljárása miatt. A szintén elégedetlenek közé sorolt Tahy Ferencet, Ferdinánd hű kapitányát pedig előzőleg a kanizsai parancsnokságtól fosztották meg.⁴⁹⁵

Minden bizonyval hasonló sérelmek érhatték a János Zsigmonddal szimpatizáló Török Ferencet, Homonnay Drugeth Gáspárt, Magyar Bálintot és Balassa Farkast is.⁴⁹⁶

Ezek a főnemesek; bizonyára még számos, meg nem nevezett társukkal együtt itthon maradva várták János Zsigmond terveinek valóra válását. Birtokaikon tartózkodtak, hogy a harc kezdetén azonnal a fejedelelemhez csatlakozhassanak. Ez magyarázza meg a velenkei követ 1569. jan. 13-i jelentésének azt a részét, melyben a januári országgyűlés elmaradásának okairól szólva írja: " .. a királyi helytartó az országgyűlés elhalasztására bírta. Miksát, azt mondván, hogy csak kevés főúr fog az országgyűlésre jönni."⁴⁹⁷

János Zsigmond tervét azonban magasabb politikai érdekek meggyújtották. Az 1566-ban Szigetvárnál meghalt II. Szulejmán utóda, II. Szelim kevésbé harcias, békeességre törekvő uralkodó volt. Az 1568-ban megkötött drinápolyi békét nem akarta megszakítani, ezért János Zsigmond magyarországi törekvését nem támogatta. A fejedelem követei állandóan a portát járták, de semmi eredményt nem értek el, sőt szándékát megismerték Miksa követei is, akik így még a magyarországi elégedetlenekről is tudták tudósítani urukat. A török álláspontját világosan megmutatta az a követség, amely a portáról 1569-ben a lengyel király udvarába ment.

A tárgyalásokról lengyelországi követe 1569.máj.18-án tudósította Miksát. Ezek szerint a szultán többször is ráparancsolt János Zsigmondra, hogy a békét tartsa meg, de a fejedelem mindig megújítja kérését azzal, hogy magyar urak szöktek át hozzá és még többen ígérték átjövetelüket. A szultán követsége útján kérte a lengyel királyt, hogy hasson unokaücsére és fékezze annak békét zavaró szándékait, különben kénytelen lesz ő megbüntetni a fejedelmet.⁴⁹⁸

A magyar rendek elégedetlensége ellenére a Habsburg -ellenes összeesküvés kirobbanását alapvetően meghatározta az, hogy a pártos főnemesség János Zsigmond külső támadásának alárendelte akcióját. A szó tulajdonképpen értelmében ezért összeesküvésről nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy a közhangulat az erdélyi fejedelem szándékától teljesen függetlenül alkalmas talaját képezhette volna egy országon belül megszervezett mozgalomnak is. A szervezkedés azonban nem itthonról indult ki és önálló formában később sem fejlődött ki az ország határain belül, nem voltak itteni vezetői sem, sőt az elégedetleneknek még csak határozott terveik sem voltak, egyáltalán mindenféle kezdeményező szándék hiányzott belőlük. A legtűrelmetlenebbek Erdélybe szöktek, ezzel is gyengítve a mozgalom itthoni kibontakozását. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a Habsburg-centralizáció erősödésével szemben kifejlődő magyar rendi ellenállás csak azért jutott el a fegyveres harc gondolatáig, mert kezdetben úgy látszott, hogy nehézkes passzivitásának feladása nélkül készen kapja azt, csupán csatlakoznia kell hozzá. Igazolja ezt az, hogy János Zsigmond terve Bocskai, majd Bethlen zászlaja alatt ujjaéledt, de a nemzeti törekvések megvalósításában - kiváltságaik, érdekeik féltése miatt - a magyarországi rendek akkor is hátul kullogtak.

Dobó István és az udvar kapcsolatának alakulása
Ferdinánd halála után

Erdélyből való dicstelen távozásá után Dobó István 1558. jan. 12-én Bars vármegye főispánja lett. A már erdélyi működéséből is megismert alkotmányos módszereire jellemzően alatta a vármegye a tisztújításait, gyűléseit, törvényszékeit háborítás nélkül megtartotta, amit az ő idejétől kezdődően fennmaradt vármegyei jegyzőkönyvek is bizonyítanak.⁴⁹⁹ A királyi udvarral való hagyományosan jó kapcsolata az 1560-as évek első felében változatlan maradt, s mint a magyar tanács tagja az országos ügyek intézésében is részt vett. 1563. szept. 8-án ő is ott volt a zászlós urak között Miksa magyar királlyá koronázásán.⁵⁰⁰ Az 1566-ban bekövetkezett török támadás idején az Óvárnál gyülekező hadakhoz Dobó is sereggel csatlakozott. Annak ellenére, hogy a királyi hivatalokkal már jóval korábban meggyűlt a baja, 1567-ig Dobó szilárd híve maradt a királynak. Ekkorra azonban sérelmei úgy megszaporodtak, hogy a 60-as évek végén ő is az elégedetlenkedők táborához csatlakozott.

A központi hivatalokkal Dobónak eleinte csak apróbb kellemetlenkedései voltak. Egri kapitánysága idején pl. a kamara nem fogadta el a "reprezentációs" költségeket és megtéríttette Dobóval azt az összeget, amit utazásai alkalmával a kíséretére költött. Az ésszerűségeen túl nyilvánvalóan rosszindulatu garasoskodás volt a kamara részéről azt kívánni, hogy pl: Oláh Miklós egri püspök ünnepélyes első miséjén Dobó csak egy irnokával jelenjen meg Bécsben.⁵⁰¹ Hasonló módon járt el a kamara, amikor a várban történő borfogyasztást sokallva csökkenteni akarta a vár személyzetét,⁵⁰² figyelmen kívül hagyva az ott folyó munkák, feladatok fontosságát.

Miksa trónralépése után mind több és súlyosabb sérelem érte az öregedő Dobót. 1564-ben leváltották a bányavidék főkapitányi tisztéről,⁵⁰³

de még ennél is súlyosabban érintették őt a birtokait fenyegető veszedelmek. Miksa 1567 és 1568 folyamán többször tárgyalt a kamarával, hogyan lehetne az egyik legjobban jövedelmező birtokot, Gönc mezővárost Dobótól elvenni.⁵⁰⁴ Amikor 1566-ban a Győr mellett összegyűlt tekintélyes királyi sereg a török Szigetvárnál elszenvedett vérvesztését és a szultán halálából adódó kedvező lehetőséget, kihasználatlanul hagyva tétlen táborozás után feloszlott, Dobó is felismerhette, hogy az udvarnak nem célja az ország felszabadítása. Kiábrándulását fokozta, hogy a következő évben Ung megyei birtokain három falut teljesen kifosztottak és elpusztítottak a német katonák,⁵⁰⁵ és, hogy szintén még ebben az évben a Léván állomásozó királyi zsoldosok a vár környékén fekvő birtokokon tönkretették a szőlő- és gyümölcstermést, a jobbágyoktól gabonát és takarmányt raboltak el.⁵⁰⁶ A kötelességét mindig és mindenütt teljesítő Dobó, aki az akkori idők egyik legnagyobb haditettét hajtottak végre Egerben, aki életét sem sajnálta kockára tenni a török ellen vívott harcban, s aki az ország legfőbb ellenségét eddig a törökben látta, most keserűen csalódhatott az udvarban. A király katonái, akiknek Dobó szemében a török elleni küzdelem lett volna legfontosabb feladatuk, ahelyett békés falvak kifosztásában jeleskedtek, sőt nemegyszer a törökkel egyetértésben végezték a garázdálkodásaikat. De ettől a hadseregtől Dobónak még többet is el kellett szenvednie. Régi hű tisztje Bay János 1568. dec. 26-án arról tudósította, hogy német katonaságot vezényeltek Szerednyére.⁵⁰⁷ Dobót nem csak a pusztításaikról jól ismert zsoldosok jelenléte háborította fel, hanem maga az eljárás is, hogy ez a már amúgy is ellenszenvessé vált királyi hatalom még az ő tulajdonjogait is megsérti. A kassai kapitány, az udvarhű Rueber János Szerednye megszállására vonatkozó parancsa mellett Dobót némely birtokok tulajdonjogában nem sokkal azután ismét megsértette. 1569. első felében megparancsolta embereinek, hogy bizonyos Melda Gergely örökségét oltalmazzák meg Dobó István szolgálai ellen. Ez a Melda Gergely, mint

a császár hű embere korábban földet kapott Gönc környékén, amit Dobó ottani birtokából szakítottak ki. Ezt a földet a kassai kapitány jogtalan erőszakossága miatt Dobó még Melda halála után sem kapta vissza.⁵⁰⁸

Mindennek betetőzése volt az évtizedekig elnyuló híres Tegenyei per.

Ez a Dobó testvéreknek oly sok bosszúságot okozó ügy még az 1540-es évek közepére nyúlik vissza. A per alapját szolgáltató hatalmaskodásokat Gyárfás István leírása alapján ismertetjük.⁵⁰⁹

Pálóc várának közvetlen szomszédságában feküdt egy Tegenye nevű falu, ahol a helység ura, Tegenyei Tamás is lakott. A szomszéd Dobó-testvérek 1544. áprilisában Tegenyeinek több jobbágját 8 ökrrel együtt Pálóc várába kényszerítették, továbbá az özvegy Nagy Dorottyanak törvényesen Tegenyeit illető / ahogy azt Tegenyei állította / ingóságai közül két ökröt embereik segítségével elhajtottak és azt az özvegynek visszaadták/ talán igazságot szolgáltatottak?/. Továbbá Tegenyei marháit a falu csordájából kiszakították és Pálócra hajtották. Azonkívül 1547. júliusában Tegenye határából egy darab szántóföldet Pálóc határához csatoltak, végül 1547. augusztus 9-én fegyvereseikkel megtámadták Tegenyei nemesi udvarházát és Nagy Dorottyanak az ott lévő négy-ökrös szekerét az udvarból elhajtották.

Tegenyei Tamás 1548-ban vádat emelt Dobóék ellen. A pert Révay Ferenc nádori helytartó elnöklete alatt folytatták le. A Dobó testvérek az elfoglalt szántóföld kapcsán azzal védekeztek, hogy az az ő jogos tulajdonuk, mert Pálóc várához tartozik. Védekezésüknek lehetett valami alapja, de

legalábbis a tulajdonjogot nehéz volt tisztázni, mert a kérdésben még 1561-ben sem született döntés, amikor pedig Dacsó János nádori megbízott a helyszínen tartott vizsgálatot.⁵¹⁰ Az ezt tartalmazó okirathból az is kiderül, hogy ezt a 12 szántóföldnyi területet annak idején Dobó Domokos foglalta el.⁵¹¹ István bűnrészessége az 1547. júliusában és augusztusában elkövetett hatalmaskodás esetében is vitatható, hiszen mint a király felvidéki adószedőjének éppen ilyen időpontban, aratás után volt a legtöbb hivatalbeli elfoglaltsága. Annyi mindenesetre bizonyítható, hogy júl. 20-ig hivatalos szolgálatban lovolaskatona felett parancsnokolt.⁵¹² Mivel azonban Tegenyei megesküdült panasza valódiságára, 1551. márc. 5-én a három Dobó fiu - testvért fej és jószágvesztésre ítélték.⁵¹³

Az ítéletet azonban nem hajtották végre. Gyárfás István szerint Dobó az 1552-es pozsonyi országgyűlésen, febr. 22-én halasztási parancsot eszközölt ki magának egy évre.⁵¹⁴ A Dobó család levéltárában található, azonban egy levél, amelyben Oláh Miklós már 1551. márc. 28-án, tehát mindössze 23 nappal az ítélet meghozatala után értesíti Dobó Istvánt, hogy Ferdinánd király megkegyelmezett neki és testvéreinek. A levélben utalás történik arra, hogy ez válasz, Dobó tehát az ítélet kihirdetése után azonnal elküldhette a királynak kegyelmi kérvényüket. Ferdinánd Dobó korábbi hű szolgálataira való tekintettel hozta e határozatát, pedig - írja a püspök - öfelsége ilyen ügyekben nem szívesen szokott kegyelmet gyakorolni.⁵¹⁵ A továbbiakban Oláh Miklós tudatja Dobó Istvánnal, hogy a kegyelmi levelet az illetékesek számára is megküldték, s hogy mindezért szolgálataira való tekintettel tőle semmit sem kérnek, de testvérei, Ferenc és Domokos fizessenek magukért 400 aranyforintot.⁵¹⁶ Végül közli a püspök a király azon óhaját, hogy a Dobó testvérek ellenfelükkel egy év alatt egyezzenek ki.⁵¹⁷ A per ezzel valószínűleg be is fejeződött volna, ha már korábban, 1548-ban Dobók

is be nem perelik Perényi Gábort Sárospatak jogtalan bitorlása miatt. A volt Pálóci-vár ügye nyilvánvalóan Dobóék javára dőlt volna el előbb-utóbb, ezért Perényi Gábor e perben csak úgy remélhetett sikert elérni, ha valamilyen uton-módon a Dobó testvérekben végrehajtják a Tegenyei perben először kimondott halálos ítéletet. Ezért 1559. májusában a pert megvette Tegenyei özvegyétől és felujította. Célját azonban nem érte el, mert a király még ez év november 20-án ismételten megkegyelmezett Dobóéknak.⁵¹⁸ 1563. szept. 1-én az özvegy kártérítés fejében a Dobó testvérekkel végleg kiegyezett, de Perényi ebbe sem nyugodott bele és ismét fel akarta ujtani a pert. 1567-ben bekövetkezett halálával úgy látszott, hogy a Dobók végre megszabadultak ettől a zaklatástól. Csakhogy ekkor az ügy új fordulatot vett.

Dobó István ugyanis a Sárospatak birtokáért folyó pert most már a kamara ellen folytatta, mivel Perényi halála után az vette birtokába a várat. A pert Dobó meg is nyerte, mire az örökösen pénzhiánnyal küzködő kamara Tegenyei özvegyétől átvette a Dobók elleni pert,⁵¹⁹ ezután Dobó István újabb formában tapasztalhatta, az udvar magyarokkal szemben tanusított rosszindulatát. A kamara a per során ugyanis olyan erőszakos és jogtalan eszközöket alkalmazott, ami ellen maga Báthori Miklós országbíró is kénytelen volt szót emelni a király előtt. 1568-ban Miksához küldött jelentésében az országbíró azt írja, hogy Tegenyeiék, / azaz az ő nevükben a kamara / nem tartották be a királynak az ügy függőben hagyására vonatkozó rendeletét és a legközelebbi országgyűlést nem várva be egyházi emberekkel tetettek vallomásokat a káptalan előtt, Dobó Istvánt tárgyalásokkal zaklatták és az ügyben egyéb olyan jogtalan módon jártak el, hogy Dobó kénytelen volt védelmezni az igazát. Sőt szükségesnek látszott - írja az országbíró -, hogy Dobónak az Ilosvai Mihály által most megtett tiltakozását e jelentésbe foglalja. Emellett Báthori Miklós Dobó István igazára utalva

emlékezteti a királyt, hogy Tegenyeiék követelése már odáig ment, hogy az ország birái Dobó érdekei és jogai védelmében kezességet vállalva okmányt állítottak ki Tegenyeiék ellen.⁵²⁰

Mi sem mutathatná jobban az udvar abszolutisztikus törekvéseinek mindenáron való érvényesülését, mint a kamarának az a teljes mértékben jogtalan és a személyes szabadságot lábbal tipró cselekedete, ami ezután következett. 1568-ban ugyanis Dobó István Miksának egy korábbi levele nyomán Bécsbe ment, hogy a király által említett ügyről az igazságot feltárja. Jellemzőnek érezzük, hogy Miksa még csak nem is fogadta az agg hőst, akinek ezután Pozsonyba kellett mennie a kamarához. Itt azonban, amint azt később az erről szóló levelében a királynak elpanaszolta, a kamara által újra^(kezdett) Tegenyei- per miatt " az ország birái által megállítottam," majd amikor famulusaival együtt el akarták hagyni a várost, " felséged kamarájának váratlan birói véleménye alapján Pozsony kapui bezárultak előttünk és a város szolgái által visszaűzöttünk"..... - panaszkodott Dobó.⁵²¹ Pozsonyi elfogatása nagyon érzékenyen érintette, hiszen azóktól kellett ezt elszenvednie, akiket egész életén keresztül hiven szolgált: " ifju korom óta egészen öreg koromig felséged hűségében különböző csapásokban vérem ontásával rendületlenül helytálltam." ⁵²² Ezért annyira fájdalmas ez a megszégyenítés és gyalázat, hogy " szemeimet sem tudom fel- emelni a többi mánások között "⁵²³

Az előbbiekben - korántsem a teljesség igényével - azt volt szándékunk ismertetni, hogy mit jelentett a Habsburg centralizáció előretörése Dobó István életében. Gátolta a török elleni harcban, birtokait még tulajdonjogi szempontból is veszélyeztette, végül személyes szabadságától is megfosztotta. Mindehhez járult az Egerben, az Erdélyben, majd

a birtokain folyó török ellenes küzdelmek közepette izigvérig törökverővé vált Dobó számára egy keserves felismerés : ez a király, ez az uralom soha nem fogja önzetlenül segíteni a magyart török által megszállott hazája felszabadításában. Mindezek fényében pedig előttünk is érthetővé válhat, hogy Dobó István az 1560-as évek legvégén miért tartozott az elégedetlenek táborába.

Dobó István és Balassa János fogsága

Miksa az elégedetlenségről meglehetősen pontos és kimerítő értesítéseket szerzett. A számára is legfontosabb hírek a portáról érkeztek, ahol Wyss László bécsi követnek sikerült megtudnia János Zsigmond szándékait, melyet követei - hogy a porta tartózkodását feloldják - mind részletesebben ismertettek. Az erdélyi fejedelemmel nem a legjobb viszonyban álló Mehemed pasa útján Miksa követe arról is tudomást szerzett, hogy a szultán ragaszkodik a béke megtartásához, így János Zsigmond terveitől nincs mit tartania, Miksa tehát minden figyelmét a belső elégedetlenkedőkre fordíthatta.

A mozgolódást könnyű volt megneszelni, hiszen besugó bőven akadt. A híreket két központ gyűjtötte : Bécsben a király és hivatalai, Kassán Ruber János főkapitány. 1568-ban pl. ide külte el értesüléseit Rákóczi György szatmári kapitány.⁵²⁴ Miksához azok is küldtek jelentéseket, akiket János Zsigmond emberei nem tudtak rábeszélteni a csatlakozásra, így pl. Draskovics György vagy Nádasdy nádor özvegye.⁵²⁵ Istvánffy Miklós szerint az egyik legfontosabb bizonyítékot Balassa Jánosnak egy Szentkirályi Miklós nevű szolgája szolgáltatta, akit ura egy fontos levéllel János Zsigmondhoz küldött Erdélybe, és Szentkirályi ezt a levelet a király

kezébe juttatta.⁵²⁶ Ugyancsak fontos jelentést küldött Miksának 1569. februárjában egy kalandor spion, Kenderessy István, aki a magyar urak összeesküvésének beárulásán túl elfogatásukat is ajánlotta.⁵²⁷

A bejelentések tehát több csatornán érkeztek, kéteshirű egyének később hamisnak bizonyult feljelentéseitől egészen a portai kövek hivatalos jelentéséig. Mindez természetesen Miksát végül is arra az elhatározásra bírta, hogy megtegye a szükségesnek ítélt lépéseit a magyar nemesség elégedetlenkedésének felszámolására.

Bár a király szemében minden magyar ur gyanús volt, aki az 1569. januári országgyűlésen nem jelent meg, a közvetlen gyanu hamarosan Dobó Istvánra és Balassa Jánosra terelődött. Dobó eseté en csak az szolgáltatott alapot, hogy váraiban megerősítette az őrséget, a magyar tanácsosok februári tanácskozásán nem jelent meg, híresztelések szerint titokban kapcsolatot tartott fenn János Zsigmonddal, sőt mint Bay János kassai utjáról urát értesítette ; " nagyságod felől is különb különb hírek vannak itt Kassán, hogy te nagod is régen Erdélyben van király fiánál".⁵²⁸

Bár biztosnak látszott, hogy János Zsigmond terveihez a porta nem járul hozzá, soha nem lehetett tudni, hogy a fejedelem nem kezd-e magánakcióba, vagy mikor változik meg a török politikája. Ezért titokban Miksa több mint 4000 katonával megnöveltette az Erdélyhez közelebb eső magyarországi várak őrségét.⁵²⁹ A János Zsigmondtól való félelem volt az oka annak is, hogy Dobó személye olyan fontos lett ez ügyben. Ung megyei birtokai ugyanis éppen az Erdély közelsége miatt veszélyesnek ítélt területen feküdtek, ezért is vezényelték német katonaságot Szerednyére. " Az urak félnek az fejedelem haragjától " és ezért a németeknek oda kell adni Szerednyét - írta Bay János említett levelében.⁵³⁰

E készülődésről Bornemissza Miklós azt írta Ungvárról 1569. jan.9-én kelt levelében Dobónak, hogy Rueber János kassai főkapitány több emberét Ungvárra küldte, hogy megvizsgálják, " mi pora és ágyuba való golyóbisa, császárnak vagyon és hogy azt Kassára vitessék és Munkács várába."⁵³¹ Ezt minden bizomnyal azért tették, mert Rueber félt, hogy az említett hadiszerek esetleg a lázadók kezébe kerülnek, s ugyanezért parancsolta meg Ungvár védőműveinek lerombolását is.⁵³²

Hasonlóakról számolt be Dobónak 1569.márc.10-én Decsi János nevű gönci jobbágya is. " Kassán az bástyákat igen sietik csinálni" - írja Decsi, majd arról tudósít, hogy Rueber lovas és gyalogos katonákat fogad nagy sietséggel. A levél szerint a kassai főkapitány már konkrét veszedelemtől is tart, mert azt mondta Homonnay Istvánnak, hogy " rajtok lészen először az kezdés, azért segítséget bocsát Ungvárra, mivel oltalmazták magokat." Decsi, Miksa terveiről is hallott egyet-mást ; mint írja, a lengyel király össze akarja békéltetni Miksát és János Zsigmondot " és továbbá ha őket megbékéltetheti, hát urunk ő felsége népét indíttatja azokra, kik ő felsége ellen pártosok valának."⁵³³ Titkos készülődésről írt Dobónak az összeesküvés harmadik vádlottja, Homonnay Drugeth Gáspár is : " irt .. orvul /titokban / ide alá ő felsége, hogy Tokajba szolgáló népet / ti.katonaságot / kellene bocsátani, mert azt értené, hogy az erdélyi fejedelem veszedelemére igyekeznék Tokajhak ." ⁵³⁴

Miután a külső veszedelem ellen az előkészületeket megtették, Miksa a legveszélyesebbnek látszó magyar urak ellen lépett fel. Bár Balassa Jánosra terhelőbb adatok álltak rendelkezésére, de a nagyon gazdag Dobó, kinek birtokai részben az Erdéllyel szomszédos területeken feküdtek, szintén veszélyes embernek mutatkozott a központi hatalom szemében.

Miután Dobó István az 1569. januárjában meghirdetett, majd elhalasztott országgyűlésen nem jelent meg, Miksa nyomatékka^l, de jószándékát hangsúlyozva Bécsbe hívta a tanácsosok ülésére. Az erről szóló, 1569. jan. 8-án kelt levelében tanusított hang olyan szokatlanul barátságos - legalábbis Miksa tollából -, hogy az óvatos Dobó könnyen felismerhette benne a kelepécét: "Ne bántson téged, - írta a király, - hogy az elmúlt napokban Pozson^{ny}ban le lettél tartóztatva, hidd el, hogy a mi tudtunk és akarattunk ellenére történt. Mikor boldogult emlékü atyánk régi hivei - , akik közül egyedül te vagy életben - előttünk mindig a legkedvesebbek^{ek} voltak, gondolhatod-e, hogy szándékunkban állna a legtávolabbról is ellenük bármit tenni, őket bántani."⁵³⁵ Ezzel egyidőben több magyar főúr is tanácsolta Dobónak a Bécsben való megjelenést, de az ő leveleik már lényegesen aggodalmaskodóbbak. Bornemissza nyitrai püspök Zeleméry Lászlónak, Dobó István unokaöccsének arról írt, hogy beszélje rá Dobót a Bécsbe való utazásra, mert "ő felségének Dobó István uram constantiája felől bő szóval szóltam, életömet is kikötöttem érötte, ...⁵³⁶ ugyannyira, hogy ő felsége semmit nem kételkedik az ő tökéletességében..." Ha Miksa levele az őszinte barátság és megbecsülés jegyében íródott, vajon miért volt szükség arra, hogy a püspök "életét is kiköcsse" Dobóért. Ha a király mostmár nem kételkedik Dobóban, miért kell a püspöknek ultimátumszerűen befejezni levelét, "... Ha magát, tisztességét gyermekeit, jószágát szereti, eljöjjön...."⁵³⁷

Mind Miksa, mind Liszti, Trautson és Bornemissza urak nyomatékos invitálásában más gyanús dolog is szemébe tűnhetett Dobónak.

"Oly ügyek fognak megbeszélésre kerülni, amelyek tárgyalásánál okvetlenül jelen kell lenned" - írta Miksa jan. 8-i levelében.⁵³⁸ Liszti veszprémi püspök is kiemelte a tanácskozás fontosságát,⁵³⁹

Trautson János főudvarmester jan.9-i levelében hasonlóképpen.⁵⁴⁰

Miért lett egyszeriben olyan fontos a magyar tanács összeülése, amikor a rendek már korábban is állandóan arról panaszkodtak, hogy "a régi magyar hatóságok teljesen elvesztették tekintélyüket, hatáskörüket, jelentőségüket s a legapróbb dolgokban is mellőztettek."⁵⁴¹

Nyilvánvaló, hogy Bornemissza püspök levelének idézett sora Dobó előtt is megvilágította, hogy az egész tanácskozás csupán ürügy, eszköz az ő ellen tervezett eljárás végrehajtásában. Mindezt csak megerősíti az a szembeötlő összefüggés, amely Miksa Báthori Miklós országbíróhoz gyors egymásutánban küldött három levele között volt.

Báthori 1569-jan.18-án írt erről Dobónak és röviden ismertette a levelek tartalmát is. A királytól jan.2 -, 6 -és 9- i dátummal érkeztek a levelek, melyek közül az egyik az országgyűlés elhalasztásáról értesített, másikban a tanácsosok Bécsbe való felrendeléséről van szó, a harmadikban Miksa megparancsolta, hogy a János Zsigmond szándékáról kitudódó híreket azonnal jelenteni kell neki.⁵⁴²

Dobó István a februári tanácskozásra természetesen nem ment el. Ez nem jelentette azt, hogy ön magát nem akarta tisztázni a király előtt, de tudta, hogy Bécsben személyes szabadságát semmi sem garantálja, ezért a nyári országgyűlésen akarta eloszlatni a reá háruló gyanút.

Az országgyűlést 1569. augusztus 1-re hívták egybe Pozsonyba, ahova Dobó is, a király is a jelzett napon érkeztek meg. A tanácskozások több mint két hónapig tartottak. A velencei követ okt.18-i jelentése szerint okt.12-én reggel Miksa lakosztályába hívatta a rendeket, amelynek előcsarnokában ekkor Dobó Istvánt és Balassa Jánost letartóztatták. Az akcióhoz a szokott testőrségen felül még 200 főnyi katonaság is ki volt rendelve. Ezután a király közölte az országgyűlés felterjesztéseire adott válaszát, majd a két elfogott főúr bűnét ismertette,

mely szerint az erdélyi fejedelemmel titkos egyetértésben a király ellen lázadást terveztek. Azt is bejelentette, hogy a foglyok ügyét az ország törvényei szerint, az igazságszolgáltatás útján fogják tárgyalni, majd hozzáfűzte, hogy bár több főúr is gyanúsítható volt elpártolással, de mivel ez végül nem bizonyult rájuk, így megbocsát nekik.⁵⁴³

Hogy az összegyűjtött adatok alapján nem lehetett minden kétséget kizáróan bebizonyítani még Dobó és Balassa bűnösségét sem, mutatja az, hogy elfogatásuk után egy titkos bizottság alakult, melynek éppen a hiányzó terhelő adatok összegyűjtése volt a feladata. Mivel – pedig ez minden nemesi mozgalomnál megfigyelhető – a foglyok nem siettek egymásról árulkodni, a vádakat egyáltalán nem volt szándékuk egymás, vagy más urak nyakába varrni, hanem kitartóan ártatlanságukat bizonygatták, így nem látszott valószínűnek, hogy a titkos bizottság munkája eredménnyel fog járni.

Igy is történt. Először is a bizottság munkája nem maradt titokban, mert a helyszíntre kiszállván alig idéztetett meg néhány tanut a környékről, a vizsgálat híre "hihetetlen gyorsasággal a fogoly Dóbónak is füleibe jutott," akinek megbízásából aztán régi hű tisztje Bay János csakhamar megjelent a biztosok előtt és ura törvényadta jogával élve a vallomások másolatát kérte.⁵⁴⁴ E nehézségekhez járult még, hogy Miksa ezután csakhamar tárgyalásokat kezdett János Zsigmonddal a béke ügyében, s ekközben természetesen nem volt tanácsos az Erdélyhez tartozó területek közvetlen szomszédságában a János Zsigmond számára kellemetlen eljárást tovább folytatni. A bizottság működése egyébként sem volt eredményes mert a tanuk törvénytellenes megidézése általános visszatetszést eredményezett és a közvélemény a tanuk javarészával együtt amugy is a foglyok pártján állt.⁵⁴⁵ Balassa János 1570 tavaszán történt szökése után a bizottság be is szüntette működését.

Dobó István a börtönből számos kérelmet írt a királynak szabadlára helyezése ügyében. Ezekben ártatlanságára hivatkozott, törvényes vizsgálatot kért maga ellen és a roszra fordult egészségére való tekintettel szabadonbocsátását kérte.

Dobó István letartóztatása nyilvánvalóan alkotmányellenes módon történt de jellemző a rendek meghunyászkodására, hogy a király erélyes fellépése után azonnal elhatárolták magukat a mozgalomtól. Bár Istvánffy szerint a letartóztatást követő napon a rendek 200 000 aranyat és 30 kezeszt ajánlottak fel biztosítésként ha Miksa szabadon engedi a foglyokat,⁵⁴⁶ valószínű azonban, hogy ez az önfeláldozó jóindulat inkább csak néhány főnemes baráti akciója volt, hiszen a rendek meghozták az 1569/3. törvénycikket, melyben kérték a királyt, hogy hűveit ne a János Zsigmondhoz pártolók "nagy kegyetlenkedése és elvakult gonoszsága" szerint ítélje meg, mert elhatározták / a rendek/, hogy a "hűséget és állhatatosságot .... jövőre is sértetlenül ápolni és fenntartani fogják ; és a hazáért meg ő felségéért / az irántuk és védelmük iránt való buzgó igyekezetét látva és jövőre is remélve / a végsőkéig mindent, s utoljára magát a halált is elszenvedik."⁵⁴⁷

Mindez természetesen nem mond ellent annak, hogy az 1569-es évet megelőzően a rendek hangulata Habsburg-ellenes volt. Fenti állásfoglalásukat megmagyarázza, hogy azt a biztató helyzet megszűnése után tették, látva az elégedetlenkedés teljesen reménytelen kilátásait.

Dobó őrizetét a börtönben Balassa János szökése után megszigorították. Ez azonban csak ideiglenes intézkedés volt, mert a rendek nem nyugtalankodtak, külső támadás nem fenyegetett, úgyhogy 1571-ben felesége is meglátogathatta, hogy gyámleányuk, Dobó Domokos árvájának esküvőjét megbeszéljék, melyre Dobó a királyt is meghívta.⁵⁴⁸

A szigorú fogság enyhülésére jellemző, hogy Miksa ugyan nem ment el

a menyegzőre, s Dobót nem engedte haza erre az alkalomra, de Dobó feleségének látogatásán túl azt is megengedte, hogy a János Zsigmond uralma alatt élő rokonok a lakodalomban megjelenjenek.⁵⁴⁹

Ezután már a kegyelem sem soká váratott magára. Az 1572-i febr. 9-i országgyűlés beleegyezett Miksa fiának Rudolfnak megkoronázásába, és Miksának ezután már csak arra volt gondja, hogy milyen módon kegyelmezzen meg Dobónak, Balassának és a lefogadás előtt jóelőre megszökött Homonnay Gáspárnak, úgy, hogy a királyi tekintély csorbát ne szenvedjen. Végül ápr. 15-én Dobónak és Homonnaynak megkegyelmezett, Balassa kiengesztelésével pedig fiait, Rudolf és Ernő főhercegeket bizta meg,⁵⁵⁰ akit, hogy ha "tán bármi összeköttetése volna Erdéllyel, azt megszakítsa és oka legyen a dynastia iránt ingadatlan hűséggel viseltetni" 3000 forinttal ajándékoztak meg és Liptóújvárat adták neki 13500 forint zálogösszegért.⁵⁵¹

Dobó István ápr. 16-án írta alá a börtönét megnyitó okiratot, amelyben meg kellett ígérnie, hogy a jövőben hű alattvalója lesz a királynak és fogságáért sem ő, sem utódai soha nem fognak bosszút állni.⁵⁵² Ezekután az öreg Dobó, akinek már Bécsbe a király elé járulni, sem volt ereje, hazatért Szerednyére, ahol egy hónap múlva meghalt.

Ugyanekkor a király kegyelemben részesítette azokat is, akik Erdélybe történt szökésük után ezekben az időkben visszatértek, így elsősorban Gyulaffy Lászlót, de békítő levelet írt Forgách Ferencnek is.⁵⁵³ Az ellentétek elsimulásához természetesen hozzájárult János Zsigmond 1571. márciusában bekövetkezett halála is, akit életében a bécsi udvar a töröknél is sokkal jobban gyűlölt.⁵⁵⁴

Dobó István szerepe az összeesküvésben

A Dobó-Balassa összeesküvést tárgyaló szakirodalomban állandóan visszatérő motívum Dobó és Balassa ártatlanságának hangoztatása. Ez a vélemény abból eredt, hogy nincs adat, mely a két főúr valamely konkrét udvar-ellenes tervét vagy cselekedetét bebizonyítaná. Ennek az álláspontnak tetszetősségét csak fokozta, hogy-különösen Dobó esetében - mindmáig közismert, népszerű emberekről volt szó, akik az udvar rosszindulatának áldozatai lettek - ártatlanul.

Az nagyon valószínű, hogy büntetésük nem állt arányban bűneikkel. A teljes ártatlanságukat azonban nem lenne szerencsés hangsúlyozni, mert ez mindenképpen megnehezítené a reális kép felvázolását, hiszen ebben az esetben még Forgách Ferenc és Gyulaffy László is bűnösebbek náluk. Ha azonban a kérdés vizsgálata során objektivitásra törekszünk, akkor a korábbi szakirodalom korabeli helyzetből fakadó kérdésfelvetését kell módosítanunk elsősorban. A Habsburg-ellenes mozgalmakat ma már nem kell szépítgetni, élüket elvenni, lényeges jegyeiket elhallgatni. Azt kell látnunk, hogy az 1560-as évek végén kibontakozó rendi elégedetlenség a magyar nemzeti törekvések egyik gyenge hajtása volt, mely abból a felismerésből eredt, hogy egy olyan uralom akarja hatalmát Magyarországra kiterjeszteni, amely ugyanakkor nem volt képes gondoskodni az ország védelméről. Nem szükséges tehát mindenáron Dobóék "ártatlanságát" bizonygatnunk, mert csak dicséretes, ha a, hazára leselkedő veszélyt felismerve szembefordultak a Habsburg udvarral. Ha pedig már nem az ártatlanul történt bebörtönzés kérdéskörében forgunk, önmagától adódik, hogy a harmadik fővádlott, a börtön elől megszökött Homonnay Drugeth Gáspár szerepére is ki kell térnünk, melyet

az eddigi szakirodalom érthetően elkerült.

Nem szándékunk természetesen Dobó, Balassa és Homonnay szerepének eltulozása sem. Pusztán helyüket szeretnénk kijelölni a róluk elnevezett mozgalomban.

Először is azokról az adatokról essék talán szó, amelyek alapján a kérdés eddigi, kétségekívül alapvető jelentőségű eredményeket elért kutatói Dobó ártatlanságát bizonyították be. A mi kérdés^{ve} felvetésünk szerint azonban ezek az adatok nem Dobó ártatlanságát dokumentálják, hanem azt, hogy nem is volt Magyarországról kiinduló, itt szerzett, a kezdeti lendületéhez bázist innen nyerő összeesküvés. A mozgalom Erdélyből indult ki, ott született meg a terv, ott akarták megszervezni és a magyar elégedetlenek csak ennek kibontakozása után csatlakoztak volna. Volt azonban Magyarországon egy, az erdélyi fejleményeket sóvár szemmel figyelő tábor, aminek tagjai között éppen semmiféle, vagy csak nagyon laza érintkezés volt megfigyelhető. Mindegyikük tett ugyan kisebb-nagyobb előkészületeket a támadásra, de ezeket ellenkező előjellel is meg lehetett indokolni: tehát hogy János Zsigmond seregei ellen tették. Ezeket a megnyilvánulásokat jelentették a besúgók a királynak, mondanivalójukat azonban a nagyobb jutalom érdekében úgy kiszínezték, sőt még okiratok hamisítására is vetemedtek, hogy teljesen összekuszálták a valós helyzetet és a később megindult nyomozásnak éppen az ő csalásaikat volt legkönnyebb kideríteni.

Ez történt a minden hájjal megkent Kenderessy István esetében is. Eredetileg pap volt, aki a kassai főkapitány Rueber János bizalmába férkőzvéen később a királynak küldötte jelentéseit. Alapállása a haszonlesés volt, ezért jelentései a valóságos alapokat nemegyszer nélkülözték. Nyakatekert stilusban figyelmeztette pl: Miksát 1569. febr. 5-én, hogy trónját milyen nagy veszedelem fenyegeti néhány magyar ur részéről,

és, hogy ő ezt mennyi fáradtsággal, sok-sok utánajárással derítette ki. Irja továbbá, hogy " ha eljön az idő", ezek felfognak lázadni öfelsége ellen, ezért csirájában kell elfojtani azzal, hogy az összeesküvés egyik vezérét/Dobót érti ezalatt /, aki különben már halálos betegségben szenved, mielőtt meghalna, a megérdemelt büntetés végett törbe kell csalni.⁵⁵⁵ Miksa olyan ellentmondásokat sem véve észre, hogy egy halálos beteg hogyan lehet egy összeesküvés vezére, hitt ezekben a jelentésekben, úgyhogy Kenderessy vérszemet kapva Balassa Jánosra nézve döntő bizonyítékokat tartalmazó levelet hamisított. Az adatok után nyomozó titkos bizottság megalakulása után fontos megbízatást kapott, a nyomozás ügyében ide-oda utazgatott. Eközben tudomást szerzett arról, hogy Dobó 300 000 aranyat Lengyelországba küldött, ezért ő is utnak indult, hogy kiszaglássa az ügyet. Utközben egy fogadóban nagy szerencsétlenségére a szökésben lévő Homonnay Gáspárral találkozott, aki embereivel alaposan elverette a kémet.⁵⁵⁶ Ezután hamarosan fény derült gazságaira, többek között arra is, hogy Miksának " az, szegény magyarokat árulta, őtet / Miksát / pedig a török császárnak."⁵⁵⁷

Viselt dolgait felesleges lenne mind felsorolni, hiszen ennyi is elég annak megállapítására, hogy eléggé bizonyíthatatlanok lehettek a foglyok ellen emelt vádak, ha ilyen ember jelentései képezték alapjukat. Az őszinte hang mellett azért is oly meggyőző előttünk Balassa János 1569. nov. 12-én a börtönből írott ártatlanságát hangsúlyozó levele :

" nincs az ég alatt olyan józan ésszel felruházott halandó, aki a vádakból ellenem bármit bizonyítani tudna, s azt süthetné rám, hogy én, aki kora ifjúságotól fogva öfelségeik udvarában, s szolgálatában nőttem fel, s istené legyen a dicsősség, helyemet mindig becsülettel töltöttem be, most, midőn innen-onnan közel állok a vénséghez, megfeledkezve magamról s az enyéimről, egy egész élet munkásságáról, s mindarról, amiben ennyi idegen nép között és ellen öfekségeik szolgálatában folyton törhetetlen lélekkel buzgólkodtam, mindezt életemnek e szakában, elzárva magam előtt

a megérdemelt jutalom útját, a gyalázat bélyegével elhomályosítani, vagy éppen eltemetni törekedtem."⁵⁵⁸

A Balassa ellen felhozott vádat valóban nehezen lehetett bizonyítani : eszerint 1568. végén egy Dobóval Léván folytatott beszélgetése után egy Nagy Miklós nevű szolgát Balassa Erdélybe küldött fontos levéllel az összeesküvés ügyében.⁵⁵⁹ A hivatalos vádirat tanúnak ezt a Nagy Miklóst nevezi meg, aki azonban Istvánffyánál Szentkirályi Miklós néven szerepel.⁵⁶⁰ Ennek pedig csak úgy lehet magyarázatát adni, hogy Nagy Miklós - ilyen nevű szolgája bizonyára. létezett Balassának - , neve alatt a titkos bizottság előtt egy, valaki által felbérelt embertől akartak tanuvallomást kapni, akit Istvánffy Szentkirályi Miklós, Forgách Simon viszont Horváth Miklós néven ismert.⁵⁶¹

Dobó Istvánra is találhatók felmentő adatok, amelyek legalábbis azt megcáfolják, hogy Dobó egy összeesküvés vezetője lett volna. Ezt már egészségi állapota sem engedte, mert bár a Kenderessy által terjesztett halálos betegség valószínűleg tulzás volt / elfogatása után a börtön mostoha viszonyai között is még két és fél évet élt /, de a 70. évéhez közeledő Dobó valóban betegeskedett. Legalábbis erre enged következtetni Lengyelországba küldött emberének, Nagymihályi Pongrác Jánosnak az a levele, melyet Homonnay Drugeth Gáspárnál való megszállása közben küldött Dobónak és amelyben különféle betegségek elleni szerek készítési módját írta le.⁵⁶²

Az összeesküvés létre a Dobó ellen felhozott vádak némelyike utal ugyan, de ezeket nem tudták bebizonyítani. E szerint Dobó Balassával és Bocskaival titkos levelezésben állapodtak meg, Homonnay Gáspár pedig Szerednyén ünnepélyesen esküt tett János Zsigmondra.⁵⁶³ Mindezt azonban sem akkor, sem később nem lehetett adatokkal alátámasztani.

Ugy hisszük, hogy Dobóék valóságos álláspontját és szerepét sem a kétes elemek királyhoz küldött, eltorzított jelentéseiből, sem bizonyítékok után oly kevés eredménnyel kutató titkos bizottság munkájából, sem a portán tartózkodó királyi követek – János Zsigmond a magyar rendek elégedetlenségét érthetően felnagyítottan ecsetelő rimánkodását tartalmazó – jelentéseiből nem rajzolhatjuk meg pontosan. Az udvar mindenáron konspirációt akart felfedezni a mozgalomban, amit azonban a szakirodalom könnyen megcáfolhatott. Bár – mint már említettük – a Dobóék teljes ártatlanságát bizonygató vélemények terjedtek el leginkább, a kérdés legavatottabb kutatója, Károlyi Árpád még az úgy királyi hatóságoknál keletkezett vagy őrzött, az említett torzulásokat magán viselő iratanyag tanulmányozása során is arra a következtetésre jutott, hogy " .... a haraszt nem zörgött hiában. A conspi-ratio a kezdet legelső csirájában csakugyan létezett oly alakban ugyan, amely nem sokkal több volt a gondolatnál ....."⁵⁶⁴ Károlynak ez a lényegre utaló megállapítása alapján véve igaz. Olyan adatok birtokában, melyeket ő nem tanulmányozhatott, talán sikerül meglátását – vagy megsejtését – határozottabban körvonalazni, a mozgalom résztvevőinek, közöttük elsősorban Dobónak szerepét pontosabban megrajzolni.

Ismételten szeretnénk hangsúlyozni, hogy a mozgalom az ország határain kívül indult el. János Zsigmond, akinek a lengyel király nagybátyja volt, a török elutasító álláspontjának megváltoztatása és saját hadainak megerősítése tekintetében egyaránt nagybátyjához fordulhatott. És itt minden valószínűség szerint találkozott a fejedelem, valamint az elégedetlen magyar urak diplomáciai tevékenysége. Dobó István pl: ebben az időben fontos politikai ügyekben küldte emberét Lengyelországba, emellett bizonytalan rendeltetéssel igen nagy vagyont, 300 000 forintot adott át megőrzésre lengyel barátainak.⁵⁶⁵

Ez ha másra nem, arra bizonyíték, hogy Dobó valamiféle alapvetően fontos, de bizonytalan kimenetelű változásokra számított. Ugyanez indíthatta arra, hogy várait, főleg az Erdélyhez legközelebb eső Szerednyét katonasággal jó megerősítse.⁵⁶⁶ Mindez Dobónak különösen nagyobb aktivitására nem utal ugyan, de az már igen, amiért egyik emberét, Nagymihályi Pongrác Jánost 1568. decemberében Lengyelországba küldte. Figyelemre méltó tény,

hogy Nagymihályi útja közben a harmadik vádlottnál, Homonnay Drugeth Gáspárnál megállt, és közösen írtak levelet a lengyel Sztanislaus Herbertnek, majd egy másikat testvérének, aki a lengyel király tanácsosa volt. Nagymihályi - még mindig Homonnaynál időzve - mindezt Dobónak is megírta és közölte, hogy talán "Danziban" /Gdansk/ lesz a gyűlés, de ha nem, akárhol is lesz Lengyelországban, meg fogja keresni, Dobó parancsa szerint.⁵⁶⁷ A gyűlésről ennél többet a levél nem mond, azt viszont megtudjuk, hogy Nagymihályinak a lengyel királyhoz is el kellett mennie, mert utazása magas költségéről szólva írja, hogy a fejedelmek udvarát nem akkor hagyhatja el az ember, amikor akarja. Nagymihályi ezután elhagyta az országot és hamarosan megtalálta Stanislaus Herbertet, aki 1569. jan. 9-én egy igen óvatosan fogalmazott levelet írt Dobónak, amelyben támogatásáról biztosítja őt a követ által előadott ügyben. Ezzel kapcsolatban kissé rosszalóan megjegyzi, hogy a gyors hír által az egész világ számára ismeretessé vált Dobó célja.⁵⁶⁸

Ez a levél sem ad semmi felvilágosítást az ügy természetéről és ez a titkolózás még szembetűnőbb a Nagymihályi által ezután meglátogatott Petrus Zavada Polonus levelében. Az eddigiekhez hasonlóan itt is látszott az a cél, hogy az írásból senki illetéktelen ne tudhasson meg semmi érdemlegeset. A minden konkrétumot titkolni akaró szándék igazolására e rövid levelet érdemes ismertetnünk. Szövege magyarul így hangzik:

"Tekintetes és nagyságos uram! Általam igen kedvelt urnak üdvözlét és valamennyi javainak a legszerencsésebb gyarapodást! Ahogy véletlenül sikerült Kresa Stanislaus ur házában ismeretséget kötni a kiváló Pongrác János urral, bizonyos elkerülhetetlen dolgokról való beszélgetés közben az egész ügy és minden ok ismertetését összegezve jelenlétemben mindazt elmesélte és feltárta, amiket nagyságod reá bízott.

Mindezeket a dolgokat megértve, amilyen szorgalmasan csak képes vagyok, nagyságodnak ismeretlen szolgája, igyekezni fogok mindent megtenni nagyságod kívánságának megfelelően és nagyságod ügyét az ő legszentebb királyi felségénél előadni." ⁵⁶⁹

Az ügy fontosságát a titkolózáson túl az is mutatja, hogy a lengyel király elé akarták tárni. Ugyancsak ezt erősíti meg Szendi György gönci officiális Dobóhoz küldött jelentése, mely szerint a kassai főkapitány, Rueber János husz bérgyilkost fogadott fel, hogy Nagymihályi Pongrác Jánost megöljék. ⁵⁷⁰

A kassai főkapitány ugylátszik Dobót tartotta a legveszélyesebbnek az elégedetlenek között, mert vagyonelkobzással fenyegette meg mindazokat, akik Dobó mellé állnának. ⁵⁷¹ Még az egyébként szintén az elpártolni szándékozók között számontartott Homonnay Drugeth Gáspárt is megpróbálta nyerni / vagy törbe csalni /. Hívására azonban Homonnay nem ment el személyesen Kassára, hanem csak egy szolgáját küldte el maga helyett, aki azzal jött vissza, hogy Rueber "sok hírek hallván traktálni akart vele. " Kézzel fogható bizonyíték Dobó és Homonnay azonos politikai nézeteire az utóbbinak levele, mely ezentúl szerepükre, de talán az egész mozgalomra nézve is a legpontosabb képet adja. E levélben Homonnay egrehek között tudósította Dobót arról, hogy Rueber beszélgetésre hívta őt és " ez mellett felette igen ajánlotta magát / ti. Rueber /, ki bizonyával igen esetlennek látszik minékünk, mert másfelől értjük, hogy rakva vannak kétségnek nehézségével. " Ezek után pedig Homonnay válasza sem méltatta Ruebernek azt az ajánlatát, hogy " ő viselje gondját Ungvárnak. " / álláspontja teljesen érthető, hiszen mint láttuk, Rueber innen előzőleg már elvitette a puskapor és ágyugolyó-készletet /

Hogy még az elégedetlenek legjelentősebb képviselői, köztük természetesen Homonnay is János Zsigmondtól vártak minden kezdeményezést, arra az említett levél további sorai utalnak. Itt Homonnay arra kérte

Dobót, hogy " amit értene / hallana/.....az erdélyi fejedelem felől,
 " igyekezik-e hírek szerint indulatot tenni / ti. megindulni /
 és ez mi földünk felé birdalmát venni, tehát közlené velem k. /kegyelmed/"
 Dobó szerepének szempontjából kétségekívül figyelemre méltó, hogy
 Homonnay éppen őt kérte erre. A továbbiakban pedig ismét minden kétséget
 kizáró adatokat kapunk arra, hogy a magyar elégedetlenek akciójának
 előfeltétele mindenképpen egy külföldről jövő támadás megindulása volt.
 Homonnay levelének következő soraiból ugyanis kitűnik, hogy Rueberral
 is csak azért nem fordult nyíltan szembe, mert nem volt biztos az er-
 délyi fejedelem támadásában. Továbbá arról értesült, hogy hadsereg
 gyülekezik Németországban, " mely had miá írják onnan felül, hogy
 félnek azon, hogy nekik is ne jutna benne / részük/ .... ezért ide alá
 senkit nem remélnék hogy küldhessenek, hanem Isten tehet /csak/ jót
 velünk. "572

A levélnek ez a reménytelenül esengő utolsó mondata sok mindenre
 fényt derít. Itt valószínűleg a lengyel segítség elmaradásáról van
 szó, s mivel az erdélyi fejedelem támadása is bizonytalan, a magyar-
 országi mozgalom a már ismert módon lehanyatlott. Erőtlenségéből fakadóan
 nem egyszerűen segítségét, támaszát, hanem vezetőjét veszítette el a kül-
 földi helyzet kedvezőtlené válásával. Éppen Dobó és Homonnay sorsa
 bizonyítja ezt legjobban. Amint Rueber erőszakos zaklatásai 1569. ta-
 vaszán folytatódtak, Dobó mind görcsösebben várta a híreket János
 Zsigmond szándékai felől.⁵⁷³ Homonnay Drugeth Gáspár pedig elmenekült
 az országból.

A mozgalom tehát - melynek létét legalábbis Dobó és Homonnay
 esetében kár lenne tagadnunk - szűkkörű, lazán szervezett, eleve,
 másod hegédi szerepet vállaló, tehát önmagában életképtelen volt.
 Dícséretes azonban, hogy a résztvevők közül voltak olyanok, - közöttük
 elsősorban Dobó - , akik - ha egyéni sérelmeik miatt is - de

keckára tették pozíciójukat, vagyonukat és helyettük a nemzeti érdekek hangsúlyozását vállalták.

Végül csupán az enlítés erejéig szeretnék megemlékezni arról, hogy a Dobó-Balassa féle mozgalom rövid idő múlva újraéledt. Amikor a Habsburgok támogatásával Erdélybe törő Bekes Gáspárt 1575-ben a választott erdélyi vajda, Báthori István legyőzte és ezzel teljesen függetlenítette magát a bécsi udvartól, a még mindig elégedetlen magyar rendek újabb mozgalma volt kibontakozóban, de ismét az erdélyi helyzet függvényeként mostmár Báthori akciójára várva. Egyes főurak, így pl. Báthori Miklós vagy Mátyási Gáspár szaporítani kezdték seregeik számát, Dobó István testvére, Anna pedig " egy néhány száz gyalog puskas drabantot, küldött jószágából ..... lovasokat és szakállosokat is küldött Szöllőre. Azok az más párthoz tartoznak, most is reánk vadnak, talán meg is kell vívunk velük, " jelentette Rueber főkapitánynak egy Horváth János nevű embere 1576 februárjában.⁵⁷⁴ Dobó özvegye és fia pedig, akikben bizonyára élt még Dobó István raboskodásának emléke, felajánlották Báthori Istvánnak Sárospatak várát.⁵⁷⁵ Dobó István hazafias szellemi öröksége tehát tovább élt családjában is.

Ez a mozgalom a Dobóékénál szélesebb körű és erőteljesebb volt, kezdeményezési törekvések is erőteljesebbek már, mert Báthori kénytelen csendesíteni egyes elégedetleneket azzal, hogy majd értésükre adja, ha eljön a cselekvés ideje. A helyzet a Habsburgok számára már oly fenyegetőnek látszott, hogy Rueber 1567. máj. 28-án a következőket kénytelen a királynak jelenteni: ... " az egész nemesség ... mind elégedetlen .... nyilvánosan beszélik mindenfelé, hogy majd meg fogja őket szabadítani Báthory, akinék annyi hive van az urak és a nép között, hogy ha kinyújtja kezét az országért és felséged idejekorán nem gondoskodik a védelemről, minden nehézség nélkül az övé leend az ország. "⁵⁷⁶

Az összecskülés szervezettségében is előrehaladottabb volt a Dobó-Balassa mozgalomnál, a résztvevők legalábbis most többet tudtak egymás szándékáról, mert amint Rueber magyarázatot követelt tőlük, egyes elpártolók maguk mentegetésére siettek beárulni a többieket, így Mágocsi és a váradi püspök Dobókat és a Báthoriakat.⁵⁷⁷ Ezért és mert Báthori Istvánt lengyel királlyá választották, ami után a magyar elégedetlenekkel nem törődhetett, az egész mozgalom minden eredmény nélkül befejeződött. Mindez ismételtén bebizonyította, hogy magyar nemzeti mozgalom önmagában nem állhatott meg a maga lábán. A rendek Habsburg-ellenességének megerősödését mindenképpen gátolta a török veszély, de jól megfigyelhető, hogy amint ideiglenes enyhülés következett, be ezen a téren, azonnal az udvarral szembeni viszony vált feszültebbé.

A rendek alapállását, célját ismerve a Dobó-Balassa mozgalom lényege és eredménytelensége is világosabbá válik előttünk. A rendek nem akartak elszakadni az udvartól csak bizonyos régi alkotmányos jogok tiszteletben tartását követelték. Ezért nem azonosultak az elszakadás gondolatáig talán eljutó Dobókkal, akik kezében a külföldi segítség elmaradása után semmi hatékony eszköz nem maradt céljaik eléréséhez. Még a Báthorit támogató, erőteljesebb mozgalom sem jutott el az önálló cselekvésig, de a rendek Habsburg ellenességéből fakadó energiája, ha alárendelt formában is, később segítségére szolgált az Erdélyből kiinduló, a magyar nemzeti önállóságért folytatott küzdelmeknek.

Epilógus

Dobó István egri várkapitánysága idején, 1550. októberében megnősült. Sulyok Balázsnak, Ferdinánk kamarásának Sára nevű leányát vette feleségül, s ezzel közeli rokonságba került Balassa Jánossal és Bocskai Györggyal egyaránt, mert Sulyok Sára, Anna nevű testvérét Balassa, Krisztinát pedig Bocskai vezette oltárhoz.

Dobónak három gyermeke született, Ferenc, Krisztina és Damián. Ez utóbbi életéről semmit sem tudunk, valószínűleg korán meghalhatott, mert apja halála után Dobó Ferenc lett a vagyon egyedüli ura, akit korában az ország leggazdagabb főúrának tartottak, s aki emellett a felvidéki főkapitányi tisztség megbecsült viselője is volt. Alakjára jó fényt vet, hogy szívesen áldozott művelődési célokra, mint Sárospatak ura "Ruszkai Dobó, Ferenc .... volt ezen Anya oskolának egy különös dajkája, s öregbitője. Ugyanis ő az oskolának fekvő helyét egy egész új sorral bővítette, jövedelmeit szaporította, azokat Testamentumaiban is megerősítette, a maga költségén számos ifjakat a külső Akadémiákra ki küldött."⁵⁷⁸

A horvát földről Felvidékre jött Sztaucsics-Horváth Miklóst ő hívatta Léváról Ung megyébe, ahol Pálócon kuriát adott neki. Innen eredt annak a családnak a "Pálóci" előneve, amelynek sarja lesz a XVIII. század második felében a neves költő, író és dalgyűjtő Pálóczi Horváth Ádám.⁵⁷⁹

Dobó István testvérei fiutódok nélkül haltak meg. Dobó Anna Zsófia nevű leánya⁵⁸⁰ a Lorántffy család egyik tagjához ment feleségül. A házasságból született Lorántffy Mihály, akinek két leánya volt : Zsuzsanna és Mária.⁵⁸¹

Zsuzsanna I. Rákóczi György felesége lett, s mint a hatalmas Dobó birtokok egyetlen örököse, e hatalmas vagyont kezeivel együtt adta Rákóczinak.

Dobó Istvánt fia, Ferenc Dobóruszkán temettette el abban a templomban, amelynek építését még az egri hős kezdte el. A templom falába pedig egy vörösmárványból készült domborművet építtetett be, amely Dobó Istvánt teljes páncélzatban ábrázolja. A domborművet 1833-ban Pyrker érsek Egerbe szállíttatta és mai helyére, a vár egyik oldalról befalazott középkapujának térségében helyezték el.

Dobó István a magyar történeti irodalomban

A dolgozatunkhoz felhasznált munkák közül itt csak azok szerepelnek, amelyekben Dobó Istvánra konkrét utalások találhatók.

EGYKORU FORRÁSOK

Tinódi Sebestyén: Eger vár viadaljáról való ének
Régi magyar költők Tára, III. Bp. 1881.

Tinódi az Eger 1552-i ostromában résztvevő katonák elbeszéléseinek nyomán széleskörű adatfelhasználással írta meg az 1553-ban már meg is jelent verses históriáját. Művét a történeti hűségre való törekvés jellemzi, ezért az ostrom lefolyásának és Dobó István kapitányi működésének számos epizódjára egyedüli, jól felhasználható forrásunk.

Csabai Mátyás: Encomium arcis Agriae

kiad. Bodola Gyula: Dobó István a magyar költészetben, Kolozsvár, 1908.

Csabai Mátyás kassai iskolamester fenti címmel Wittenbergben 1556-ban megjelent verses műve Eger 1552-es ostromát tartalmazza, melyben erőteljes hangsúlyt kap Dobó István hősiessége.

Ghymesí Forgách Ferenc: De statu reipublicae Hungaricae Ferdinando, Johanne, Maximiliano regibus ac Johanne Secundo principe Transsylvaniae commentarii.

kiad: Monumenta Hungariae Historica Scriptores XVI. Ghymesí Forgách Ferenc Magyar Históriaja, Pest, 1866.

Dobó István egri és erdélyi működésének ismertetése mellett különösen figyelemreméltó a Dobó-Balassa mozgalom leírása, melyben Miksa és az udvar rosszindulatának tartja az ártatlannak feltüntetett Dobó / és Balassa/ bebörtönzését.

Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490 -1606.

ford.Vidovich György, Debrecen, 1867.

Dobó István egri tevékenységét Forgáchhoz hasonlóan Tinódi nyomán ismerteti. Dobó erdélyi vajdaságának és a Dobó -Balassa mozgalomnak a leírása magán viseli a szerző Forgáchsal ellentétes, Habsburg-hü szemléletét. Ennek eredményeként viszont a mozgalom lényegét tekintve Istvánffy közelebb jár az igazsághoz.

FELDOLGOZÁSOK

Szalay László: Magyarország Története
IV.kötet, Lipcse, 1854.

Dobó Istvánnak Eger 1552.évi ostromában tanúsított magatartásáról, erdélyi működéséről és a Dobó -Balassa mozgalomról ad az eseményeket következetesen időrendi sorrendben ismertető összefoglalást.

Nagy Iván: Magyarország családai.
III.kötet, Pest, 1858.

A Dobó család történetének felvázolása mellett Dobó Istvánról is közöl röviden egy-két adatot / A " nagyságos" cím elnyeréséről és vajdai kinevezéséről./

Salamon Ferenc : Magyarország a török hódítás korában.
Pest, 1864.

A katonai, gazdasági és politikai szempontu vizsgálatok mindegyikén átút a nemességet dicsőítő, olykor vallásos magyarázatokat használó szemlélet, mely erős torzulásokat rejt magában. Dobó Istvánra néhány elszórt adat szerepel.

Szilágyi Sándor : Erdélyország története.
I. kötet, Pest, 1866.

Dobó István erdélyi vajdaságának széleskörű ismertetése, összefüggésben az királyi országrész és a török egymáshoz való viszonyának alakulásával. A mű jól érzékelteti Dobó önzetlen munkálkodását, hogy Erdély Habsburg uralom alatt maradjon és a körülmények olyan fordulatát, amely miatt Dobó minden törekvése kudarcra volt ítélve.

Horváth Mihály: Erdély állapota, s Izabella viszonyai Fráter György halála után.
Kisebb Történelmi Munkái IV. kötet, Pest, 1868.

Erdély korabeli viszonyainak összefüggéseibe ágyazva foglalja össze röviden Dobó erdélyi működését.

Thaly Kálmán: A régi Rákócziak, különösen Rákóczi Zsigmond történetéhez, Századok, 1869.

A tanulmány szerint Rákóczi György szatmári kapitány volt az első, aki beárulta a Dobó-Balassa féle mozgalmat.

A Magyar Történelmi Társulat Zemplén-úti kirándulása 1871-ben, Századok, 1871.

A pálóci várkastélyban talált levéltári anyagot ismerteti a jelentés. Többek között megtalálták Dobó István fia, Dobó Ferenc 1602. ápr. 21-i végrendeletét.

Thaly Kálmán: Körössy György történelmi és nemzedékrendi följegyzései a XVII. században
Századok, 1875.

Dobó Istvánnal és családjával kapcsolatban néhány rövid, kisebb jelentőségű, egyébként közismert adatot tartalmaz.

Gorové László : Eger városának történetei, Eger, 1876.

Többek között ismerteti Eger 1552-i ostromát, melynek során Dobó kapitányi tevékenységének rövid értékelése mellett kihangsúlyozza a védők hősiességét is. A munka idevonatkozó részét szűkkörű forrásfelhasználás jellemzi.

Szilágyi Sándor: Az erdélyi alkotmány megalakulása a separatio kezdetén.
Századok, 1876.

A Habsburgok erdélyi uralmának a körülményekből szükségszerűen bekövetkező megszűnését hangsúlyozva emlékezik meg Dobó István vajdai működéséről.

Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek I-II kötet., Bp. 1876.

A szerző korábban megjelent Erdélyország története c. munkája szellemében, de annál részletesebben és átfogóbban ismerteti az országgyűlési okiratokhoz fűzött tanulmányában Dobó István vajdai működését. A Habsburgok erdélyi uralmát, tehát Dobó István működését is pozitíve értékeli.

Thallóczy Lajos : A magyar hadiszervezet átalakulása történetéhez
a XVI.században.

Századok, 1877.

Dobó Istvánnak az ország honvédelméhez szükséges hozzájárulásáról
tartalmaz adatokat.

Wertheimer Ede: A velencei diplomácia különösen a XVI. és
XVII.században.

Századok, 1877.

Giovanni Michiel velencei követ Bécsből hazaküldött egykoru jelentéseit közli, amelyek részletesen tudósítanak a Dobó- Balassa féle mozgalom előzményeiről, a magyar rendek és a király ellentétéről, az összeesküvés leleplezéséről.

Gyárfás István: Dobó István Egerben, Bp.1879.

Dobó István életéről az egyik legtöbb adatot tartalmazó munka. A család történetének ismertetése után bőséges levéltári forrásanyag felhasználásával Dobó István egész élettörténetét ismerteti, ezen belül is legrészletesebben Dobó egri kapitányságát dolgozza ki. Széleskörű adatfeltárásából eredően a munka Dobó István életének vizsgálatához nélkülözhetetlen.

Károlyi Árpád : Okiratok a Dobó-Balassa féle összeesküvés történetéhez.

Történelmi Tár, 1879.

A bécsi állami levéltár anyagából közli 25, az összeesküvésre vonatkozó eredeti okmány teljes szövegét. Az okiratok között olvashatók Dobó Istvánt Bécsbe csalogató levelek, a mozgalmat / és Dobót / beáruló jelentés, a velencei követnek a magyar rendek elégedetlenségéről

szóló sürgönye, a fogoly Dobó szabadonbocsátási kérvényei, a vádpontok részletes felsorolása, Kenderessy István hamisításait és árulását tartalmazó királyi leirat és a megkegyelmezésről szóló iratok.

Károlyi Árpád: Dobó István és Balassa János összeesküvésének történetéhez.
Századok, 1879.

Az objektivitásra törekvő munka a korszak történetírásán, adatcentrikusságán túllépve nemzetközi összefüggésekbe ágyazva tárgyalja a mozgalmat. Nem teszi magáévá Forgách Ferenc Habsburg-ellenes álláspontjából eredő elfogult véleményét, ehelyett bebizonyítja a rendek elégedetlenségét. Ugyanakkor a Dobó István és Balassa János elfogatásának alapjául szolgáló bizonyítékokat megkérdőjelezi, viszont az ellenük felhozott vádak nem tartja egészen alaptalannak.

Barabás Samu: Székely krónika.
Történelmi Tár, 1880.

A korábbiakhoz képest teljesebb változatban közölt krónika 1553-1556. között szűkszavuan, mozaikszerűen megemlékezik Dobó István és Kendi Ferenc vajdák főként a székelyekkel kapcsolatos tevékenységéről.

Balogh János: Egervár története.
Eger, 1881.

Dobó István gyermek- és diák¹ éveiről, valamint egri működéséről tartalmaz adatokat, amelyek azonban a kérdést tárgyaló más munkák megállapításaival, sőt nemegyszer egymással is ellentmondásban vannak. A mű megbízhatatlanságát csak fokozza, hogy adataihoz nem készült jegyzet, így azok ellenőrizhetetlenek.

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája, Ungvár, 1881.

Néhány elszórt, kellőképpen nem körvonalazott adat, utal Dobó István és testvérei Bereg megyei birtokviszonyaira.

Károlyi Árpád: I. Balassa Bálint életéből.
Századok, 1882.

A Dobó-Balassa féle mozgalomra, főképpen a megkegyelmezés körülményeire található néhány adat.

Szendrey János: Megyei élet, adózás és árviszonyok.
Századok, 1883.

Teuffel Erasmus és Dobó István együttműködéséről szerepel egy adat az egri várórség létszámának csökkentésével kapcsolatban.

Szádeczky Lajos: Báthory István és egy magyarországi összeesküvés.
Századok, 1886.

A Dobó-Balassa féle összeesküvés megújulásaként ismerteti a néhány évvel azután, 1575-ben kibontakozó, Báthori István Habsburg-ellenes törekvéseit támogató magyar nemesi mozgalmat. A szerző véleménye szerint Dobó István / és Balassa János / ártatlanul szenvedett fogóságot, és családja éppen ezért állt Báthori mellé.

Barabás Samu: Eger, 1552-iki ostromához.
Történelmi Tár, 1888.

Egy rövid levelet közöl, amelyben Dobó István egyik katonája érdemeit hangsúlyozta. A munka tartalmazza továbbá az ostromban megsebesültek és jutalmazottak névsorát is.

Zsilinszky Mihály: Patócsy Ferenc.

Századok, 1888.

Dobó István erdélyi vajdaságához tartalmaz kisebb fontosságú adatot a vajdák ellen 1553-ban szervezett fegyveres lázadás egyes vezetőinek említése kapcsán.

Szendrey János: Szolnok eleste 1552-ben.

Hadtörténelmi Közlemények, 1889.

Említést tesz Dobó István Szolnok vára 1550. évi megerősítésében való részvételéről.

Gömöry Gusztáv: Eger ostroma 1552-ben.

Hadtörténelmi Közlemények, 1890.

A helyenként elnagyolt, a bizonytalan kérdések határozatlan megválaszolásával készített munka Dobó Istvánnak nemcsak az ostromban betöltött szerepét mutatja be, hanem egy rövid összefoglalás erejéig ismerteti Dobó további sorsát is egészen haláláig.

Szederkényi Nándor: Heves vármegye története, II. kötet, Eger, 1890.

Bőséges levéltári forrásanyag felhasználásával legkimerítőbben Dobó István életének Heves megyei vonatkozásait; egri kapitányságának négy esztendejét, és az 1552. évi ostromban tanúsított hősiességét dolgozta fel a szerző. Kevésbé részletesen utalás történik Dobó életének további szakaszaira is.

Acsódy Ignác:

Magyarország három részre oszlásának története.
A Magyar Nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor,
V. kötet, Bp. 1897.

Röviden megemlíti Dobó egri működését, erdélyi vajdaságát és a Dobó -Balassa féle mozgalmat, amelynek ismertetésénél /402 l. / Károlyi Árpád véleményét /Századok 1879./ teszi magáévá azzal a módosítással, mely szerint Dobót és Balassát teljes mértékben ártatlannak tartja, míg a királyt határozottan elmarasztalja.

Szerémi: Emlékek a Majthényi, Kesselleőkeői és Berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából 1451-1728, Történelmi Társulat, 1897.

Majthényi György genealógiai jegyzetében rövid említés történik Dobó István és Mekcsey István egri kapitányokról.

Soós Elemér: Sárospatak város és vára történetéhez. Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez, IV. évfolyam 8.szám, Sátoraljaujhely, 1898.

Forgách Ferenc műve alapján a szerző röviden ismerteti Dobó Istvánnak Perényi Gábor, majd a királyi kamarával szemben Sárospatak megszerzésére irányuló, hiábavaló törekvéseit.

Kapás Aurél: Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez, IV. évfolyam 10.szám, Sátoraljaujhely, 1898.

Istvánffy Miklós munkája alapján a szerző Perényi Gábor szerepét hangsúlyozza Dobó István 1556. évi Erdélyben történt elfogatásában.

Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben, VI. kötet, Bp. 1900.

A felsőmagyarországi megyék leírása során több hely/ség mint Dobó István egykori birtoka van említve. A mű forrásértéke csekély, mert a birtokviszonyokra utaló adatai hiányosak, a birtoklás kezdetének és végének időpontja nincs jelölve.

Takáts Sándor: Dobó István egri ágyumestere.
Századok, 1901.

A dolgozat egy Mert Herman nevű pattantyus egri működését ismerteti, akit miután Szolnokról még az ostrom előtt eltávozott, Dobó István Egerbe hívott.

Szederkényi Nándor: Levél a szerkesztőhöz.
Századok, 1901.

Takáts Sándor előbbi állítását tagadja arra hivatkozva, hogy az említett ágyumester az egri pattantyusok névsorában nem szerepel.

Takáts Sándor: Még egyszer Dobó István egri ágyumesteréről.
Századok, 1902.

Szederkényinek válaszolva kitart álláspontja mellett, igazolásul hivatkozik Mert Herman sajátkezű levelére, melyben Dobó is igazolta, a pattantyus ostrom alatti hősie kitartását.

Veress Endre: Izabella királyné.
Magyar Történelmi Életrajzok, szerk. Schönherr Gyula,
Bp., 1901.

A széleskörű forrásfelhasználáson alapuló mű Dobó István erdélyi vajdaságáról is megemlékezik. A szerző Izabella érdekei szempontjából vizsgálja az eseményeket, így a vajdák működésének progresszív vonatkozásait érthetően nem hangsúlyozza ki.

Kárffy Ödön: Dobó István életéhez
Történelmi Tár, 1901.

Két oklevél szövegét közli teljes terjedelemben, az egyikben Oláh Miklós Eger hős védelméért Dobó Istvánnak négy évre bérbe adja Zemplén megye bortizedét, a másik okmányban Ferdinánd király ugyanezt jóváhagyja.

Bars vármegye: Magyarország Vármegyéi és Városai, szerk.
Borovszky Samu, Bp., 1903.

Dobó István főispáni tevékenységére, és Bars megyei birtokaira nézve közöl adatokat, amelyeknek azonban csak egy része ellenőrizhető.

Matunák Mihály: Véghles vára.
Brezsnóbánya, 1904.

Számos felvidéki város levéltári anyagát felhasználva Dobó István életének 1558-1568 közötti szakaszát ismerteti, főleg az ekkor a Felvidéken betöltött tisztségei szempontjából. Különösen részletes képet kapunk Dobónak, mint a bányavárosok főkapitányának a török betörések ellen tett óvintézkedéseiről.

Kelemen Lajos: Adattár XIII.
Genealógiai Füzetek, szerk. Sándor Imre - Sebestyén József, III. évfolyam, Kolozsvár, 1905.

Dobó Istvánnak, mint erdélyi vajdának igazságszolgáltatási feladatköréről közöl egy konkrét adatot.

Türk Frigyes : Eger Vára.
Eger, 1906.

Dobó István Eger 1552. évi védelmében tanúsított tevékenységéről tartalmaz általában ismert adatokat.

Gyulai Richárd: Adatok a Gerendi család történetéhez.
Genealógiai Füzetek, szerk. Sándor Imre - Sebestyén József, IV. évfolyam, Kolozsvár 1906.

Dobó István erdélyi vajdasága idejéből, a moldvai vajdával való kapcsolatáról szerepel egy adat.

Heves vármegye: Magyarország Vármegyéi és Városai, szerk.
Borovszky Samu, Bp. 1909.

Dobó István egri kapitányi tevékenységét, az 1552-i ostromban való irányító szerepét ismerteti nagyjából az eddig megjelent munkák alapján. Említést tesz Dobó birtokviszonyaira és vallási nézeteire is.

Nagy Béni: Eger Ostroma 1552-ben.
Békeffy Emlékkönyv, Bp. 1912.

Dobó életének legismertebb szakaszáról, egri kapitányságáról, ezen belül is a vár védelmében vállalt szerepéről tartalmaz adatokat.

Kempelen Béla: Magyar nemes családok.
III. kötet, Bp. 1912.

Dobó István báróvá emeléséről tesz említést.

Kárffy Ödön: Hadtörténelmi okmánytár, Hadtörténelmi közlemények, 1912.

Dobó Istvánnak egy, a kamarához írott levelét közli teljes terjedelemben, eredeti szöveggel, s annak magyar fordításával, melyben Dobó Szolnok várának megerősítést javasolja.

Ágoston Péter: A magyar világi nagybirtok története.
Társadalomtudományi Könyvtár, Bp. 1913.

Dobó István birtokviszonyaira és Dobónak az udvarral való szembe fordulására utal egy-két, jegyzetek hiányában ellenőrizhetetlen adat.

Takáts Sándor: Rajzok a török világból, I-II. kötet. Bp. 1915.
III. kötet, Bp. 1917.

Dobó Istvánnak a magánéletére vonatkozóan található néhány elszórt adat, amelyek kikeresését a III. kötetben található névmutató jelentősen megkönnyíti.

Demkó Kálmán: Magyarország hadi ereje a XVI. században.
Hadtörténelmi Közlemények, 1916.

Azoknak a katonáknak a számát közli, amelyeket Dobó István volt köteles fegyverben tartani az ország védelmére. Közli a Dobó család birtokainak katasztrális holdakban kifejezett nagyságát is.

Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke,
II. Cimereslevelek, 2. kötet, 1. füzet, Bp. 1923.

Dobó István Eger védelmében tanúsított hősiességéről szóló részét közli annak az oklevélnek, amelyben a király Dobót bárói rangra emelte és erdély vajdájává kinevezte.

Iványi Béla: Gönc szabadalmas mezőváros története.
Debreceni Tisza István Tudományos Társaság.
Honismertető Bizottságnak Kiadványai, II. kötet, Debrecen 1926.

Dobó István erőszakos földesuri módszereiről, Göncről befolyó jövedelmekről tartalmaz sokoldalú adatokat.

Pilch Jenő: /szerk./ A magyar katona vitézségének ezer éve, Bp., 1933.

Eger 1552. évi védelmét s benne Dobó István szerepét hadászati vonatkozásokban, reálisan, minden hősiek tuélértékeléstől mentesen foglalja össze.

Pataki Vidor: Az egri vár élete, Eger, 1934.

Dobó egri várkapitánysága vonatkozásában a védelemre való felkészülés gazdasági oldalait vizsgálja legalaposabban.

Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története, Bp., 1935.

Dobó István erdélyi működését röviden ismertette a szerző hangsúlyozza a külpolitikai helyzet és az erdélyi rendek ebből fakadó álláspontjának döntő szerepét az erdélyi Habsburg uralom 1556-i összeomlásában.

Schefčík György/szek./ Jász-Nagykun- Szolnok vármegye multja és jelene.
Pécs, 1935.

Szederkényi Nándor Heves vármegye története c. munkája alapján röviden említés történik Dobó egri tevékenységéről.

Veress Endre: Báthory István király.
Bp., 1937.

Több magyar főúr, köztük Dobó István mohó birtokszerzési törekvéseiről tesz említést, de ezt Dobó vonatkozásában adatokkal nem igazolja.

Ruzsás Lajos: Az egri vár gazdálkodása a XVI. században.
Bp. 1939.

Átfogó képet rajzol az egri püspökség birtokainak gazdasági életéről. Dobó István tevékenységének egyes fázisait néhol példaként megemlíti a vár hadi gazdálkodásának illusztrálására. Így elismeri Dobó erélyes intézkedéseinek hasznos voltát a püspöki tized beszédese során.

Magyar történet: IV. kötet, írta Szekfü Gyula, Bp. é. n.

Több elszórt adat szól Dobó István birtokgyarapítására, új gazdasági módszerek alkalmazására, a magyar honvédelemben vállalt szerepére, a 197. lapon találóan foglalja össze a szerző Dobó egyéniségének lényegét.

Barabás Tamás: Eger- 1552-1952.
Bp.,1952./Eger vár védelmének 400 éves évfordulójára,
szerk.Herczeg Beáta./

Ismeretterjesztő szinten foglalja össze a vár 1552-i védelmét és Dobó István önfeláldozó hősiességét.

Soós Imre- Szántó Imre:

Eger vár védelme 1552-ben ,Bp.,1952.

A vár védelmének első marxista feldolgozása. Az országos történet összefüggéseibe ágyazva ismerteti a vár ostromra való felkészülését és a harc lefolyását, amelynek során a magyarok győzelmének okát az Őrség önfeláldozó hazaszeretetének és Dobó István előrelátó munkáságának kölcsönhatásában látja.

Szántó Imre előadása Eger 1552-i védelméről a Magyar Történelmi Társulat 1952.okt.17-én Egerben tartott vándorgyűlésén.

Ismerteti:Századok, 1952.

Az ostrom lefolyásának ismertetése mellett kiemeli a védők hősiességét és reálisan értékeli Dobónak a védelem irányításában tanúsított szerepét.

Makkai László: I.Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai.
Bp.,1954.

A bevezető tanulmányban említés történik Dobó István és testvérei egyes birtokairól.

Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története.
Békéscsaba, 1960.

Dobó Istvánról és testvéreiről egy Békés megyei falu /Kaszaper / birtoklása vonatkozásban szerepel egy adat.

Klaniczay Tibor: Reneszánsz és barokk, Bp., 1961.

A reneszánsz főurak jellemző tulajdonságai ismertetése kapcsán példaként említés történik Dobó Istvánról, aki mulhatatlan hazafiui érdemei mellett hatalmaskodó, zsarnok földesur volt.

Magyarország története 1526-1790.

Egyetemi tankönyv, II. kötet, Bp., 1962.

Dobó István Eger 1552-i ostromában tanúsított tevékenységéről és erdélyi működéséről tartalmaz rövid értékelő megállapításokat.

Szántó Imre : A Habsburg-segítség szerepe Eger vár 1552-es védelmében.

Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetek, szerk. Bende Sándor, 259. Eger, 1962.

Dobó Istvánnak azokról a törekvéseiről ad képet, amelyek útján a veszélybe került vár számára próbált katonai segítséget szerezni.

Benda Kálmán: Zrinyi Miklós, a szigetvári hős.

Szigetvári Emlékkönyv, szerk. Ruzsás Lajos, Bp. 1966.

Több főúr, közöttük Dobó István hazafiui erényeiről tesz említést, kifejezve, hogy értékelésüknél negatív tulajdonságaik ellenére is a haza szolgálatában végzett cselekedeteiket kell mindenekelőtt figyelembe venni.

Magyarország története :

Főszerk. Molnár Erik, 2. kiadása, Bp., 1967.

Rövid, összefoglaló értékelést ad Dobó Eger 1552-es védelmében tanúsított tevékenységéről.

Magyar történeti szöveggyűjtemény 1526-1790.

szerk. Sinkovics István, I. kötet, Bp. 1968.

Dobó István és tisztársai Nádasdy Tamás országbíróhoz, az ország főkapitányához küldött levelét közli, amelyben bejelentik a vár felszabadulását és intézkedéseket kérnek a vár megerősítése érdekében.

Szántó Imre : A török sereg elvonulása Eger alól 1552-ben
Hadtörténelmi Közlemények, XV. évf. Bp. 1968.,
2. szám.

Az egri győzelem okainak sokoldalú, a teljes szakirodalmat fel-
ölelő vizsgálata során több helyütt is kitér Dobónak az ostrom
folyamán vállalt szerepére.

Felhasznált levéltári források rövidítései

OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól: Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Archivum Familiae Dobó de Ruszka, Dobó István által írott levelek

OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz: Lásd fenn: Dobó Istvánhoz írott levelek

OL, Dica j. filmm. tek.: Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Dica jegyzékek, filmmásolat, tekercs.

OL, NRA., fasc. num.: Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Neo-regestrata Acta, Fasciculus, numerus,

OL, Reg. Dec. filmm. tek.: Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Regesta Decimárum, filmmásolat, tekercs.

OL, U.et. C. fasc. num. filmm. tek.: Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Urbaria et Conscriptiones, fasciculus, numerus, filmmásolat, tekercs.

J E G Y Z E T E K

=====

- 1./ Gyárfás István: Dobó István Egerben, Bp., 1879.
- 2./ U.o. 10. 1., Szederkényi Nándor: Heves vármegye története, Eger, 1890., II. kötet, 82. 1.
- 3./ Gyárfás: I.m. 10. 1., Szederkényi: I.m. 82. 1.
- 4./ " .... ad petitionem Kopasz palatini .... " Bunyitay Vince: Kopasz nádor, életrajz a XIII. - XIV. századból, Századok, 1888., 140. 1., a jegyzetben.
- 5./ Gyárfás: I.m. 11. 1., Szederkényi: I.m. 82. 1.
- 6./ Gyárfás: I.m. 11. 1.
- 7./ Kármay Ödön: A Csicsery család levéltára, Történelmi Tár, 1901., 228. 1.
- 8./ Kármay: I.m. 561. 1.
- 9./ Juhász Kálmán: Egy dél-alföldi hiteles hely kiadványai, A - radi regesták, Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, szerk.: Dankó Imre, Gyula, 1962. 34. 1.
- 10./ Gyárfás: I.m. 12. 1.
- 11./ Veress Endre: Báthory István király, Bp., 1937. 334. 1.
- 12./ Gyárfás: I.m. 13. 1.
- 13./ Körössi György feljegyzései, közli: Thaly Kálmán, Századok, 1875., 313. 1.
- 14./ Heves vármegye, Bp. 1909. Magyarország Vármegyéi és Városai Szerk: Borovszky Samu, 488. 1.
- 15./ I.m. 490. 1.
- 16./ Ferdinánd 1536. december 8-án kelt levele, melyben Diósgyőr átengedését kéri.

Károlyi Árpád: Adalékok a nagyváradi béke s az 1536-1538 évek történetéhez Századok, 1878. 699 l.

- 17./ Forgách Ferenc : In Commentariis Rerum Hungaricarum, Pozsony 1788. 8. 574.l.
- 18./ Szederkényi : I.m. 116. l.
- 19./ " .... praeteritis disturbiorum temporibus domini Drugeth de Homonna eam manu violentia occupare volent. " OL. Arch. Fam. Dobó, Dobótól, keltezetlen levelek : "a".
- 20./ Gyárfás : I.m. 13.l.
- 21./ Szekfü Gyula : Magyar történet, IV. kötet, é.n. 201.l.
- 22./ Bars vármegye, Bp. 1903, Magyarország Vármegyéi és Városai, szerk: Borovszky Samu, 342-343 l.
- 23./ OL, NRA, fasc. 38., num. 14.
- 24./ U.o., Az okmány idevonatkozó részét közli : Matunák Mihály: Véghles vára, Breznóbánya, 1904., 18 l.
- 25./ OL. Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 21. sz. levél
- 26./ Matunák : I.m. 27. l.
- 27./ Iványi Béla : Göncz szabadalmas mezőváros története, Debrecen, 1926., 33 l.
- 28./ U.o.
- 29./ OL, NRA., fasc. 9., num. 77.
- 30./ OL, Dica j. Zólyom megye 1563., filmm. 1670 tek.
- 31./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 22. sz. levél
- 32./ Maksay Ferenc : Urbáriumok XVI - XVII. század, Bp., 1959. 46. l.
- 33./ U.o.
- 34./ Matunák : I. m. 26. l.
- 35./ Maksay Ferenc : Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon, Értekezések a Történettudomány Köréből, 7.sz. Bp. 1958., 11. l.

- 36./ Lehóczky Tivadar: Beregvármegye monographiája, Ungvár, 1881., 145. l.
- 37./ Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története, Békéscsaba, 1960. 223. l.
- 38./ Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631 - 1648., Bp., 1954. 13. l.
- 39./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. számú levél
- 40./ Demkó Kálmán: Magyarország hadi ereje a XVI. században, Hadtörténelmi Közlemények 1916., 26. l.
- 41./ OL, Dica j. Bars, Zólyom, Abauj, Ung és Bereg vármegyék 1559 - 1570 között, filmm., a megyék sorrendjében 1628., 1629., 1670., 1627., 1655., 1630 tek.
- 42./ OL, Dica j. Ung, Bereg, Bars és Hont vármegyék, filmm. 1656., 1630., 1628., 1635. tek.
- 43./ Az északkeleti fekvésű Dobó birtokokra ebből az időből majsági gazdálkodást bizonyító adataink nincsennek.
V. ö. Maksay: Parasztság és majorgazdálkodás ....., 11. l.
- 44./ OL, Dica j. Bars megye, 1564 filmm. 1628 tek.
- 45./ OL, Dica j. Hont, Bars, Zólyom, Bereg, Ung megyék, filmm. 1635., 1628., 1670., 1630., 1656. tek.
- 46./ OL, Dica j. Hont megye 1564., filmm. 1635 tek.
- 47./ Maksay: Urbáriumok, 48. l.
- 48./ Maksay: Urbáriumok 15. l.
- 49./ Horváth Mihály: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt, Kisebb Történelmi Munkái III. kötet, Pest, 1868. 36. l.

- 50./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 24. számú levél.
- 51./ Maksay: Urbáriumok 15. l.
- 52./ OL, U. et. C. fasc. 76., num.: 10.
- 53./ OL, U. et. C. fasc. 54., num. 47. filmm. 2296 tek.
- 54./ A 83 literes kassai gabonaköböllel számoltunk.
- 55./ Az akkori árviszonyokat lásd: = Ágoston Péter: A magyar világi nagybirtok története, Bp., 1913., 242 - 243. l. vagy Maksay: Parasztság és majorgazdálkodás ... 42. l.
- 56./ OL, U. et. C. fasc. 54., num. 47. filmm. 2296. tek.
- 57./ Takáts Sándor: Rajzok a török világból, III. kötet, Bp. 1917., 94. l.
- 58./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, keltezetlen levelek " d "
- 59./ Maksay: Urbáriumok 13. l.
- 60./ OL, Reg. Dec. Ung megye 1568., filmm. 9858. tek.
- 61./ OL, Reg. Dec. Ung megye 1569., filmm. 9858. tek.
- 62./ A liternek kilogrammra való átszámítását Csathó István terményforgalmi vállalati könyvelő szives tájékoztatása alapján végeztük, ezek szerint 1 liter buza = 0,75 - 0,80 kg
- 63./ " Singula gelima continere manipulos 25, capetia vero 50. " OL, Reg. Dec. Bereg megye, 1565 filmm. 9602 tek.
- 64./ U. o.
- 65./ OL, Reg. Dec. Abauj megye, 1566., filmm. 9539 tek.
- 66./ OL, Reg. Dec. Ung megye, 1569., filmm. 9858 tek.
- 67./ U. o.
- 68./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, keltezetlen " d " - levél.
- 69./ OL, U. et. C. fasc. 76., num. 10.
- 70./ U. o.

- 71./ Horváth M.: Az ipar és a kereskedés törté. 39. 1.
Takáts Sándor: Rajzok a török világból, II. kötet, Bp.
1915. 351. 1.
- 72./ " Racio super deciman porcorum in glandibus illicis sub ar -
cem Munkács " OL, Reg. Dec. Bereg megye, 1968. filmm. 9602
tek.
- 73./ U. o.
- 74./ OL, Reg. Dec. Ung megye, 1569., filmm. 9858. tek.
- 75./ Szederkényi: I. m. 91. 1.
- 76./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16. sz. levél. Dobó Ferenchez
1554. febr. 7-én.
- 77./ Horváth Mihály: Erdély állapota s Izabella viszonyai Fráter
György halála után, Kisebb Történelmi Munkái, IV. kötet,
Pest, 1868. 455. 1.
- 78./ Veress Endre: Izabella királyné, Magyar Történelmi Életraj -
zok, szerk.: Schönherr Gyula, Bp. 1901. 415. 1.
- 79./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16. sz. levél,
- 80./ U. o.
- 81./ U. o.
- 82./ U. o., összehasonlításul: egy tehén átlagos ára 10, egy lóé
10 - 20 forint volt.
- 83./ OL, Dica j. Ung megye 1555., filmm. 1655. tek.
- 84./ U. o.
- 85./ OL, U. et. C. fasc. 54., num. 47., filmm. 2296 tek.
- 86./ OL, NRA., fasc. 9, num. 77
- 87./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 24. sz. levél
- 88./ Ezt a megjelölés mutatja: " molendinum domini Dobó " OL,
Dica j. Bars megye 1559, 1564., filmm. 1628. tek.
- 89./ OL, Dica j. Zólyom megye 1563., filmm. 1670. tek.
- 90./ OL, Dica j. Hont megye 1564. filmm. 1635 tek.

- 91./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. sz. levél
- 92./ Iványi: I. m. 83. lap előtti betét,
- 93./ Maksay: Urbáriumok, 35. l.
- 94./ OL, U. et. C. fasc.: 76, num. 10.
- 95./ OL, Dica j. Bars, Hont, Bereg, Ung megyék, filmm. 1628., 1635., 1630., 1655., 1656. tek.
- 96./ OL, Dica j. Ung megye 1555., filmm. 1655. tek.
- 97./ OL, U. et. C. fasc. 76., num. 10.
- 98./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. sz. levél
- 99./ Szekfü: Magyar történet, 200. l.
- 100./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 31. sz. levél
- 101./ U. o.
- 102./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 16. sz. levél
- 103./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 15. sz. levél
- 104./ U. o.
- 105./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 8. sz. levél
- 106./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 34. sz. levél
- 107./ Matunák: Véghles vára, 26. l.
- 108./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 12. sz. levél
- 109./ OL, NRA. fasc. 34., num. 30.
- 110./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16. sz. levél
- 111./ OL, NRA. fasc. 253., num. 36.
- 112./ U. o.
- 113./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 29. sz. levél
- 114./ " Magnificus Dnus Stephanus Dobó de Ruszka comes Bars Medie
Ladislai de Lekemér / talán Zelemér ? / Fratrís sui Fieri
Fecit Anno Domini MDLXXI.
A kastély ezen feliratát közli: Bars vármegye., szerk. Bo-
rovszky, 133. l.
- 115./ Takáts: Rajzok a török világból, II. kötet, 16 - 17. l.

- 116./ Matunák: Vég^yies vára 27. 1.
- 117./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. sz. levél
- 118./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 27. sz. levél
- 119./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. sz. levél
- 120./ OL, Dica j. Ung megye 1567., filmm. 1656. tek.
- 121./ OL, Dica j. Zólyom megye 1563., filmm. 1670. tek.
- 122./ OL, Dica j. Bereg megye 1567., filmm. 1630. tek.
- 123./ " Georgius Varga iudex oppidi eiusdem ex commissione dni sui magnifici domini Stephani Dobó non concessit connumere ... " OL, Dica j. Abauj megye 1564. filmm. 1627. tek.
- 124./ OL, Dica j. Hont megye 1565., filmm. 1635. tek.
- 125./ OL, Dica j. Bereg megye 1570. filmm. 1630. tek.
- 126./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 4. sz. levél
- 127./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 3. sz. levél
- 128./ OL, NRA. fasc. 68., num. 60.
- 129./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 34. sz. levél
- 130./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32. sz. levél
- 131./ Iványi: Göncz szabadalmas mezőváros ..., 41. 1.
- 132./ I. m. 39. 1.
- 133./ Virágh Ferenc: Török hódoltság Gyula térségében, Békés - csaba, 1960. 16. 1.
- 134./ Iványi: Göncz szabadalmas mezőváros, 39 - 40. 1.
- 135./ I. m. 35. 1.
- 136./ OL, Dica j. Abauj megye 1560 - 1564 filmm. 1627. tek.
- 137./ Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjeknek okairul .... A magyar irodalom története. I. kötet, szerk. Klaniczay Tibor. Bp. é. n. 338. 1.
- 138./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 26. sz. levél.

- 139./ Iványi : Göncz szabadalmas mezőváros ..... , 4o.l.
- 140./ OL,Arch.Fam.Dobó, Dobóhoz, 16.sz. levél . . .
- 141./ Maksay : Parasztság és majorgazdálkodás 12.l.
- 142./ Maksay : Urbáriumok, 17.l.
- 143./ Matunák: Véghles vára, 19.l.
- 144./ I.m.2o.l.
- 145./ U.o.
- 146./ I.m.22.l.
- 147./ I.m.21.l.
- 148./ OL,Dica j.Hont megye 1563.,1565.,filmm.1635.tek.
- 149./ U.o.
- 150./ " .... depopulata per,turcas ",OL Dica j.Bars megye,
1565,1566,1567, filmm.1629.tek.
- 151./ U.o.
- 152./ Matunák: Véghles vára, 26.l.
- 153./ OL,Dica j.Bereg megye 1567.,filmm.163o.tek.
- 154./ OL,Dica j.Abauj megye 157o.,filmm.1627.tek.
- 155./ OL,Dica j. Bars megye 157o.,filmm.1629.tek.
- 156./ Salamon Ferenc : Magyarország a török hódítás korában
Pest, 1864. 135. l.
- 157./ OL,Arch.Fam. Dobó,Dobótól, "a" jelű/ keltezetlen/ levél.
- 158./ " sub capitaneatu Joannis Crusyt militantibus ....
.... oppidum meum Bars vocatum in comitatu Hontensi
existens cum passianis Thurcicis,depredarunt." U.o.
- 159./ OL,Dica j.Ung megye 1567., filmm. 1656.tek.
- 160./ Maksay :Parasztság és majorgazdálkodás .... , 13 l.
- 161./ Gyárfás.: Dobó István 31.l.
- 162./ OL,Arch.Fam. Dobó, Dobóhoz, 12.sz. levél
- 163./ U.o.
- 164./ OL,Arch.Fam.Dobó ,Dobóhoz,32 sz. levél.

- 165./ OL, Dica j. Ung megye 1555., 1567., filmm., 1656. tek.
- 166./ U.o.
- 167./ Közli: Demkó: Magyarország hadi ereje ....., 26 l.
- 168./ Balogh János : Egervár története, Eger, 1881.
- 169./ I.m. 48. l.
- 170./ Gyárfás : Dobó István 15. l.
- 171./ Gorové László : Eger városának története, Eger, 1876.
 Gyárfás István : Dobó István Egerbeⁿ, Bp. 1879.
 Balogh János : Egervár története, Eger, 1881.
 Szederkényi Nándor : Heves vármegye története, Eger 1890. II. köt.
 Gömöry Gusztáv : Eger ostroma 1552-ben, Hadtörténelmi Közlemények, 1890.
 Türk Frigyes : Eger vára, Eger, 1906.
 Borovszky Samu /szerk./ Heves vármegye, Bp. 1909.
 / Magyarország Vármegyéi és Városai /
 Nagy Béni : Eger ostroma 1552-ben, Békefi Emlékkönyv Bp. 1912.
 Pataki Vidor : Az egri vár élete, Eger, 1934.
 Soós Imre - Szántó Imre : Eger vár védelme 1552-ben, Bp. 1952.
 Szántó Imre : Előadása Eger ostromáról az MTT. 1952. okt. 17-én Egerben tartott vándorgyűlésén, ismerteti : Századok 1952.
 Szántó Imre : A Habsburg-segítség szerepe Eger vár 1552-es védelmében, Egeri Pedagógiai Főiskola Füzetek, Eger, 1962.
- 172./ Török kézirat közli: Bálint Gábor : A magyarországi török hódoltságról, Századok, 1870. 306-307 l.
- 173./ Ruzsás Lajos: Az egri vár gazdálkodása a XVI. században, Bp. 1941. 13. l.
- 174./ Gyárfás : Dobó István. 21. l. Szederkényi : Heves várm. 89. l.
 Szederkényi említ még edénymosót, mészáróst, ácsokat, szabókat, vízfordókat / kettőt- kettőt /, nem szól viszont a két sáfárról.

- 175./ Takáts: Rajzok ..... , II. kötet, 178. 1.
- 176./ U.o., a jegyzetben, a jelentés 1546. május 12-én kelt.
- 177./ Soós - Szántó : Eger vár védelme .... , 17. 1.
- 178./ Gyárfás : Dobó István, 32. 1. Soós-Szántó : Eger vár védelme 17. 1.
- 179./ Gyárfás : Dobó István ..... , 54. 1.
- 180./ Takáts : Rajzok .... , II. kötet, 93. 1.
- 181./ Egykoru neve : " contrascriba "
- 182./ Ruzsás : Az egri vár .... , 12. 1.
- 183./ Szederkényi: Heves vármegye .... , 125. 1.
- 184./ Borovszky : Heves vármegye .... , 497. 1.
- 185./ Szederkényi : Heves vármegye .... , 81. 1.
- 186./ Borovszky : Heves vármegye 497. 1.
- 187./ Ruzsás : Az egri vár .... , 44. 1.
- 188./ I. m. 45. 1.
- 189./ Szederkényi : Heves vármegye ... , 81. 1.
- 190./ Gyárfás : Dobó István .... , 27. 1.
- 191./ U.o., Borovszky : Heves vármegye, 497. 1.
- 192./ Ruzsás : Az egri vár .... , 59. 1.
- 193./ Zay Ferenc jelentése a kamarának, közli : Gyárfás : Dobó István .... , 27. 1.
- 194./ U.o.
- 195./ Corpus Iuris 1550., 59. tc.
- 196./ A lovagtisztek intézményét részletesen ismerteti Gyárfás : Dobó István .... , 34-36 l., lásd még Ruzsás : Az egri vár ... , 29. 1.
- 197./ Ruzsás : Az egri vár .... , 14. 1.
- 198./ Szederkényi : Heves vármegye .... , 103. l., Borovszky : Heves vármegye, 498. 1.
- 199./ Demkó Kálmán : Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században, Hadtörténelmi Közlemények, 1914. 424. 1.

- 200./ Gyárfás : Dobó István ....., 21.1.
- 201./ U.o.
- 202./ Borovszky : Heves vármegye , 499.1.
- 203./ Gyárfás : Dobó István ....., 51.1., Szederkényi:
Heves vármegye ....., 130.1.
- 204./ Takáts -Eckhart -Szekfü: A budai pasák magyar
nyelvű levelezése, Bp.1915.91.1.
- 205./ Gyárfás : Dobó István .... , 39.1.
- 206./ Dobó még a király előtt is rámutatott ezek szükségessé-
gére, V.ö. Soós- Szántó : Eger vár ....., 18.1.
- 207./ Gyárfás : Dobó István ..... 31.1.
- 208./ Pataki Vidor: Az egri vár élete, 17.1.
- 209./ Szederkényi : Heves vármegye ..... , 99. 1.
- 210./ I.m.132. 1.
- 211./ Gyárfás : Dobó István .... , 38.1.
- 212./ Ruzsás: Az egri vár ...., 26.1.
- 213./ Gyárfás : Dobó István .... , 28.1.
- 214./ Ezelatt nem csak az építkezéseket értjük, hanem
az őrség növelését, hadiszerek beszerzését stb. is.
- 215./ Borovszky : Heves vármegye , 497.1.
- 216./ Ruzsás : Az egri vár....., 39. 1.
- 217./ A tizedszedésről lásd bővebben Gyárfás :Dobó István
23-24 1., Ruzsás : Az egri vár ....., 14.1.
- 218./ OL,NRA.fasc.813, num. 30. lásd még : Ruzsás :
Az egri vár..... 37.1.
- 219./ Borovszky : Heves vármegye, 497 .1.
- 220./ Ghymesí Forgách Ferenc nagyváradi püspök magyar
históriája, kiad.Majer Fidél, Monumenta Hungariae
Historica Scriptorum XVI. 1866., 55.1.
- 221./ Ezen az állásponton van Gyárfás: Dobó István ....,
28 1.Szederkényi : Heves vármegye ...., 98.1.,
Ruzsás : Az egri vár ....., 53. 1.

- 222./ Nyerges Ferenc okleveles könyvvizsgáló, borverseny zsűritag szíves felvilágosítása.
- 223./ Ezért a kamara elrendelte, hogy meg kell büntetni a kulcsárt, aki pedig a bor rossz minőségéről egyáltalán nem tehetett. A tizedbor vizezését maguk a jobbágyok is megtehették, másrészt tudjuk, hogy a várban a borok kezelésére a kulcsárnak legfeljebb 1-2 szolga állhatott a rendelkezésére. Még az 1548. évi rendezetlen viszonyok ellenére is 14538 köből bor került a vár pincéjébe, ami, ha csak a legkisebb egyiséget, a budai borköbölt vesszük is alapul, 123 282.24 liter bort jelentett, márpedig 1232 hektoliter bort két-három ember semmiképpen sem kezelhetett megfelelően. /Egyébként is Egerben minden valószínűség szerint nem a 8 literes, hanem a 23 literes köbölt használták, ez 340 916 liter bort jelent / Az egri bor rossz minőségét a kérdéssel foglalkozó történészek szintén a kezelés elégtelenségével magyarázzák / Gyárfás : Dobó István ....., 29., 1. Szederkényi : Heves vármegye ....., 98.1., de a vázolt objektív nehézségeket nem említik.
- 224./ Kandra Kabos : Adatok az egri egyházmegye történetéhez, Eger, 1885. c. munkája nyomán közli: Ruzsás : Az egri vár....., 28.1.
- 225./ Gyárfás : Dobó István....., 21.1.
- 226./ Borovszky : Heves vármegye ....., 499.1.
- 227./ Szederkényi : Heves vármegye ...., 93.1., Borovszky : Heves vármegye, 497., 1. Ruzsás : Az egri vár....., 28.1.

- 228./ Borovszky : Heves vármegye ..., 497.1., A későbbiekben is erőtlén maradt majorsági gazdálkodásra utal, hogy Dobó az e célból vett 8 ökröt napszámosok híján kénytelen volt eladni, Gyárfás : Dobó István ..., 53. 1.
- 229./ Gyárfás : Dobó István ... , 26. 1.
- 230./ Ruzsás : Az egri vár ....., 28.1.
- 231./ Borovszky : Heves vármegye ., 498.1.
- 232./ Thallóczy Lajos : A magyar hadiköltségek 1549-ben, Századok, 1877., 171.1.
- 233./ Ruzsás : Az egri vár....., 50 .1., Soós-Szántó : Eger vár... 18.1. Megjegyezzük, hogy Gyárfás szerint e megyék egyházi adóját kapta Eger.
- 234./ Pataki Vidor : Az egri vár élete, 17.1.
- 235./ Gyárfás István : Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája, írta Galgóczy Károly/ismertetés /
- 236./ Gyárfás : Dobó István ....., 25.1.
- 237./ I.m. 37.1.
- 238./ Szekfü : Magyar történet, 200.1.
- 239./ Soós- Szántó : Eger vár ...., 21.1.
- 240./ U.o.
- 241./ Károlyi Arpád : Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok, Történelmi Tár 1880., 57.1.
- 242./ Közli: Szádeczky Lajos : A Történelmi Társulat Zboró-Bártfai bizottságának jelentése, Századok 1881., 117.1.
- 243./ Gyárfás : Dobó István ....., 62-63. 1., Szederkényi : Heves vármegye ....., 145 1., Soós-Szántó : Eger vár....., 26.1
- 244./ Kárffy Ödön : Hadtörténelmi Okmánytár, Hadtörténelmi Közlemények 1912., 306-308. 1.

- 245./ " ... ut nostri haec loca occuparent"...., U.o.
- 246./ Gyárfás : Dobó István ....., 41.1.
- 247./ Szendrei János :Szolnok eleste 1552-ben,
Hadtörténelmi Közlemények 1889.,125.1.
- 248./ Balogh János tévesen azt állítja,hogy a felvidéki
megyék minden jobbágy után egy lovas katona tartását
határozták el. Egervár ...., 74.1.
- 249./ Szendrei : Szolnok eleste....., 126., 1.
- 250./ huszad : minden száz jobbágy után 4 lovas/ husz jobbágy
után 1 lovas /
ötöd : minden 100 jobbágy után 20 gyalog/husz jobbágy
után 4 gyalog /
- 251./ Losonczy István levele 1550.okt.1-én Nádasdy Tamáshoz
közli: Károlyi Árpád : Losonczy István két magyar levele,
Történelmi Tár 1881, 379.1.
- 252./ Soós-Szántó : Eger vár ....., 20.1.
- 253./ Pataki Vidor .Az egri vár élete, 17.1.
- 254./ U.o., Soós- Szántó : Eger vár ...., 20.1.
- 255./ Soós-Szántó :Eger vár ...., 20.1.
- 256./ U.o.
- 257./ Mon.Hung.Hist.X.114.1.,lásd még :Balogh :Egervár...., 56.1.,
Borov^szky:Heves vármegye , 499., 1.
- 258./ Gyárfás szerint csupán egyetlen ágyu maradt a várban,
amelyért 30 forintot fizetett Dobó Perényinek,
Dobó István ....., 30.1.
- 259./ Ruzsás : Az egri vár...., 27.1. A legutóbb megjelent
erről szóló marxista feldolgozás /Soós-Szántó: Eger
vár védelme 1552-ben/, Dobónak tulajdonítja a vár
felszerelésének biztosítását,i.m.21.1.

- 260./ A királyi segítségképpen érkezett hadiszerekhez csak a Pozsonyból szállított ágyuk és puskák számíthatók. A Báthori András által adott ágyukról Gyárfás azt írja hogy azokat Báthori szállította / s ezt tehetette királyi utasításra is/i.m. 46.1.,viszont ugyanerről Szederkényi határozottan állítja, hogy Dobó Báthoritól megvásárolta azokat., i.m. 90.1.
- 261./ Az elnevezés annyiban nem szerencsés, mert nem szabad a bomba mai fogalmára gondolnunk. Az Egerben gyártott és használt tüzes koszorúnak vagy kalácsnak nevezett robbanó karikák /Soós-Szántó :Eger vár ..., 21.1. / és az ugyancsak robbanó töltetű csuprok funkciójukat tekintve leginkább a kézigránát szerepét töltötték be.
- 262./ 1 font = 0.56 kg
- 263./ Eltérőek a vélemények abban a tekintetben, hogy a felsorolt lőfegyverek közül melyek tartoztak az ágyuk kategóriájába.Pataki Vidor szerint 16 /Az egri vár élete, 19.1. / , míg a Borovszky által szerkesztett Heves vármegye c. kötet szerint csak 9 ágyu volt a várban./502.1. /
- 264./ Pataki Vidor :Az egri vár élete, 19.1.
- 265./ Közli: Kárffy Ödön : Hadtörténelmi okmánytár, Hadtörténelmi Közlemények, 1912. 307-308.1..
- 266./ Pataki Vidor : Az egri vár élete., 17.1.
- 267./ Szederkényi : Heves vármegye ..., 122.1.
a korabeli mértékegységet használja.
- 268./ Gyárfás : Dobó István ..., 64. 1.
- 269./ I-s /Szitnyai József /:A mezei és várbeli katonaság eltartásának költségei Magyarországon 1549-ben, Hadtörténelmi Közlemények 1897.,116 1.

- 270./ Szántó Imre : A Habsburg segítség szerepe ... , 328. 1.
- 271./ Gyárfás : Dobó István ... , 61. 1., Soós - Szántó : Eger vár ... , 33-34. 1., Szántó : A Habsburg segítség szerepe ... , 326. 1.
- 272./ Soós-Szántó : Eger vár ... , 33. 1., Szántó : A Habsburg segítség szerepe ... , 326. 1.
- 273./ Részletesen lásd az ostromról szóló / következő / részben.
- 274./ E kategóriákat részletesebben lásd : Demkó Kálmán Magyarország hadi ereje a XVI. században. 7. 1.
- 275./ Szántó : A Habsburg segítség szerepe ... , 326. 1.
- 276./ Wertheimer Ede : Magyarország állapota a XVI. és XVII. században, Századok 1875., 661. 1.
- 277./ Beöthy Zsolt : Az első magyar politikai szinmű és kora, Századok 1876., 20. 1.
- 278./ Klaniczay Tibor : Reneszánsz és barokk, Bp. 1961. 29. 1.
- 279./ Ipolyi Arnold : A magyar hadtörténelem tanulmánya, Századok / különlenyomat / 1879. 55. 1.
- 280./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 3. sz. levél
- 281./ Tinódi Sebestyén : Egervár viadaljáról, Régi Magyar Költők Tára, III. Bp. 1881., 281-340 sor.
- 282./ I. M. 273-276. sor
- 283./ Gyárfás : Dobó István ... , 64. 1.
- 284./ Istvánffy Miklós : Magyarország története 1490 - 1606., ford : Vidovich György, Debrecen 1867., 384. 1. Gyárfás : Dobó István ... , 64. 1., Szederkényi : Heves vármegye. ... , 144. 1., Szántó : A Habsburg segítség szerepe ... , 329. 1.
- 285./ Szederkényi : Heves vármegye ... , 144. 1.
- 286./ A legujabb marxista feldolgozás 2012-ben állapítja meg az egriek összlétszámát / Soós - Szántó :

Egervár ..., 34.1. / Tinódi erre vonatkozó adatainál a későbbi feldolgozások mindegyike többre teszi a védők számát.

- 287./ Soós-Szántó : Eger vár ... 43.1.
- 288./ Ezeket az adatokat a következő munkákból vettük :
Tinódi:Eger vár....., 446-456. sor,
Istvánffy:Magyarország története 385. 1.
Gyárfás : Dobó István ..., 67. 1.
- 289./ Soós- Szántó : Eger vár. ..., 43. 1.
- 290./ Szederkényi Nándor : Levél a szerkesztőhöz, Századok 1901., 845. 1.
- 291./ Közli Takáts Sándor : Dobó István egri ágyumestere Századok 1901., 554.1.
- 292./ Gyárfás : Dobó István ..., 66.1., Soós -Szántó: Eger vár..., 51. 1.
- 293./ Gorové László : Eger városának történetei, Eger 1876., 113.1., Gömörý : Eger ostroma ....623.1.
- 294./ Soós-Szántó : Eger vár ..., 51.1.
- 295./ Gömörý:Eger ostroma ..., 624.... 1.
- 296./ U.o., Szederkényi Nándor viszont nem hangsúlyozza, hogy Ahmed pasa csak később érkezett meg a vár alá.
Heves vármegye ..., 147. 1.
- 297./ Soós-Szántó :Eger vár ..., 51.1.
- 298./ Borovszky : Heves vármegye ..., 502.1.
- 299./ Soós-Szántó : Eger vár ..., 57.1.
- 300./ Gömörý : Eger ostroma ..., 625.1.
- 301./ U.o., Pilch : A magyar katona ..., 193.1.
- 302./ Files Miklós csábrági tiszttartó levele Thurzó Ferenchez 1552. okt.14-én. Közli:Szádeczky Lajos :Századok 1880., 489. 1.
- 303./ Soós-Szántó : Eger vár ..., 57.1.

- 304./ Istvánffy : Magyarország története, 388.1.
 305./ U.o.
 306./ Soós-Szántó: Eger vár ....., 66.1. .
 307./ Gömörý : Eger ostroma ....., 626.1.
 308./ Székely György és Fazekas András csábrági várnagyok levele Thurzó Ferénchez 1552. okt.17-én, közli: Szádeczky Lajos : Századok 1880., 490.1. Megjegyzendő, hogy Csábrág vára behódolt a töröknek és élelmiszert szállított neki, ezért a csábrági tisztek pontos értesüléseket kaptak fuvarosaiktól az egri ostromra vonatkozólag.
 309./ U.o.
 310./ Soós- Szántó : Eger vár ..., 66.1.
 311./ Tinódi szerint egy tüzes tapló miatt, de ennél bővebbet nem tudunk meg tőle az esetről. Mivel a tapló a tűzgyújtás egyik eszköze volt, így valószínű, hogy a robbanást nem török lövedék, hanem valamelyik védő gondatlansága okozta.
 312./ Soós- Szántó : Eger vár .... 67.1.
 313./ I. m. 79.1.
 314./ " ma az budai basa ostromlotta, holnap az nagy basa ostromolja," Heney Miklós ónodi udvarbíró levele Balassa Menyhérthez okt.12-én., Közli : Szádeczky Lajos: Századok 1880., 488.1.
 315./ Soós-Szántó : Eger vár ....., 80.1. .
 316./ Gömörý : Eger ostroma ....., 632. 1. . .
 317./ Istvánffy : Magyarország története, 392.1.
 318./ Pilch : A magyar katona ....., 194.1.
 319./ Soós- Szántó : Eger vár ....., 83.1. .
 320./ Pilch : A magyar katona ....., 194. 1.
 321./ U.o.
 322./ Istvánffy : Magyarország története, 393.1.

- 323./ Soós-Szántó : Eger vár..., 83.1. Itt jegyezzük meg, hogy a Borovszky Samu által szerkesztett Heves vármegye c.kötetben erről az ostromról téves leírást olvashatunk. Nem fogadhatjuk el többek között azt, hogy a Földbástyáról Fügedi hadnagyot szorította vissza török, és ekkor a Tömlöcbástyáról Bornemissza Gergely követett kartáccsal oda. I.m. 504.1. Köztudomásu, hogy e két tisztt mindvégig a külső várban teljesített szolgálatot.
- 324./ A csábrági tiszttartó említett levele. Szádeczky: Századok 1880., 489.1.
- 325./ A csábrági várnagyok, említett levele. Szádeczky : Századok. 1880., 490.1.
- 326./ Soós-Szántó : Eger vár ..., 83., 1.
- 327./ Istvánffy : A magyarok történetéből, Bp. 1962., 282.1.
- 328./ A levelet magyar fordításban teljes terjedelemben közli Szederkényi : Heves vármegye....., 153-154.1. részletét lásd : Pataki V.: Az egri vár élete, 21.1.
Soós-Szántó : Eger vár..., 86.1.
- 329./ Soós Szántó : Eger vár ..., 82.1.
- 330./ Takáts : Rajzok ....., II.köt. 9.1.
- 331./ Borovszky : Heves vármegye..., 501.1.
- 332./ Bár Tinódinál 1935., Szederkényinél 1987, Balog Jánosnál 2096, Soós-Szántó művében pedig 2012 főt számlálhatunk össze, az eltérések ellenére %-os viszonyszámaink, bármelyik szerző adatait vesszük is alapul, többé-kevésbé elfogadhatónak mondhatók.
- 333./ Istvánffy : Magyarország története, 386.1. Itt jegyezzük meg, hogy a török szultán évi bevétele 11-12 millió dukát körül volt, amelyből mintegy 33 000 főnyi sorozott állandó katonaságot tartott fenn, emellett a több mint 300 000 főt kitevő

vegyes hűbéri és felkelőcsapatok alkották a birodalom teljes haderejét. A torinói levéltár Francesconi gyűjteményéből közli: B.Nyári Albert :A Turini Kir.Levéltár magyar történelmi szempontból, Századok 1869., 235.1.Mivel a porta viszonya egyes szomszédos országgal gyakran feszült volt,amellett a nagyki-terjedésű meghódított területek állandó megszállása sok katonát vett igénybe, nem valószínű,hogy az 1552-es várháborukban a birodalom haderejének egyharmadát kitevő 100-140 000 főnyi haderőt tudtak volna összpontosítani. Ezt erősíti meg az az adat is,mely szerint az 1552. évinél sokkal fontosabb 1526-i hadjárat / Mohács ! / idején a szultán hada 100 000 főt számlált ugyan; " melynek egyharmada rendes katonaságból, a többi csak bun- kókkal fölfegyverzett félmeztelen csőcselék népből áll vala." Nyári : A Turini Kir.Levéltár ....,Századok 1869. 236.1. Ezek nyomán az Eger várát 1552-ben ostromló török sereg reguláris részét sem tehetjük 30-35 000-nél többre. Gömöry szerint, Ahmed,pasának 16 000 "válogatott" katonája volt. Eger ostroma..., 616.1.

334./ Soós-Szántó :Egervár ...., 49.1.

335./ Gyárfás :Dobó István ..., 73.1.

336./ Szederkényi :Heves vármegye ..., 152.1.Soós -Szántó:
Egervár ..., 74.1.

337./ Istvánffy: Magyarország története, 390.1.

338./ A csábrági tiszttartó említett levele, Szádeczky :
Századok 1880. 489.1.

339./ Istvánffy: Magyarország története, 391.1.

340./ U.o.

341./ Gömöry:Eger ostroma ...., 629.1...

342./ Szederkényi : Heves vármegye ....., 138.1.

- 343./ Pataki: Az egri vár élete, 21.1.
- 344./ A csábrági tiszttartó említett levele, Szádeczky:
Századok 1880., 489.1.
- 345./ I.m. 490.1.
- 346./ Gömör: Eger ostroma ....., 627.1.
- 347./ Gyárfás: Dobó István ....., 70.1., Soós-Szántó: Eger vár...,
68-69.1.
- 348./ Istvánffy: Magyarország története. ...., 390.1.
- 349./ I.m. 392.1.
- 350./ Soós-Szántó: Eger vár ....., 81.1.
- 351./ Eger vár viadaljáról, 985. sor
- 352./ Gyárfás: Dobó István ....., 73.1.
- 353./ Soós-Szántó: Eger vár ....., 64.1.
- 354./ I.m. 87.1.
- 355./ U.o.
- 356./ U.o.
- 357./ I.m. 89.1.
- 358./ Gömör: Eger ostroma ....., 625.1.
- 359./ Szederkényi: Heves vármegye ...., 148.1.
- 360./ A csábrági várnagyok említett levele,
Szádeczky: Századok 1880., 490.1.
- 361./ Soós - Szántó: Eger vár ....., 69.1.
- 362./ I.m. 44.1.
- 363./ Megjegyezzük, hogy Gömör az esetet másképpen írja le:
Szerinte " az ingadozó torony összeomlásától félván
a megijedt janičsárok elmenekültek."
Eger ostroma ....., 626.1.
- 364./ Istvánffy: Magyarország története. 383.1., Szederkényi:
Heves vármegye ...., 149.1., Szántó:
A Habsburg segítség szerepe ....., 330.1.

- 365./ Gyárfás : Dobó István ..., 66.1., Szántó: A Habsburg-
-segítség szerepe, 330.1.
- 366./ Gömöry : Eger ostroma ....., 627.1.
- 367./ Istvánffy : A magyarok történetéből, Bp. 1962., 273.1.
- 368./ U.o.
- 369./ Szalay : Magyarország története, 292.1.
- 370./ Szederkényi : Heves vármegye ..., 147.1.
- 371./ Gyárfás : Dobó István ..., 74.1.
- 372./ Szederkényi : Heves vármegye ..., 147.1.
- 373./ Gyárfás : Dobó István ..., 77.1., Szederkényi :
Heves vármegye ..., 158.1.
- 374./ Szalay : Magyarország története, 292.1.
- 375./ Kármay Ödön : Dobó István életéhez, Történelmi Tár
1901. 120.1.
- 376./ U.o.
- 377./ Istvánffy : Magyarország története, 402.1.
- 378./ Áldásy Antal : A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának
címjegyzéke, II. Cimereslevelek, 2. kötet, 1. füzet,
Bp. 1923. 118.1.
- 379./ Magyar Könyvszemle 1895. 251.1.
- 380./ Szederkényi : Heves vármegye .... 159.1.
- 381./ Szilágyi Sándor /szerk./ : Erdélyi országgyűlési Emlékek
Továbbiakban : EOE/, Bp. 1876., I. kötet, 448.1.
- 382./ Szilágyi Sándor : Az erdélyi alkotmány megalakulása
a separatio kezdetén, Századok 1876. 42.1.
- 383./ Szilágyi : EOE., 449.1.
- 384./ Szilágyi : Az erdélyi alkotmány megalakulása, 43.1.
- 385./ Szilágyi : EOE., 447.1.
- 386./ OL. Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 4. sz. levél ....
"Pedites illi quos isthuc miserant, hodie nobis non
multo tempore huc pervenerent .... "

- 387./ U.o. " ....ita videretur quod ^{te)} equites isthic
existē^{te)}s, huc ad partes Viszoka aut Kapos transmigrarent".
- 388./ U.o. " ...ut coloni, sine mora victualia necessaria
administrent nobis ,".
- 389./ Szilágyi : EOE., 451.1.
- 390./ Endes Miklós : Erdély három nemzete és négy vallása
autonómiájának története, Bp.1935.150.1.
- 391./ U.o.
- 392./ Szilágyi : Az erdélyi alkotmány megalakulása, 47.1.
- 393./ Nemeskéri Kiss István : Megjegyzések a végvári harcok
ideológiai kérdéséhez, Történelmi Szemle 1963. 1.sz., 66.1.
- 394./ Szilágyi : Az erdélyi alkotmány megalakulása :.... 39.1.
- 395./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 13.sz. levél,
- 396./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16.sz. levél,
- 397./ U.o.
- 398./ Szalay : Magyarország története, 299.1.
- 399./ Szilágyi : Erdélyország története, Pest, 1866....^I: kötet
321.1.
- 400./ Illyen ügyekre hoz példákat : Sándor Imre- Sebestyén József
/szerk./Genealógiai Füzetek, III., évfolyam, Kolozsvár
1905. 99-100.1., IV. évfolyam, 1906., 79-80.1.
- 401./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 13.sz. levél
- 402./ U.o.
- 403./ Szilágyi : EOE, 451.1.
- 404./ Szalay: Magyarország története, 300.1.
- 405./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16.sz. levél
- 406./ U.o.
- 407./ Horváth : Erdély állapota ..., 455. 1., Veress: Izabella
királyné, 415. 1.
- 408./ U.o.
- 409./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 16.sz. levél.

- 410./ Szilágyi : EOE, 449. 1. hiszen ezzel a török elismerte volna Ferdinánd uralmát Erdélyben.
- 411./ Im. 451. 1.
- 412./ I. m. 453. 1.
- 413./ Veress : Izabella királyné, 411. 1.
- 414./ Istvánffy : Magyarország története, 421. 1.
- 415./ Szilágyi : EOE, 455. 1.
- 416./ Istvánffy : Magyarország története, 420. 1.
- 417./ Szilágyi : EOE, 455. 1.
- 418./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 13. sz. levél.
Bár Zsilinszky Mihály szerint Patócsi Ferenc 1552. áprilisában meghalt, / Patócsi Ferenc Századok 1888. 729. 1. / valószínűleg téved, mert Dobó fenti levelében a lázadás kegyelmet nyert vezérei között említi nevét. Ugyanezt mondja Szilágyi is / EOE, 455. 1. / A lázadás vezetőire tartalmaz adatot még: Lázár Miklós : Erdély főispánjai, Századok 1887., 401. 1.
- 419./ Veress : Izabella királyné, 411. 1.
- 420./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, 13. sz. levél.
- 421./ Szilágyi : EOE, 456. 1.
- 422./ Szalay : Magyarország története, 301. 1.
- 423./ Endes : Erdély három nemzete ...., 156. 1.
- 424./ Istvánffy : Magyarország története, 420. 1.
- 425./ Szederkényi : Heves vármegye ...., 110. 1.
- 426./ Acsády Ignác : Magyarország három részre osztásának története 1526 - 1608., A Magyar Nemzet Története, V. kötet szerk. Szilágyi Sándor, Bp. 1897. 352. 1.
- 427./ Endes : Erdély három nemzete ...., 71. 1.
- 428./ U.o.
- 429./ Szilágyi : Erdélyország története ...., 328. 1.

- 430./ Endes :Erdély három nemzete ....., 62.1.
- 431./ Szilágyi .: EOE, 468.1.
- 432./ I.m.471.1.
- 433./ Magyarország története 1526-1790., szerk: H.Balázs Éva és Makkai László, Egyetemi tankönyv, II.kötet Bp. 1962.39.1.
- 434./ Szilágyi : EOE, 461.1., Endes :Erdély három nemzete ....., 159.1.
- 435./ Endes ;Erdély három nemzete ....., 159.1.
- 436./ I.m.71.1.
- 437./ Szilágyi.: Erdélyország története, 326.1.,EOE, 459.1.
- 438./ OL, Arch.Fam. Dobó, Dobó Domokos levele Dobó Ferenchez, 8.sz. levél.
- 439./ A török május 29-én kötötte meg a békét Perzsiával.
A szultán valószínűleg közvetlenül ezután indulhatott el Drinápolyba.
- 440./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz,9.sz. levél.
- 441./ U.o,
- 442./ U.o.
- 443./ OL, Arch.Fam. Dobó, Dobóhoz,12.sz. levél.
- 444./ Szilágyi : EOE,467.1.
- 445./ Szilágyi.:Erdélyország története, 329.1.,
EOE, 475.1,Veress : Izabella királyné,416.1.
- 446./ Horváth: Erdély állapota ....., 456. 1.
- 447./ U.o.
- 448./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól,16.sz. levél.
- 449./ OL, Arch. Fam. Dobó,Dobóhoz,6.sz.levél.
- 450./ Veress : Izabella királyné 415. 1.
- 451./ OL,Arch.Fam. Dobó,Dobóhoz,8.sz.levél.
- 452./ U.o.
- 453./ Székely krónika,közli Barabás Samu :Történelmi Tár 1880. évi évfolyamában, teljes terjedelemben.
Kiemelésünk a 640. lapon.

- 454./ Veress : Izabella királyné, 414.1.
- 455./ Szalay : Magyarország története, 307.1.
- 456./ Márki Sándor ; Az ujkor és a legujabbkor története,
Bp.1910.,39.1.
- 457./ OL,Arch.Fam. Dobó, Dobóhoz,9.sz.levél,
Szilágyi :EOE, 473.1..
- 458./ Szilágyi ; EOE, 448.1.
- 459./ I.m.477.1.
- 460./ I.m.479.1.
- 461./ Szalay : Magyarország története, 307.1.
- 462./ Szilágyi : Erdélyország története, 331.1.
- 463./ Szilágyi : EOE, 482.1.
- 464./ Istvánffy : Magyarország története, 424.1.
- 465./ Szilágyi : Erdélyország története,334.1.
- 466./ U.o.
- 467./ Szilágyi : EOE.,486.1.Acsády : Magyarország három
részre oszlásának története, 334.1.
- 468./ 11-re teszi Szilágyi :EOE.V.k.5.1,28-ára pedig
Szederkényi : Heves vármegye ..., 179.1.
- 469./ Szilágyi : EOE.6.1.
- 470./ Istvánffy : Magyarország története, 425.1.
- 471./ Szederkényi: Heves vármegye..., 179.1.
- 472./ Barabás : Történelmi Tár 1880.640.1.
- 473./ Veress : Izabella királyné, 436.1.
- 474./ I.m. 452.1..
- 475./ OL, Arc.Fam. Dobó, Dobóhoz,12.sz. levél.
- 476./ U.o,
- 477./ U.o.
- 478./ Istvánffy : Magyarország története, 449.1.
- 479./ Szederkényi : Heves vármegye ..., 180.1.

- 480./ OL, Dica j. Mont megye 1557, 1559., filmm. 1635. tek.,
1557-ben Dobónak még nincs birtoka a megyében, 1558-ból
az összeírás nem maradt ránk, 1559-ben pedig már mint
számos itteni falu birtokosa szerepel.
- 481./ Magyarország története, Egyetemi tankönyv, 33.1.
- 482./ I.m. 34.1.
- 483./ Waczulik Margit : Szigetvár 1566. évi ostroma az egykorú
történetírásban, Szigetvári Emlékkönyv, Bp. 1966., 294.1.
- 484./ Barabás Samu: A pártváltozások történetéhez 1550. körül
Történelmi Tár 1888. 798.1.
- 485./ Károlyi Árpád : Dobó István és Balassa János összeesküvé-
sének történetéhez, Századok, 1879. 401.1.
- 486./ Corpus Iuris 1526-1608, Bp. 1899. 577.1.
- 487./ Wertheimer Ede: A velencei diplomácia különösen a XVI.
és XVII. században, Századok, 1877. 119.1.
- 488./ U.o.
- 489./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesküvése... 402-403.1.
- 490./ I.m. 404.1.
- 491./ Istvánffy : Magyarország története, 569.1.
- 492./ Garády : Verancsics összegyűjtött munkáinak ismertetése,
Századok, 1874. 123.1.
- 493./ U.o.
- 494./ Erre Miksa a következő év elején csak azt tudta követének
válaszolni, ^{hogy} jelentése igaznak bizonyult, mert Gyulaffy valóban
átszökött Erdélybe . Károlyi : Dobó és Balassa összeesküvése...
...., 491.1.
- 495./ I.m. 412.1.
- 496./ Istvánffy : Magyarország története, 572.1., Szalay :
Magyarország története 357.1.
- 497./ Wertheimer : A velencei diplomácia ..., 119.1.

- 498./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesküvése ..., 495.1.
- 499./ Borovszky : Bars vármegye ., 374.1.
- 500./ Istvánffy : Magyarország története, 478.1.
- 501./ Szederkényi ; Heves vármegye ..., 132.1.
- 502./ I.m. 98-99 1.
- 503./ Matunák: Véghles vára, 21.1.
- 504./ Iványi : Gönc szabadalmas, ...35.1.
- 505./ OL, Dica. j. Ung megye 1567., filmm. 1656. tek.
- 506./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobótól, "d" jelű levél.
- 507./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 23.sz. levél.
- 508./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32.sz. levél
- 509./ Gyárfás : Dobó István ..., 78-81.1. Gyárfás, aki a magyar kamarai levéltár NRA anyagából vette adatait, sokkal széleskörűbben és pontosabban ismerteti a pert Károlyi Árpádnál, aki csak a bécsi levéltár udvari kamarai anyagából dolgozott és -- tanulmányából látszik -- Gyárfás művét nem ismerte. /lásd : Dobó és Balassa összeesküvése ..., 408-410.1./
- Emellett Gyárfás adatait a Dobó család levéltárából és az NRA-ból ki kellett egészítenünk, viszont a per elhuzódását Dobó erdélyi elfogatásával kevésbé hoztuk kapcsolatba, mint az itt Istvánffy véleményét átvevő Gyárfás.
- 510./ OL, NRA fasc. 9. num. 78.
- 511./ U.o.
- 512./ Szederkényi : Heves vármegye ..., 72.1.
- 513./ Gyárfás : Dobó István ..., 79.1.
- 514./ U.o.
- 515./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 3.sz. levél :
 " ...non enim libenter solet in huiusmodi casibus nimis gratiam largiri...."

- 516./ U.o. " ... fratres tamen tui pro se solvant nobis
quadrigentos florentinos aureos. "
- 517./ U.o. " ... intra anni spacium cum adversario
vestrô concordete .... "
- 518./ Gyárfás : Dobó István .... , 80. l.
- 519./ I.m. 81. l.
- 520./ OL, NRA fasc. 9., num. 81. " ... per iudices reg-
ni assisti iussus fuisset. "
- 521./ U.o.
- 522./ U.o. " ... a iuvenili aetate per varios casus in
fidelitate maiestatis vestrae sacratissimae cum
effusione sanguinis usque ad senilem aetatem im-
mobilis perstiterim. "
- 523./ U.o.
- 524./ Thaly Kálmán : A régi Rákócziak, különösen Rákó-
czi Zsigmond történetéhez, Századok 1869. 197. l.
- 525./ Istvánffy : Magyarország története, 569. l.
- 526./ I. m. 470. l.
- 527./ Károlyi Árpád : Okiratok a Dobó - Balassa féle
összeesküvés történetéhez, Történelmi Tár, 1879.
678. l.
- 528./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 23. sz. levél
- 529./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesk. 497. l.
- 530./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 23. sz. levél
- 531./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 28. sz. levél
- 532./ U.o.
- 533./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 26. sz. levél
- 534./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 29. sz. levél
A levél keltezése hiányos : " 1569. kedd, "
de csak az év legelején íródhatott, mert benne
Homonnay jelzi Dobónak, hogy a helyzet olyan,
" ki nem mutatja azt, hogy törvény fogna lehet-
ni ", azaz itt az elhalasztott jan. 9-i ország-
gyűlésről volt szó.

- 535./ Károlyi: Okiratok ..., 672.1.
- 536./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesk. ....449.1.
- 537./ U.o.
- 538./ Károlyi : Okiratok ..., 672.1.
- 539./ Károlyi:Dobó és Balassa összeesk. ....499.1.
- 540./ Károlyi: Okiratok ..., 674.1.
- 541./ Acsády :Magyarország három részre ...., 404.1.
- 542./ OL, Arch.Fan. Dobó, Dobóhoz, 27.sz.levél.
- 543./ Wertheimer : A velencei diplomácia ..., 120.1.
- 544./ Károlyi : Dobó és Balassa összesk. 582.1.
- 545./ I.m. 588.1.
- 546./ Istvánffy : Magyarország története , 572.1.
- 547./ Corpus Iuris 1526-1608. Bp.1899. 591.1.
- 548./ Károlyi : Okiratok ..., 703.1.
- 549./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesk. 589.1.
- 550./ Károlyi : Okiratok ....., 712.1.
- 551./ Károlyi Árpád : I.Balassa Bálint életéből, Századok
1882, 729.1.,Majláth Béla : Liptó-Uj-vár történetéből
Századok, 1884. 136.1./
- 552./ Károlyi: Okiratok ..., 714.1.
- 553./ Károlyi: Dobó és Balassa összesk. 592.1.
- 554./ Marczali Henrik: Magyar történeti források a külföldi
levéltárakban,Századok 1882. 307.1.
- 555./ Károlyi: Okiratok ..., 678-679.1.
- 556./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesk.579.1.
- 557./ I.m. 506.1.
- 558./ I.m. 566.1.
- 559./ Károlyi:Okiratok ..., 692.1.
- 560./ Istvánffy : Magyarország története , 570.1.
- 561./ Károlyi : Dobó és Balassa összeesk. 566.1.

- 562./ OL, Arch.Fam. Dobó, Dobóhoz, 22.sz.levél. .
- 563./ Károlyi: Dobó és Balassa összeesk. 572.1.
- 564./ I.m. 410.1.
- 565./ I.m. 578.1.
- 566./ Károlyi : Okiratok ..., 687.1. " Nam Dobó arcem ipsius
Zerednię tum magna celeritate ampliare et fortificare
ceperit."
- 567./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 22.sz.levél. .
- 568./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 35.sz. levél.
- 569./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 30.sz. levél
- 570./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 32.sz. levél
- 571./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 29.sz. levél
- 572./ U.o.
- 573./ OL, Arch. Fam. Dobó, Dobóhoz, 22., 23., 24, 25. 27. sz. levelek.
- 574./ Szádeczky Lajos : Báthory István és egy magyarországi
összeesküvés, Századok 1866. 858.1.
575. /I.m. 859.1.
- 576./ I.m. 862.1.
- 577./ I.m. 865.1.
- 578./ Székely Károly: S.Pataki Reform Collégium rövid Históriája
mostanig, Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez, II.évf.
1.szám. Sátoraljaujhely 1896. 6.1. /
- 579./ Nagy Imre : A Pálóczi, - Horváth család levéltára,
Századok, 1871. 671.1.
- 580./ Létezéséről Körössy György feljegyzéseiből tudunk.
Közli: Thaly Kálmán : Századok 1875. 320.1.
- 581./ Fényes Elek: Magyar Országnak, s a hozzá kapcsolt tarto-
mányoknak mostani állapota statistikai és geographiai
tekintetben, III. kötet, Pest, 1837. 399.1.